

TAMPEREEN YLIOPISTO

Marja-Riitta Martti

SISÄLLISSODAN VARJOSSA, AATTEEN VALOSSA

Arvi A. Laakson tie punaorvosta kommunistiksi Karl Mannheimin sukupolviteorian
mukaan

Historian pro gradu - tutkielma
Tampere 2012

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

MARTTI, MARJA-RIITTA: Sisällissodan varjossa, aatteen valossa. Arvi A. Laakson tie punaorvosta kommunistiksi Karl Mannheimin sukupolviteorian mukaan

Pro gradu -tutkielma

91 s. + liitteet 1s.

Historia, huhtikuu 2012

Tamperelainen Arvi A. Laakso syntyi vuonna 1903 työläisperheeseen kolmanneksi pojaksi. Tulevina vuosina Arville syntyi vielä 9 nuorempaa sisarusta Kuten työläisperheiden vanhimmat lapset usein, Arvikin oli pakotettu aloittamaan työnteon heti kansakoulun päätyttyä. Pian puhkesi kuitenkin puhkesi sisällissota, joka katkaisi Laaksojen tavallisen arjen. Perheen isä ja kolme vanhinta poikaa olivat mukana punakaartissa, Arvi vasta 14-vuotiaana lähettipoikana. Kalle-isä jäi vangiksi Tammelan valtauksen yhteydessä ja hänet vietiin Raaheen vankileirille, missä hän toukokuun lopussa kuoli. Arvi veljineen vangittiin ja vietiin vankileirille, mistä Arvi vapautui ensimmäisenä kymmenen viikon kuluttua. Jälleenrakennettavassa kaupungissa kärsittiin monenlaista puutetta, mikä iski kovana myös Laaksojen perheeseen, jossa ei vanhimpien poikien ollessa vangittuina ja isän kuoltua ollut yhtään työssäkävää. Arvi lähti määräyksistä huolimatta pariaksi vuodeksi maaseudulle töihin ja viisi hänen nuorimmista sisaruksistaan sijoitettiin kodin ulkopuolelle hoitoon, koska Aina-äiti kamppaili toimeentulon kanssa. Myöhemmin kaksi sisaruksista palasi kotiin, yksi kuoli ja kaksi jäi pysyvästi kasvattikoteihinsa. Tampereelle palattuaan Arvi lähti mukaan työväenliikkeen nuorisotoimintaan ja jatkoi myöhemmin SKP:seen asti – ja joutui aatteensa takia myöhemmin niin vankilaan kuin turvasäilöön. Arvi ei ollut perheessään poikkeus, sillä kaikki perheen viisi poikaa olivat tunnettuja kommunisteja.

Tutkimuksessani sovitan menneisyyttä malliin ja tutkin Karl Mannheimin sukupolviteorian kautta miten Arvista, punaorvosta tuli valkoisessa Suomessa kommunisti. Mannheimin teorian mukaan yhteiskunnasta on erotettavissa sukupolven kolme tasoa: samanikäisten sukupolvi, kokemuksellinen sukupolvi ja mobilisoitunut sukupolvi. Pelkästään samanikäisinä sukupolvella ei ole erityisiä siteitä toisiinsa, vaan siteet luo avainkokemus. Se on herkässä noin 17-vuoden iässä koettu yhteiskunnallinen tapahtuma, joka ei sekään yksinään yhdistä sukupolvea kokemukselliseksi, vaan kehitykseen tarvitaan yhteiskunnan luomia jännitteitä, vetoa ja työntöä, jotka sittemmin laukaisevat mobilisaation. Arvin tapauksessa avainkokemus oli intensiivinen ja jo itsessään jännitteinen. Avainkokemus toimii myöhemmin aktualisoiduttuaan kokemusvarastona, josta ja johon omaa poliittista toimintaa peilataan ja mistä etsitään toimintamalleja aikuisiällä. Sukupolviteoriaa käyttämällä selvitan, miten Arvin elämässä henkilökohtaiset valinnat ja yhteiskunnalliset tapahtumat linkittyvät toisiinsa ja onko voimakas poliittisuus mahdollisesti osa selviytymisstrategiaa.

Merkittävin alkuperäisaineistoni ovat Arvin omat muistelmat, joita on kolmessa eri paikassa: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen arkistossa osana Tampereen poliittinen perinne – äänitekokoelmaa, Arvin pojan Kauko Laakson yksityisarkistossa lehtiartikkeleista Arvin itse editoimana leikekirjana sekä Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmissa. Muistitietoaineiston annin yhdistän moninaiseen tutkimuskirjallisuuteen ja viranomaisaineistoon. Koska keskityn niin aineiston kuin kohteen koon puolesta suppeaan kohteeseen, tutkimusotteeni on mikrohistoriallinen. Pysin mikroskooppisen tarkkaan lähteiden lähilukuun ja intensiiviseen analyysiin. Metodologisesti ammennan muistitiedon metodologiasta, jossa aineiston erityisluonne – tietty subjektiivisuus – paitsi hyväksytään, mutta sitä yritetään myös käyttää hyväksi. Olenkin pyrkinyt huomioimaan mitä

ja miten Arvi on vaiheitaan muistellut, sillä muistelu kertoo aina jotain niin muistelijasta itsestään kuin kontekstista, jossa ja jota muistellaan.

Arville itselleen hänen tiensä punaorvosta kommunistiksi näyttäytyy loogisena jatkumona ja vastauksena ikaikäisiin työväen ja porvariston välisiin erimielisyyksiin. Arvilla oli vahva työläisidentiteetti, joka vain vahvistui omista ja perheen kokemista vastoinkäymisistä. Mannheimia mukaillen Arvin päätelmät eivät ole kaukana totuudesta. Arvin lapsuus on tärkeä kokemusvarasto hänen myöhemmässä poliittisessa toiminnassaan. Silti Mannheimin teorian mukaan pelkät lapsuudenkokemukset eivät selitä Arvin kommunismia, vaan jotta avainkokemus aktualisoituu, tarvitaan yhteiskunnallisia jännitteitä. Arvin tapauksessa tänä jännitteenä toimi valkoisen Suomen hegemoniaprojekti, jossa koko kansa pyrittiin saamaan mukaan hegemonian tuottamiseen ja sisällissodan ”oikean” lopputuloksen ylläpitämiseen. Tätä varten kommunistista toimintaa pyrittiin valvomaan ja rajoittamaan. Arvi oli mukana jo nuorisotoiminnassa, joka liitto liitolta lopetettiin ja lopulta toiminnan mahdollisuudet säädettiin laittomiksi.

Ironisesti juuri alati kasvava valvonta ja rajoittaminen aiheutti osaltaan punaorposukupolven edustajan Arvi A. Laakson politisoitumisen ja entistä tiukemman kiinnittymisen kommunismiin. Luokkatietoiselle Arville, jolla oli vahva työläisidentiteetti näyttäytyi toiminnan ikaikäisenä jatkumona, jossa porvaristo pyrkii rajoittamaan rahvaan poliittista toimintaa ja itseymmärrystä. SKP osasi myös osaltaan käyttää hyväkseen punaorpopolven tunnerekisteriä ja kokemusvarastoa ja pyrki saamaan toimintansa piiriin juuri Arvin kaltaisia punaorpoja, joiden kokemus yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta oli vahva. Punaorposukupolven edustajia värvättiin toimintaan mukaan ja heitä pätevoitettiin käytännön puoluetyössä ja usein ulkomailla tapahtuvilla kursseilla. SKP organisoivat myös kotimaassa opintotoimintaa, jonka piirissä punaorposukupolven verkostot ja keskinäiset suhteet vahvistuivat ja muuttuivat myös henkilökohtaisiksi.

Silti Arvin kohdalla ei voida puhua kommunistiseen toimintaan mukaan puhumisesta, huijaamisesta tai ajautumisesta. Arvin toiminta oli päämäärätietoista ja hän jatkoi mukana, vaikka niin puolue kuin hän itse koki vastoinkäymisiä, muun muassa pidätyksiä ja vankilatuomioita. Arvi ei tule muistelmissaan huomioineeksi, että itse asiassa myös SKP:een informaatio perustui samanlaisille retorisiselle keinoille ja yleistykselle kuin paljon arvosteltu valkoisen Suomen hegemoniaprojekti.

Asiasanat: Arvi A. Laakso, Karl Mannheim, sukupolviteoria, sisällissota, avainkokemus, mikrohistoria, muistitieto, punaorposukupolvi, valkoinen Suomi, kommunismi

*Tahtoisin saada kaiken tekemättömän ajan
näkyväksi muodoksi astiaksi eteeni
Sanoisin kaikki lupaamani sanat
jotka kadotin heti kun olin ne ymmärtänyt.*

-Rami Raski

1. JOHDANTO	1
1.1 LAAKSOT	1
1.2 TUTKIMUSKYSYMYKSI, TUTKIMUKSEN RAKENNE JA TAVOITE.....	3
1.2.1 Lähdeaineisto ja aikaisempi tutkimus	6
1.3 TYÖVÄLINEET.....	8
1.3.1 Mikrohistoriallinen tutkimusote ja muistitiedon metodologia.....	9
1.3.2 Teoreettinen viitekehys.....	12
1.3.3 Konteksti.....	15
2. ARVIN TAUSTA JA PERHEOLOT	17
2.1 LAAKSOT TYÖLÄISPERHEENÄ, TYÖLÄISPERHEET ONGELMANA.....	18
2.2 LAAKSOJEN SUURPERHE	20
2.3 SUURPERHEEN TOIMEENTULO	21
3. AVAINKOKEMUS	23
3.1 HILJAISSUUS ON PAHINTA	24
3.2 VÄÄRYYS VALLAN OTTAA	26
3.3 ARVI LAAKSO ON MAANNUT TÄMÄN LAVERIN ALLA 17 VUOROKAUTTA	29
3.4 LUVATTA LÄNGELMÄELLE	32
3.5 PUNALESKEN PERHE.....	35
3.6 OTOLLINEN IKÄ	40
4. VETOA JA TYÖNTÖÄ	43
4.1 LAUSUJAPOIKA KAUPUNGISTA	44
4.2 JÄRJESTÄYTYMISEN ALKEET	46
4.3 SUUNNITELMA, KANNANOTTO JA KAPINA	51
4.4 ARMEIJAN HARMAAT JA PUNAISET	55
4.5 VÄINÖ, YRJÖ JA ARVI KOVIA KOMMUNISTEJA	59
5. MOBILISAATIO	62
5.1 TOIMINTA SIVILISSÄ.....	64
5.2 LAAKSOLLE MAPPI, ELLEI JO OLE	66
5.3 EK:N ISKU	69
5.4 ARVIN VALINTA.....	72
5.5 KAPENEVA POLIITTINEN TOIMINTATILA.....	75
6. KIIHTYY YHÄ TAISTO VAPAUDEN VAISTO	78
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	82
LIITE 1. LAAKSOJEN PERHE	91

1. Johdanto

1.1 Laaksot

Arvi Aleksander Laakso syntyi työmies Kaarle ”Kalle” ja Aina (o.s. Roos) Laakson kolmanneksi lapseksi elokuussa 1903. Työläisperheen poika Arvi tuli myöhemmin tunnetuksi niin Pirkanmaalla kuin valtakunnallisesti vakaumuksellisena kommunistina ja lehtimiehenä, erityisesti *Hämeen Yhteistyö* –lehden päätoimittajana. Elämä heitteli aatteen miestä niin vankileireille, turvasäilöihin ja vankiloihin. Arvin perhe oli suuri. Kalle ja Aina olivat avioituneet 15.10.1899 ja muuttaneet Tampereelle 15.1.1900. Perheen ensimmäinen lapsi, Kaarle Väinö, oli syntynyt 17.2.1900. Väinön jälkeen Laaksoille syntyi vielä 10 lasta: Yrjö, Arvi, Elli, Eino, Toini, Aili, Leo, kaksoset Aino ja Anni sekä Aune. Tyttäret Aili ja Aino kuolivat jo lapsina.¹

Perheen isä Kalle Laakso ei varsinaisesti ollut työväenliikkeen aktiiveja, mutta Arvi Laakso sanoo isän tietäneen luokkansa ja luonnehtii omaa aatteellista kiinnostumistaan niin työväenliikkeeseen kuin kommunismiinkin tietyllä tapaa synnynnäiseksi. Kalle oli mukana raittiusliikkeen toiminnassa ja lapsetkin kuuluivat Toivon liittoon, joka oli yksi Tampereen raittiusliikkeen paikallisyhdistyksistä.² Aina-äiti oli uskonnollinen ja Arvin sanoin äiti kasvoi politiikkaan myöhemmin lasten poliittisen toiminnan myötä. Punakaartiin Kalle ajautui työn perässä. Kalle oli ollut työnantajansa Isak Julinin³ hevosella ”punaisten ajossa” ja tuolla matkalla hevonen ammuttiin kuoliaaksi. Julin suivaantui tapauksesta ja erotti Kallen. Punakaarti sai painostettua Julinin ottamaan Kallen takaisin työhön, mutta Kallen ylpeys ei antanut myöden mennä takaisin. Kalle ei ollut likinäköisyytensä takia taistelukelpoinen, mutta hän liittyi punakaartin vartiokomppaniaan. Kalle

---

¹ Tarkat syntymäajat ks. Liite 1 Laaksojen perhe. Ainin ja Ailin kuolemia käsittelemme tarkemmin luvuissa 3.2 ja 4.5. Arvi Aleksander Laaksoa ei sovi sekoittaa samaan aikaan vaikuttaneeseen tamperelaiseen toimittajaan Arvi Laaksoon. Arvi itse oli tästä erityisen tarkka, sillä Arvi Laakso oli sosialidemokraatti. Rippikirja T 1908-1920 V: 691 183 1Aa37 13 Laakkonen, Tampereen ev.lut. seurakuntien arkisto; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa.

² Tampereen raittiusliikkeestä ja sen organisoitumisesta tarkemmin ks. Laakso & Ylioja 1984. Raittiusliikkeestä ensimmäisenä joukkoliikkeenä ja työväenluokan muodostajana ks. Suodenjoki 2007, 47–53 & Sulkunen&Alapuro 1987, 142–156.

³ Isak Juliniin palataan tekstissä myöhemmin. Julin oli yritteliäs tamperelainen liikemies, joka tuli tunnetuksi muun muassa kirjojen kustantajana. Kustantamoon liitettiin myöhemmin kauppa, kirjakauppa, pussitehdas, kirjansitomo ja myöhemmin myös kirja- ja kivipaino. Julinista tarkemmin ks. Janhunen 1985, 72; Päivä Tampereella 1918 sivusto http://www.tampere1918.fi/haavoittunut_enkeli.html#tarkoitus.

pidätettiin Tammelan valtauksen yhteydessä ja hänet vietiin vankileirille Vehmaisiin, mistä edelleen vankileirille Raahen. Kalle kuoli Raahen vankileirillä 27.5.1918.⁴

Vasta 14-vuotias Arvi oli toiminut teknillisellä opistolla mobilisomisosaston lähettinä. Myös vanhemmat veljet Väinö ja Yrjö olivat olleet punakaartissa ja kaikki kolme veljestä joutuivat myöhemmin vankileirille. Väinö ja Yrjö tuomittiin valtiorikosoikeudessa, mutta Arvia ei ilmeisesti nuoren iän takia tuomittu eikä myöskään pystytty näyttämään toteen, että Arvi olisi kantanut asetta, vaikka hän itse muisteleekin kulkeneensa Winchester olalla. Virallisesti Laakson perheestä sotaorvoiksi luokiteltiin Arvi ja häntä nuoremmat kuusi sisarusta, sillä sotaorvoiksi laskettiin vain alle 15-vuotiaat ja Arvikin täytti 15 vuotta jo saman vuoden elokuussa. Vuoden 1919 alkupuolella Laakson lapsista neljä nuorinta Toini, Leo, Anni ja Aune sijoitettiin Pohjanmaalle sijaiskoteihin. Aili oli lähetetty jo edellisen vuoden lopussa Vesilahdelle hoidokkaaksi. Toini ja Leo palasivat Tampereelle vuonna 1921, kun Leo aloitti kansakoulun, mutta Anni ja Aune jäivät pysyvästi Pohjanmaalle. Tampereelle jääneet perheenjäsenet joutuivat muuttamaan pois Julinin ”työsuhteasunnosta” parakkiasuntoon, jossa elinolosuhteet olivat entistäkin kehnommat. Asunto oli hyvin ahdas: se oli tehty hevostallista ja keittiö jaettiin seitsemän perheen kesken. Aina-äiti ei ollut öitä kotona, vaan oli työssä ainakin siivojana ja yövahtina. Lapset kävivät auttamassa äitiä työpaikoilla ja perhe sai köyhäinhoitolautakunnalta avustuksia. Koska perhe vastaanotti kaupungilta apua, käytiin perheen oloja myös kaupungin puolesta tarkkailemassa.⁵

Sisällissodan jälkeen vuosina 1918–1932 perhe vaihtoi asuntoa kymmenen kertaa, mikä on ollut punaleskien perheille sangen tyypillistä. Kaikki seitsemän Tampereelle jäänyttä lasta erosivat kirkosta vuosina 1923–1932. Laakson veljeksistä tuli myöhemmin tunnettuja kommunisteja ja Eino Laakso oli 1930-luvun puolivälissä Lenin-koulussa Neuvostoliitossa. Eino päätyi sieltä Espanjan tasavaltalaisarmeijan riveihin ja oli myös ensimmäinen Pirkanmaalle hypännyt desantti. Arvi liittyi jo pian sisällissodan jälkeen mukaan työväenliikkeen toimintaan ja myöhemmin Suomen kommunistiseen puolueeseen, jonka jäsenenä hän pysyikin koko ikänsä. Muutamia lyhyitä jaksoja lukuun ottamatta Arvi eli ja vaikutti koko elämänsä Tampereella. Arvi joutui uudelleen vankileireille, muun muassa Koveroon, jatkosodan aikana.⁶ *Hämeen Yhteistyö* -lehden

---

⁴ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper.

⁵ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972 & Laakso, Leo, nauha Y14315/1972, Kper; Kaarninen 1984, 10.

⁶ Rippikirjat T 1921-1930 VI: 1023 183 IAa50 2 Laaja & T 1931-1940 V: 1398 183 IAa63 696 Laaja, Tampereen ev.lut. seurakuntien arkisto; Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972 & Y06192/1972 & Laakso, Leo, nauha Y14315/1972, Kper; Aatsinki 2007, 286; Kaarninen 2008, 164; Lampi 2007, 318-323. Kommunistien koulutuksesta Neuvostoliitossa tarkemmin ks. esim. Krekola 2003, 54–57.

päätöimittäjänä Arvi toimi vuosina 1946–1963. Vetäytyttyään päätöimittajan työstä hän vitsaili kuuluvansa 60-vuotiaana museoon ja oli 10 vuotta Tampereen Lenin-museon johtajana. Museonjohtajan toimesta eläkkeelle jäätyään Arvi toimi vielä aktiivisesti Tampereen eläkeläisissä ja Eläkeläisten Pirkanmaan aluejärjestössä. Arvi Laakso kuoli kotikaupungissaan Tampereella 94-vuotiaana vuonna 1997. Kauko Laakson isästään kirjoittama muistokirjoitus päättyy sanoihin ”Elämä, aatteelle omistettu, siirtyy muistoihin”.⁷

1.2 Tutkimuskysymys, tutkimuksen rakenne ja tavoite

Teoriaohjaavassa sisältöä analysoivassa tutkimuksessani selvitän Karl Mannheimin sukupolviteorian⁸ avulla miten Arvi Laakso luovi nuoren miehen elämäänsä sisällissodan jälkeisessä Suomessa. Arvi oli itse ollut mukana sodassa mobilisointiosaston lähettinä ja joutunut mukaan myös jälkiselvittelyihin eli vankileirille, jonne myös vanhemmat veljet joutuivat. Perheen pääelättäjä, monilapsisen perheen isä, kuoli vankileirillä, mikä oli ainakin osittainen syy sille, että perheen lapsia sijoitettiin kasvatettavaksi kodin ulkopuolelle. Myöhemmin Arvista tuli aktiivinen kommunisti. Sovellan menneisyyttä malliin ja pyrin vastaamaan kysymyksiin miten sisällissodan aikaan 14-vuotiaasta pojasta tuli valkoisessa Suomessa kommunisti? Onko vahva poliittisuus osa selviytymisstrategiaa? Miten henkilökohtaiset kokemukset ja yhteiskunnalliset tapahtumat linkittyvät Arvin elämän valinnoissa? Vaikka tutkimukseni keskittyy yksittäiseen henkilöön, ei tavoitteenani ole suinkaan kirjoittaa henkilöhistoriaa tai elämäkertaa, vaan tutkimusote on mikrohistoriallinen. Mikrohistorialliselle tutkimukselle tyypillisesti pyrkimykseni on ymmärtää ihmisen toimintaa nimenomaan ihmisen omista lähtökohdista käsin.⁹

Sana selviytymisstrategia on tavallaan hyvin hankala käsite. Voidaanko selviytymistä prosessina rajoittaa ajallisesti: alkaako selviytyminen pisteestä a ja päättykö se pisteeseen b? Tuskin. Tutkimuksellisen aikarajaus onkin aineistolähtöinen. Tutkimuksen alku asettuu luonnollisesti Arvin perhetaustaan ja sisällissotaan, mutta loppu on hieman keinotekoisesti asetettu vuoteen 1930, kommunistien laillinen toimintatila käytännössä poistettiin. SKP oli ajettu ahtaalle jo pari vuotta aiemmin, jolloin Etsivä keskuspoliisi (jatkossa EK) oli entisestään tiukentanut otettaan

---

⁷ Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977; Arvi Laakson kuolinilmoitus; Kauko Laakson kirjoittama muistokirjoitus, Kauko Laakson hallussa.

⁸ Sukupolviteorian käsittelen luvussa 1.3.2.

⁹ Suodenjoki 2009, 8–9.

tamperelaisista kommunisteista. Tapahtumat olivat saaneet alkunsa jo vuoden 1927 lopulla, jolloin tunnettu tamperelainen kommunisti Eeva Sassi-Korhonen oli pidätetty. Korhosen pidättämistä seurasi kuuluisa Jalmari Rasin tapaus. Jalmari Rasi ilmiantoi kuulustelussa useita kommunisteja, muun muassa koko Suomen byroon edustajat. Rasin takinkääntö johti useisiin pidätyksiin ja keskinäisiin ilmiantoihin. Laaja pidätysaalto aiheutti tamperelaistenkin kommunistien piirissä hajaannusta ja toiminnan pirstaloitumista ja 1920-luvun loppu oli vaikeaa aikaa kommunisteille. Lapuan liike voimistui ja alkoi vaatimaan kommunistisen toiminnan täydellistä kieltämistä. Kaupunkien ja koko maan tasolla tilanne oikeiston ja vasemmiston välillä oli tulehtunut ja myös väkivaltaa ilmeni. Oikeisto onnistuikin lyömään vuonna 1930 läpi niin sanotut kommunistilait, joilla kiellettiin maan- ja valtiopetoksellista toimintaa edistävät yhdistykset ja järjestöt.¹⁰ Jo 1920-luvun lopun hajaannus on luonut Arvi Laakson, nuoren kommunistin, eteen uudenlaisen tilanteen, josta oli selvittävä ja joka oli käsiteltävä. Laajat kiinni jäämiset asettivat myös Arvin valinnan eteen: jatkaako toimintaa, josta kiinni jäädessä seuraa pidätys ja mitä todennäköisimmin vankilatuomio? Hajaannus Tampereen seudun kommunistien piirissä on toisaalta avannut myös kommunistisessa toiminnassa ja hierarkiassa nousemisen mahdollisuuden, johon Arvi lopulta tarttui ja siirtyi Vaasaan piiriorganisaation tehtäviin. Vaasassa kiinni jäätyään Arvin olisi ollut ainakin teoreettisesti mahdollista irtautua SKP:een toiminnasta, mutta Arvi jatkoi puoluetoimintaa, vaikka se säädettiinkin lailla kielletyksi.

Alkuperäisaineistoni on pääosin Arvin omaa muistitietoa ja samalla analysoinkin myös sitä, mitä Arvi on muistelmissaan tuonut esille ja miten hän on asioita muistellut. Tutkimukselleni muistitietoaineisto on silti ensisijaisesti lähde. Muistitiedon on nähty olevan tietyllä tavalla erityistä ja sen on jopa sanottu kertovan vähemmän menneisyydestä kuin siitä, mikä joidenkin tapahtumien merkitys oli tai on muisteluhetkellä. Toisaalta taas on esitetty, että subjektiivisuudella olisi enemmän tekemistä menneisyyden kanssa kuin niin sanotuilla kovilla faktoilla: ihmisten uskomukset omiin tekemisiinsä muistoissaan sisältävät enemmän tietoa kuin se, mitä todella tapahtui. Tutkimuksessa pyrin paitsi kunnioittamaan lähdeaineistoni erityisyyttä, myös tuomaan sen lukijalle esiin. Haastattelunauhoissa on analysoinnin syvällisyyden kannalta kiinnitettävä huomio myös äänenpainoihin ja puhetapaan sekä myös hiljaisiin kohtiin. Muistitietoa syvällisesti tarkasteltaessa myös käytetty kieli nousee myös analysoinnin kohteeksi. Mielenkiintoista ja

---

¹⁰ Aatsinki 2007, 204–209 & 230–232. Aatsinki kuitenkin huomauttaa, etteivät kevään 1928 pidätykset suinkaan lopettaneet Tampereen piirin SKP:n toimintaa ennestään vahvoilla kannatusalueilla, vaan korkeintaan hidastivat kommunistien toimintaa. Maanalainen liike reagoi ja organisoitui nopeasti uudelleen, mikä puolestaan osoittaa verkoston olleen paitsi laaja, myös erittäin hyvin organisoitu. Eeva Sassi-Korhosesta ja hänen toiminnastaan tarkemmin Aatsinki 2007, 126 & passim. Korhosen nimen kirjoitusmuoto vaihtelee: Aatsinki käyttää nimeä Eeva Sassi-Korhonen, Arvi Eva Sassi-Korhosta, Hakalehto ja Saarela taas Eva Korhosta.

tutkimuksessa huomioonotettavaa on myös kerronnan nopeus eli muisteltujen tapahtumien ja kertomisen keston suhde, joka voi vaihdella huomattavasti. Kerronnan nopeudella on aina jokin merkitys.¹¹

Tutkimus etenee luontevasti lähes kronologisesti ja Arvin elämästä olen nostanut esiin tärkeitä kokemuksia ja vaiheita, jotka asetan Mannheimin malliin. Tutkimuskirjallisuuden avulla on ollut mahdollista löytää yhteiskunnallisesti merkittäviä tapahtumia, jotka ovat olleet tärkeitä nostaa esille. Myös siitä, kuinka määrällisesti paljon Arvi on joitain vaiheitaan muistellut, on ollut mahdollista päätellä jotain tapahtumien tärkeydestä. Vaikka tutkimuksen rakenne on suhteellisen kronologinen, en kirjoita Arvi Laakson elämästä vuosi vuodelta. Muistitiedon luonteen huomioiden on ollut tärkeä myös hyväksyä, ettei kaikkia tapahtumia voi tarkkaan ajoittaa.

Tutkimuksen dispositio on yksinkertaisuudessaan pelkistys Mannheimin mallista; tausta, avainkokemus, veto ja työntö sekä viimeisenä mobilisaatio. Tutkimus alkaa ajasta ennen sisällissotaa ja alussa käsittelen Arvin perhetaustaa. Perhetaustan analysoiminen on tärkeää sisällissodan ja sitä seuranneen ajan vaikutusten takia, sillä sota oli yksilöille erilainen kokemus riippuen heidän sosioekonomisesta taustastaan. Taustassa ja lapsuudenkodissa on myös pohja sille luokkatietoisuudelle, johon avainkokemuksen aktualisoitumisen myötä sitoudutaan. Avainkokemusta eli sisällissotaa ja sitä välittömästi seuranneita vuosia käsittelen tarkemmin, koska ne ovat pohja Arvin myöhemmälle toiminnalle etenkin politiikassa, kuten avainkokemuksen luonteeseen kuuluu. Avainkokemuksen jälkeen käsittelen Arvin ensikosketukset niin työväenliikkeeseen kuin kommunistiseen toimintaan ja pyrin rekonstruoimaan ne yhteiskunnan luomat jännitteet, jotka Arvin avainkokemuksen aktualisoivat. Tästä loogisesti seuraavana käsittelen itse mobilisaation, jolle olen pyrkinyt löytämään loogisen alun.

Muistitiedon metodologian sekä mikrohistoriallisen tutkimusotteen problematisoinnin näin tarpeelliseksi erottaa omaksi Työvälineet -alaluvukseen yhdessä sukupolvi-teorian ja yhteiskunnallisen kontekstin kanssa, vaikka se ei tyypillistä pro gradu-töille olekaan. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä* –teoksessa¹² lähes kaikilla kirjoittajilla on tietyllä tavalla defensiivinen ote ja siinä missä kaikki kirjan artikkelit ovat ansiokkaita metodologisia pohdintoja, ne ovat myös puolustuspuheita sekä muistitietotutkimukselle että mikrohistorialle.

---

¹¹ Fingerroos & Haanpää 2006, 33–34; Portelli 2006, 53–55; Muistitiedon epistemologiasta ks. Fingerroos & Haanpää 2006, 36–40.

¹² Toimittaneet Fingerroos, Haanpää, Heimo & Peltonen, SKS 2006.

Koska koulukunta ei ole tarkkarajainen, totesin, että on hyvä selvittää myös lukijalle se ajatustyö, jonka metodien parissa tein.

Ihmisten elämän valinnat eivät synny tyhjiössä, vaan ympäröivä yhteiskunta vaikuttaa aina yksilöön. Tarkastelemalla yksilön, tässä tapauksessa Arvi Laakson, elämää yhteiskunnallisen kehityksen kehityksessä Mannheimin mallin avulla, saadaan mielenkiintoista tietoa henkilökohtaisen ja poliittisen yhteennivoutumisesta. Kullakin hetkellä vallitsevaa yhteiskunnallista tilannetta ja ihmisten valintojen hetkiä on mahdotonta rekonstruoida jälkeenpäin, mutta muistitiedon kautta on mahdollista tavoittaa jotain Arvi Laakson kokemuksesta sitä kautta, mitä ja miten hän on muistellut ja mitä ei. Muistitieto kertoo, mihin muistelijat uskoivat tekohetkellä, mitä he halusivat tehdä ja toisaalta mitä he ovat kerrontahetkellä ja ennen sitä ajatelleet tehneensä. Muistelma-aineisto on luotettavaa, kun tiedonantaja kertoo omakohtaisesti kokemuksistaan – vaikka muistitieto ei virallisiin lähteisiin pohjaudukaan.¹³

1.2.1 Lähdeaineisto ja aikaisempi tutkimus

Arvi Laakso on sikäli jopa poikkeuksellinen yksityishenkilö, että hän on jättänyt jälkeensä mittavan muistelma- ja museaalisen aineiston. Arvin itse tuottama muistitietoaineisto on merkittävin alkuperäislähteeni. Omia elämänvaiheitaan Arvi on muistellut Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen 1970-luvulla nauhoittamissa haastatteluissa. Arvin nauhat ovat vuodelta 1972. Haastattelunauhat kuuluvat Tampereen poliittinen perinne -kokoelmaan, johon muistitiedon tallennusta tehtiin vuosina 1972–74, täydennyskeruu tehtiin vuonna 1976. Kaikkiaan nauhoja on noin 500. Tampereen yliopiston opiskelijat haastattelivat tuolloin useita Tampereella poliittisesti vaikuttaneita ja politiikassa toimineita henkilöitä. Tallennustyön teetti Tampereen kaupungin historiatoimikunta.¹⁴ Arvi julkaisi kirjoitetut muistelmansa päätoimittamassaan *Hämeen Yhteistyö* -lehdessä vuonna 1977, mahdollisesti haastattelujen innoittamana, sillä yhtymäkohtia on paljon ja muistelmien rakenne on melko samanlainen. Lehdessä julkaistuista muistelmista olen käyttänyt Arvin itse kokoamaa leikekirjaa, jossa on lehtileikkeinä neliosainen muistelmateksti sekä kulloiseenkin aikakauteen liittyviä valokuvia. Leikekirja on ainakin toistaiseksi Arvin pojan, Kauko Laakson omistuksessa. Leikekirjan lisäksi Kauko Laaksolla on hallussaan yksityisarkistoksi

---

¹³ Fingerroos & Haanpää 2006, 34; Peltonen, U-M 1996, 40.

¹⁴ Kukkurainen, Eija, sähköpostitiedonanto, 14.4.2010.

luokiteltava kokoelma erinäisiä isäänsä ja tämän perhettä koskevia asiakirjoja. Kauko Laaksoilta olen pyytänyt joitakin tarkennuksia Arvin muistelmiin. Lisäksi ilmeisesti Tampereen yliopiston silloinen opiskelija, Sanelma Hursti on haastatellut Arvia vuonna 1973 ja 16-sivuinen haastattelu on arkistoitu Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmiin Työväen Arkistoon. Tästä aineistosta käytössäni on Arvin itsensä tarkastama ja editoitu versio.¹⁵

Vaikka Arvi Laaksoa ei yksittäisenä henkilönä olekaan akateemisesti tutkittu (joskin häntä sivutaan joissakin tutkimuksissa, mutta pelkästään häneen näissäkään tutkimuksissa ei siis ole keskitytty), on häneen ja hänen moninaisiin elämänvaiheisiinsa sopivaa kirjallisuutta viljalti ja kaikkia käyttämiäni teoksia ja artikkeleita on nähdäkseni tarpeetonta luetella tässä. Tärkeimpiä ja kokonaisuuksina käyttämiäni teoksia on mahdollista esitellä Arvin elämänvaiheiden kautta.

Loogisinta on aloittaa alusta. Jotta on mahdollista analysoida syvällisesti Arvin elämänvaiheita, on hänen perheensä tausta tärkeää selvittää. Arvin omat muistelmat perheen elämästä ja arjesta ennen sisällissotaa ovat muuhun muistitietoon verraten jopa niukat, mutta Laakson työläisperheen elinoloja ja heidän sijoittumistaan niin sanottuun työläisperhe-kysymykseen on ollut mahdollista rekonstruoida Pirjo Markkolan *Työläiskodin synty* -teoksen sekä Pertti Haapalan *Tehtaan valossa* -teoksen kautta. Molemmissa teoksissa käsitellään juuri nimenomaan Tamperetta.

Sisällissodan muistitieto on Arvin osalta hänen ikänsä huomioon ottaen niukkaa, mutta määrällisesti sitä kuitenkin on enemmän kuin varhaislapsuuden muistelmia. Itse sodan ja vankileirijajan olen hahmottanut Tuomas Hopun *Tampere 1918* –artikkelikokoelmateoksessa olleiden artikkeleiden pohjalta. Kuitenkaan itse sotaa en tutkimuksessani suuremmin referoi, sillä Arvikaan ei ollut mukana itse taisteluissa.

Laakson perheen lapset olivat punaorpoja ja Mervi Kaarninen on tutkinut punaorpoutta yleisesti useammassa tutkimuksessaan jo 1980-luvulta lähtien. Komiteamietintöjen ja *Sosialisten aikakauskirjojen* kautta olen saanut kuvan punaorpo-ongelmasta tilastollisesti ja *Huoltaja* -lehti taas on esitellyt punaorpo-ongelmaa konkreettisemmin. *Työläisnainen* -lehdistä olen selvittänyt punaorpoja koskevaa keskustelua työväestön kannalta.

---

¹⁵ Reuna, Risto, suullinen tiedonanto, 29.3.2012.

Sisällissodan merkitys on Arvin myöhemmissä elämänvaiheissa suuri ja se on ollut mahdollista ymmärtää Karl Mannheimin luoman ja esimerkiksi Matti Virtasen analysoiman sukupolviteorian kautta, jota Virtanen on esimerkkien kautta analysoinut väitöskirjassaan *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka* sekä useammassakin eri artikkelissa.

Sisällissodan jälkeisestä pirkanmaalaisesta vasemmistolaisesta toiminnasta olen muistitietoaineiston tueksi käyttänyt Ulla Aatsingin, Mika Lammen ja Jarmo Peltolan *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela* –tutkimusta, jolla on ollut suuri merkitys pirkanmaalaisen kommunismin ymmärtämisessä. Teoksessa mainitaan paikoitellen myös Arvi veljineen. SKP:een toiminnasta yleensä olen käyttänyt Ilkka Hakalehdon kirjaa *SKP ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928*. Tauno Saarela on tutkinut hyvin seikkaperäisesti suomalaista kommunismia teoksissaan *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923* ja *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*. Etsivän keskuspoliisin Arvista kokoama henkilömappi on tuonut lisäarvoa Arvin kommunistista toimintaa ja valvonnan laajuutta tarkastellessa.

Aineistoni on siis sängen moninainen ja jo aineisto tekee tutkimuskohteesta kiinnostavan ja relevantin. Tutkimusta tehdessäni olen pyrkinyt siihen, että oma analyysini, tutkimuskirjallisuus ja lähdeaineisto kulkevat koko ajan käsi kädessä tutkimuksen edetessä ja että muistitiedon subjektiivisuus tulisi esiin myös lukijalle. Varmuutta Arvin kokemuksesta ei muistitiedonkaan kautta saa. Tutkimukseni päätelmät ovat oma rekonstruktio, jonka takia tietty muistelmien referointi on myös tarpeen: näin lukijakin haastetaan mukaan päättämään evidenssistä omat johtopäätöksensä.

1.3 Työvälineet

Akateeminen muistitietotutkimus edellyttää paitsi metodologista pohdintaa, myös lähdeaineiston ominaisuuteen hyväksymistä ja toisaalta myös sen käyttämistä hyväksi. Mikrohistoria ja muistitietotutkimus eivät ole tarkkarajaisia koulukuntia eivätkä ne tarjoa tutkimuksen tekemiseen ennalta määrättyjä sääntöjä. Vakavasti otettava mikrohistoriallinen muistitietotutkimus edellyttää metodologisen valvotun julkituksen. Mikrohistoriallisen tutkimusotteen ja muistitiedon metodologian lisäksi teoreettisena näkökulmana tutkimuksessani on Karl Mannheimin luoma sukupolvi- ja avainkokemusteoria, jota Suomessa ovat ansiokkaasti käyttäneet ja analysoineet muun

muassa Matti Virtanen, Marja Tuominen, Kimmo Rentola ja J.P. Roos. Sukupolviteorian mukaan jokaisen mobilisoituneen sukupolven taustalla on yhteinen avainkokemus, joka vaikuttaa sukupolveen kuuluvien koko loppuelämään. Jotta avainkokemuksen vaikutusta yksilön toimintaan voidaan uskottavasti problematisoida, on tärkeää tuoda esiin myös avainkokemuksen jälkeen vallinnut yhteiskunnallinen asenneilmasto, josta tutkimuksessa käytän nimitystä valkoinen Suomi.¹⁶

1.3.1 Mikrohistoriallinen tutkimusote ja muistitiedon metodologia

Mikrohistorian tietty nousu ja suosio perustuu muutoksiin käsityksissä siitä, mikä menneisyydessä on muistamisen ja tutkimisen arvoista. Suurien tapahtumien ja suurmiesten tutkimuksesta on siirrytty enemmistön ja niin sanottujen tavallisten ihmisten elämän ja arjen tutkimiseen, joskin framille on nostettu myös vähemmistöjä ja marginaaliryhmiä. Mikrohistorialle on ollut tyypillistä ottaa vakavasti nekin lähteet, joita aiemmin on pidetty subjektiivisina ja kulttuurisidonnaisina. Nimenomaan muistitiedon käyttäminen lähdeaineistona on ollut jopa tyypillistä mikrohistorialle.¹⁷ Näin ollen tutkimukseni on tietyllä tavalla jopa tyypillinen mikrohistoriallinen muistitietotutkimus, olkoonkin, että varsinaista arkkityyppejä ei varsinaisesti olekaan.

Muistitietoa on sen konstrukttiivisen luonteen takia pidetty vähäpätöisenä ja yksipuolisena, suorastaan hyödyttömänä, mutta jos muistitiedon ominaisluonne eli muistelijan subjektiivisuus huomioidaan ja siihen suhtaudutaan sen vaatimalla tavalla, muistitietokin on luotettavaa aineistoa. Muistitietotutkimusta paljon tehneen ja sen metodologiaa problematisoineen Ulla-Maija Peltosen mukaan muistitieto on luotettavaa silloin, kun muistelija kertoo omakohtaisesti kokemistaan asioista ja kun tapahtumat voidaan varmentaa toisilla tukevilla muistitiedoilla.¹⁸ Omassa tutkimuksessani vertaan Arvin muistelmia tutkimuskirjallisuuteen ja viranomaisaineistoon, mutta muistelmia-aineiston tietynlainen epätarkkuus ja suurpiirteisyys on pitänyt hyväksyä. Kaikkea ei ole voinut varmentaa ja ajoittaa. Arviin kertojana on pitänyt luottaa ja on ollut erityisen tärkeä muistaa, että kertoessaan jostakin tapahtumasta tai kokemuksesta, kertoja kertoo myös jotakin itsestään ja siitä, millaisena hän haluaa itsensä nähtävän.

---

¹⁶ Fingerroos & Haanpää 2006, 43; Fingerroos & Peltonen 2006, 11.

¹⁷ Fingerroos & Haanpää 2006, 30–31; Elomaa 2001, 59&63.

¹⁸ Abrams 2010, 33–35&40–45; Elomaa 2001, 61; Fingerroos & Haanpää 2006, 32-34 & Peltonen 1996, 40.

Ulla-Maija Peltonen on oivaltanut, että lähdeaineistona muistitieto on usein viranomaisarkistojen lähdeaineistoa hedelmällisempää – vaikka toki molemmissa saattaa olla liioittelua. Muistitiedon kautta on kuitenkin mahdollista päästä hyvin lähelle ihmistä, historian kokijaa ja toimijaa, hänen ajatuksiaan. En voi sanoa tavoittavani tismalleen Arvin kokemusta, mutta mikrohistoriallisella tutkimusotteella on mahdollista tavoittaa Arvin oman muistitiedon kautta hänen kokemuksensa yhteiskunnasta, jossa hän ratkaisujaan teki. Muistitieto on siis luonnollisesti subjektiivista, mutta nimenomaan se on Peltosen mukaan yksi syy, miksi se on niin hedelmällistä ja arvokasta: hyvin tehty tutkimus saattaa tuoda esille läpileikkauksen kokonaisten ryhmien tai luokkien subjektiivisuudesta.¹⁹

Muistitieto voidaan ajatella historian johtolangoiksi, joiden avulla voidaan selvittää menneisyyden toimijoiden ajattelutapoja ja toimintamalleja. Aineiston kanssa on koko ajan käytävä dialogia ja tämän kautta johtolangat voidaan saada kertomaan jotain oleellista. Kuitenkin johtolankojen merkitykset löytyvät vasta tutkijan (re)konstruoimissa merkityksissä. Rekonstruktioakaan ei ole lopullinen, sillä se on subjektiivinen ja tulkinta, joka on tuotettu nykyisyydestä käsin.²⁰ Hajanaisia aineistoja yhdistellessä tutkimuksen tekeminen onkin tuntunut toisiinsa sotkeutuneiden lankakerien selvittämiseltä, joskaan en ole ollut varma, haluanko saada kerät erilleen. Menneisyys on näyttäytynyt kiehtovana vyyhtinä, joka paljastaa itsestään jotain, jos osaan kiskaista oikeasta langasta. Alkuperäisaineisto on tutkimuksessa nähdäkseni pidettävä läpinäkyvänä, jotta lukija voidaan haastaa tekemään evidenssistä omat päätelmänsä.

Usein mikrohistoriana pidetään sananmukaisesti jonkin hyvin suppean kohteen tutkimista, mutta itse asiassa tutkimuskohteen koko ei sittenkään ole mikrohistorialliselle tutkimusotteelle tärkeintä, vaikka omassa tutkimuksessani myös niin tutkimuskohde kuin lähdeaineisto on suppea. Näkökulman mikroskooppinen tarkentaminen on enemmänkin analyyttinen menetelmä, jota voidaan soveltaa tutkimuskohteen koosta riippumatta. Mikrohistoriallinen tarkastelu on usein hyvin konkreettista, intensiivistä ja edellyttää paitsi lähteiden lähilukua, myös niin sanotusti rivien välistä lukemista. Omassa tutkimuksessani juuri muistelun tyylin jatkuva huomiointi on tärkeää. Jokaista tutkimuskohdetta tulee lähestyä sen omilla ehdoilla. Tätä kautta näkökulma tarjoaa mahdollisuuden uusiin löytöihin ja oivalluksiin. Mikroskooppisen tarkentamisen ansiosta on mahdollista nähdä julkilausuttuja kulttuurisia normeja syvemmälle yksilöiden toimintatilaan, mikä tässä, jopa poikkeukselliseen toimintaan keskittyvässä tutkimuksessani on antoisaa ja tuo mielekkyyttä työhön.

---

¹⁹ Abrams 2010, 54–58; Peltonen U-M 2003, 19–20.

²⁰ Fingerroos & Haanpää 2006, 30–32.

Tällöin poikkeuksellinen voi kertoa normaalista ja pieni suuresta. Mikrohistorian avulla voidaan saada tietoa niistä strategioista, joiden avulla menneisyyden toimijat pyrkivät kontrolloimaan maailmaansa ja selviämään siitä.²¹

Vaikka en pyri tuottamaan yleistettävää tietoa, mikä yksilöä tutkittaessa olisikin hyvin kyseenalaista, saadaan Arvin elämänvalintojen kautta tietoa punaorpopolven elämäkulusta ja toisen yksilön toiminta voi ikään kuin aueta Arvin elämän kautta, vaikka elämäntarinat olisivatkin erilaisia tai jopa vastakkaisia. Toisaalta, kun Arvin kommunismi kontekstoidaan ympäröivään yhteiskuntaan, saadaan myös mielenkiintoista tietoa tietyllä tapaa kaksinapaisen yhteiskunnan dynamiikasta. Muistitieto saattaa kertoa enemmän tapahtumien merkityksestä kuin itse tapahtumista, mikä ei kuitenkaan tarkoita, ettei pyrittäisi totuuteen tai etteikö sillä olisi akateemista relevanssia. Muistitieto on myös ollut tärkeä keino jakaa virallisen kulttuurin kiistämä ja unohtama kokemusmaailma.²²

Muistitietoaineistossa kerronta on yleensä yhtä kuin tulkinta ja niin sanottu perinneaineisto on sidoksissa myös kuulemis- ja lukemishetkeensä. Muistitieto kertoo, mitä yksilöt uskoivat, että heidän piti tietyssä historiallisessa tilanteessa tehdä ja mitä he kerrontahetkellä ajattelivat tehneensä, jolloin ihmisten usko on historiallinen fakta siinä missä todellinen tapahtumakin. Arvi Laakson tapauksessa on siis otettava huomioon, että hän on muistellut elämäänsä 1970-luvun Suomessa, jo kypsässä iässä. Niin muisteltava kuin muistelun aika eroavat paitsi toisistaan, myös tästä ajasta jolloin tutkimusta teen. Molempien aikojen suhteen on tärkeämpää nojata tutkimuskirjallisuuden antamiin kuvauksiin ja faktoihin kuin tutkijan omiin mielipiteisiin, intuitioihin tai mielikuviin.²³

---

²¹ Elomaa 2001, 61 & 66-72. Mikrohistoriallisessa tutkimusperinteessä on tavattu käyttää termejä ”tyypillinen poikkeus” tai ”poikkeuksellinen normaali”. Mikrohistorian metodologiassa on korostettu, ettei huomion kiinnittäminen epätyypilliseen ilmiöön suinkaan merkitse niin sanotun tavallisen ja epätavallisen vastakkainasettelua, vaan enemmänkin on kyse tutkimuksen strategiasta. Tutkimuksessa lähtökohdaksi voidaan ottaa oletus, että jokin erityinen tilanne on tuottanut poikkeuksellisia lähteitä ja näitä lähteitä analysoimalla avautuu uusia näkökulmia vaikkapa arjen historiaan. ”Tyypillisistä poikkeuksista” ja ”poikkeuksellisista normaaleista” tarkemmin ks. esim. Peltonen U-M. 2006, 161–163 & Peltonen M. 1996, 21–30.

²² Peltonen U-M 1996, passim; Portelli 2006, 55; Salmi-Nikander 2006, 174.

²³ Muistaminen itsessään voidaan nähdä kaksiosaisena: historiallisena kokemuksena eli tunnemuistona ja historiallisena tietoisuutena eli harkittuna muistona. Nämä ovat tietenkin toisilleen vastakkaiset, mutta ne edellyttävät toisiaan, sillä molemmat muotoutuvat sosiaalisissa ja historialliskulttuurisissa konteksteissa. ”Historiallinen tietoisuus liittyy ideologiaan kun taas historiallinen kokemus liittyy mentaalisiin syvärakenteisiin. Kun historiallinen kokemus identifioituu yksilöllisiin ja yksityisiin muistoihin, historiallinen tietoisuus identifioituu kollektiivisiin ja julkisiin muistoihin. Historiallinen tietoisuus kiinnittyy muistin politiikkaan.” Peltonen 2003, 19–20. On huomioitava, ettei muisti ole vain passiivinen muistojen säilytyspaikka, vaan muisti toimii aktiivisesti: se luo merkityksiä ja syy-yhteyksiä ja jäsentele tapahtumia. Onkin hedelmällistä pohtia miksi ihminen muistaa ja kertoo siten kuin muistaa ja kertoo. Edelleen on huomioitavaa, että ihmisinä olemme osa yhteisöä, joka aina jossain määrin ohjaa käsityksiämme, mielikuviamme ja muistojamme. Yksilöllisesti koettukin on aina sidoksissa kollektiiviseen ja sosiaaliseen, tiedostettiin se tai ei. Abrams 2010, 95–99; Kalela 2006, 83; Korkiakangas 2006, 126.; Peltonen U-M 1996, 36–37; 40-41; Portelli 2006, 49–64.

Sisällissodan nuorena nähnyt sukupolvi oli toki poliittinen, mutta yhden veljessarjan vahva kiinnittyminen kommunismiin nimenomaan sisällissodan jälkeisessä valkoisessa Suomessa on ehkä tavallaan helposti ymmärrettävää, mutta kuitenkin nähdäkseni myös poikkeuksellista – tietynlainen kapina ja kannanotto. Arvi Laakson jälkeensä jättämä muistitietoaineisto sekä museaalinen materiaali implikoi myös, että hän itsekin on kokenut eläneensä jollain tapaa poikkeuksellisen ja sitä kautta erityisen dokumentoinnin arvoisen elämän. Ulla-Maija Peltonen on eritellyt muistelemisen motiiveja Philippe Lejeunea ja Anna-Leena Siikalaa mukaillen. Kirjoitetut muistelmat voivat lähteä halusta opettaa muita, mutta toisaalta yhtä hyvin myös tarpeesta luoda kuva omasta elämästä ilman neuvojen jakamista tai tilitystä. Kirjoitettua ja puhuttua muistelmataineistoa yhdistää muistelijan pyrkimys tulla tietoiseksi omasta menneisyydestään, mikä edellyttää oman elämänsä analysointia. Muistelmat tuottavat muistelijalle tunteen siitä, että menneisyyttä voi näin tietyllä tapaa hallita. J.P. Roosin mukaan elämäkerran kirjoittaminen vaatii kirjoittajaltaan tiettyjä ominaisuuksia, kuten avoimuutta, tunnustuksellisuutta, itsereflektiota, itsensä tuntemista sekä jossain määrin myös logiikkaa, kokonaisuuden hallintaa, itsekritiikkiä sekä ylipäänsä kykyä itseilmaisuuksiin. Ihmisen elämäkerta on perusrakenteeltaan melko muuttumaton ja keskeiset elämäntarinoiden erot perustuvat luokkaan, sukupuoleen ja ikään.²⁴

1.3.2 Teoreettinen viitekehys

Teoreettisena viitekehysenä tutkimuksessani on Karl Mannheimin luoma teoria yhteiskunnan sukupolvista. Väitöskirjassaan Virtanen problematisoi pitkään ja ansiokkaasti käsitettä sukupolvi. Oman tutkimukseni kannalta olennaista on, että puhuessani punaorposukupolvesta tarkoitan yhteiskunnallista sukupolvea, joka ei edellytä jäseniltään sukulaisuussuhdetta. Mannheim erottaa sukupolven käsitteestä kolme tasoa: samanikäisen sukupolven, kokemuksellisen sukupolven ja mobilisoituneen sukupolven. Käytän Mannheimin teoriaa koskevista käsitteistä Matti Virtasen suomennoksia, sillä ne ovat mielestäni tutkimukseni kannalta parhaat ja myös tieteellisessä keskustelussa jo vakiintuneet.²⁵

---

²⁴ Peltonen, U-M. 1996, 60–61; Roos 1994, 12–27.

²⁵ Virtasen sukupolviproblematistointi ks. Virtanen 2001, 15–22. Mannheim 1952, 300.

Sukupolvi ei ole konkreettinen sosiaalinen ryhmä, jota luonnostaan syntyneet tai tietoisesti luodut siteet yhdistäisivät. Sukupolvien perustana on samanikäisyys ja se jakaa saman sosiaalisen sijoittumisen yhteiskunnassa, saman aseman. Luokka ja sukupolvi eivät silti ole synonyymeja, vaikka periaatteessa sukupolviasema voidaan ymmärtää luokka-asemana. Yksinään samanikäisyys ja yhteinen sosiaalinen asema ei luo erityisiä siteitä ikäpolven keskuuteen, vaan sen tekee avainkokemus²⁶, jaettu kokemusmaailma, joka tekee sukupolvesta kokemuksellisen luomalla sen jäseniin yhteenkuuluvuuden tunteita.²⁷

Virtanen nimittää Arvin sukupolvea Mannheimia mukaillen punaorposukupolveksi, joka oli hänen mukaansa erittäin vahva ja tarkkarajainen poliittinen sukupolvi. Sisällissodan kokeneiden nuorten sukupolvea yhdisti sodasta vaikeneminen, sillä sota ei ollut näiden nuorten, vaan heitä vanhempien taisto. Tämän sukupolven sotamuistoja ja kokemuksia on luonnehdittu lukituiksi näyiksi eli muistoiksi joita ei haluttu muistaa. Silti sisällissodasta kokemuksena tuli juuri tämän sukupolven avainkokemus. Roos kyseenalaistaa avainkokemuksen korostettua merkitystä artikkelissaan ja muistuttaa, että avainkokemus voi myös demobilisoida: sukupolveen liitytään ja siitä erotaan. Mielenkiintoisiksi tilanteiksi Roos nostaa juuri sisällissodan kaltaiset tilanteet, joissa sukupolvet jakautuvat jyrkästi eri puolille.²⁸ Roosin kritiikki sukupolviteorian käyttöä kohtaan kumpuaa kuitenkin nähdäkseni hänen sosiologin taustastaan.

Avainkokemus tapahtuu sukupolven ollessa niin sanotussa otollisessa iässä, noin 17-vuotiaana ja se on muodostamassa tulevaa minän perusilmettä ja toimii jopa loppuelämän rakennuspalikkana – nimenomaan tätä nuorena saadun kokemuksen fataaliutta Roos kritisoi.²⁹ Avainkokemuksia luovat yhteiskunnalliset murrokset, joskaan avainkokemus ei sekään sinällään tuota homogeenista ryhmää, vaan jokainen prosessoi kokemansa omasta minuudestaan käsin. Osalle sukupolvea avainkokemuksesta tulee poliittisen mobilisaation liikkeellepanija. Tämän mobilisaation tuloksena syntyy yksi tai useampi samaa kokemuksellista sukupolvea edustava, yhteisesti jaettujen

---

²⁶ J.P. Roos huomauttaa artikkelissaan ”Laajat ja suppeat sukupolvet. Sukupolviliikkeet suurten ikäluokkien ympärillä”, että Mannheim itse asiassa ei käyttänyt termiä avainkokemus, vaan joko Erfahrung (kokemus) tai erste Erfahrung (ensikokemus). Roos on tiedustellut Virtaselta mistä avainkokemus on terminä peräisin ja Virtanen on paikantanut sen Timo Soikkasen ja Vesa Varesen artikkeliin. Virtanen kirjoitti Roosille katsovansa lopputuloksen olevan onnistunut, koska ”sana on eri asia kuin käsite, jota sanalla merkataan”. Roos problematisoi paitsi avainkokemuksen käsitettä, myös Mannheimin teorian käyttöä yleensä ja jopa kritisoi sen liian löyhää käyttämistä. Tarkemmin ks. Roos 2005, 208–221. Myös Soikkanen & Vares erittelevät artikkelissaan nimenomaan historioitsijoiden ja sosiologien eroja koskien sukupolven käsitteen käyttöä. Ks. Soikkanen & Vares 1998, erityisesti s. 37–41.

²⁷ Mannheim 1952, 288–292; Soikkanen & Vares 1998, 37, Tuominen 1991, 47–49; Virtanen 2001, 22; Virtanen 2003a, 36–44 & Virtanen 2005, 198–199.

²⁸ Jalagin & Junila 2006, 129; Virtanen 2003a, 36–44; Roos 2005: 208–221.

²⁹ Virtanen 2003b, 121 & Roos 2007: 218.

perusideoiden ja tunnusten yhteen sitoma fraktio. Jos ryhmät saavat kaikupohjaa saman avainkokemuksen polvessa, lähtee toiminta liikkeelle.³⁰

Jahka fraktio mobilisoituu, saa se ideansa ja tunnuksensa toteutuneen historian tuottamasta ajattelutapojen varastosta. Ne jakavat siis avainkokemuksen, mutta omista syistään tulkitsevat sen merkityksen jokainen eri tavalla ja näin fraktioiden keskuuteen syntyy myös me-he-asetelma, jossa eri fraktiot ovat myös eriasteisesti toisilleen vihamielisiä. Mobilisoituminen siis yhdistää ja erottaa, sillä fraktio on organisoitunut ajamaan ja edistämään hyväksi koettua tavoitetta tai elämäntapaa omasta kokemuksestaan käsin. Yksilöt liittyvät siihen fraktioon, joka parhaiten vastaa ja tulkitsee heidän omaa sukupolvikokemustaan.³¹

Fraktiolle on tyypillistä kiinnittyä itselleen läheiseen poliittiseen tai kulttuuriseen traditioon. Punaorpopolven kahtiajakautuminen alkoi vuonna 1919, kun radikaali aines liimautui vuonna 1918 syntyneen SKP:n linjalle, kun taas maltillisemmat ainekset ryhmittivät Tannerin ja demokratian taakse kuitenkin jonkin verran radikaalimpana kuin vanhemmat puoluetoverinsa. Punaorposukupolvi joutui ja ajettiin myöhemmin yhteiskunnassa ahtaalle, sitä kiellettiin, valvottiin ja rajoitettiin. Poliittisen toiminnan halua olisi ollut, mutta tämän sukupolven edustajista ei Rentolan mukaan tullut parlamentaarikkoja tai ammattiyhdistysjohtajia, koska mahdollisuudet evättiin.³²

On mielenkiintoinen kysymys, miksi jotkut rakenteellisesti samantapaisessa asemassa olevat yksilöt liittyvät yhteen toimimaan kollektiivisesti jonkin päämäärän saavuttamiseksi ja toiset taas eivät. Yhteiskunnallinen liike voidaan analyyttisenä käsitteenä purkaa niin, että se viittaa sellaisiin toiminnan kollektiivisiin muotoihin, jonka jäsenillä on yhteiset tavoitteet, yhteiset keinot, herättävät solidaarisuuden tunteita ja ovat ajallisesti jatkuvia. Yhteiset tavoitteet kulminoituvat yleensä edistämään tai jarruttamaan sosiaalista muutosta ja näin tehdessään ne aiheuttavat yhteiskunnallisia konflikteja. Jossain määrin jo sisällissodassa molempien puolien toiminta oli tällaista liikettä, mutta etenkin kommunistinen toiminta sodan jälkeisessä valkoisessa Suomessa oli kuvaillun kaltaista. Organisoituminen tarkoittaa, että ihmiset luovat yhteistä identiteettiä luokittelemalla itsensä samalla tavalla ja että näiden yhteisen identiteetin jakavien ihmisten välillä on vakiintunutta vuorovaikutusta. Näin organisaatiolla on valmius ja kyky yhteiseen toimintaan.³³

---

³⁰ Mannheim 1952, 286, 300–304; Virtanen 2003a, 36–39.

³¹ Virtanen 2001, 24–26.

³² Rentola 1992, 83; Virtanen 2001, 126–127 & Virtanen 2003a, 36–44.

³³ Alapuro 1998, 333–335; Ilmonen 1998, 15–16 & Virtanen 2003b, 121.

1.3.3 Konteksti

Arvi kuului siis punaorposukupolveen, joka mobilisoitui tultaessa 1920-luvulle ja Arvi lähti mukaan politiikkaan jopa poikkeuksellisen voimakkaasti. Sukupolvensa sisällä Arvi ei varsinaisesti ollut poikkeus, sillä kyseinen sukupolvi oli poliittisesti hyvin aktiivinen, mutta vallinneessa yhteiskunnan asenneilmastossa Arvin valinta voidaan nähdä jopa poikkeuksellisen ja ehdottomasti rohkeana, sillä valkoinen Suomi -termi kiteyttää hyvin Suomen yhteiskuntapoliittisen tilan sisällissodan jälkeen. Tässä kappaleessa kontekstoin hieman millaisessa ilmapiirissä Arvi politisoitui.

Sodan voittajien mukaan vuonna 1918 sodittiin vapaussota Venäjää vastaan. Tässä kansallisessa koitoksessa olivat punaiset taistelleet venäläisten puolella Suomen itsenäisyyttä vastaan. Koska sodan lopputulosta uusinnettiin ja legitimoitiin jatkuvasti julkisessa keskustelussa, suljettiin häviäjät tavallaan toistuvasti Suomen ulkopuolelle. Työväestön oli hankala samaistua voittajien arvomaailmaan, jonka kulmakivinä pidettiin isänmaallisuutta, talonpoikaisia arvoja, uskonnollisuutta ja sotilaallisuutta. Rajan takainen kommunismi koettiin valkoisissa yhteiskuntapiireissä todelliseksi uhaksi ja Jarmo Peltolan mukaan ikään kuin siinä sivussa myös paikalliset vasemmistolaiset koettiin jopa liioitelluksi uhaksi. Peltola luonnehtii, että oikeiston kokemat uhkakuvat olivat lähinnä yleisellä ja kansallisella tasolla liikkuvia, vieläpä rajan taakse kohdistuvia, mutta oikeiston väkivaltaiset teot, esimerkiksi kyyditykset ja pahoinpitelyt kohdistuivat juuri paikallisiin työväenliikkeen rivijäseniin, joiden mahdollisuudet puolustautua tai aktiivisesti uhata ketään olivat vähintäänkin heikot. Julkisella keskustelulla ja argumentoinnilla pyrittiin oikeuttamaan myös keväällä 1918 ja sen jälkeen käytetyt kovat otteet.³⁴

Sisällissodan voittajien valkoista hegemoniaa tuki laaja moninaisten toimijoiden verkosto. Verkoston tavoitteena oli jatkaa sodanaikaista propagandaa ja toisaalta legitimoida voittaneiden valtaa ja koko voittoa. Valkoisen hegemonian tarpeisiin kuului diskurssi ”meistä” ja ”niistä” eikä viholliskuvan todellisuudella sinällään ollut merkitystä. Kun Venäjästä tuli kommunistinen maa, kävi punaisten niin sanottu laadullinen seulonta merkityksettömäksi ja paikallinen kommunisti edusti paikalliselle valkoisen ideologian kannattajalle itse Leniniä. Tässä ilmapiirissä suomalaiset yhteisöt jakautuivat ideologisesti kahtia ja Peltola on jopa todennut, että sodan häviäjät kokivat elävänsä miehityksessä kaupungissa. Oikeisto halusi puolustaa vapaussodan saavutuksia ja äärimmäinen oikeisto oli puolestaan valmis puolustamaan valkoista Suomea keinoja kaihtamatta -

---

³⁴ Hentilä 2009, 143; Peltola 2007, 13–19 & Saarela 1996, 22.

Hentilän mukaan oikeistovallankaappauksen uhka oli Suomessa todellinen aina 1930-luvun alkuvuosiin asti. Valkoisessa informaatiassa kommunismi oli synonyymi itsenäisyyden riistolle ja kommunistisen ideologian voitto näyttäytyi yksinkertaisesti kaiken loppuna ja kommunismista tuli jopa myyttinen paha – valkoinen kurivalta puolusti siis toiminnallaan kaikkien olemassaoloa. Isänmaa sanana ja käsitteenä monopolisoitiin valkoiseen hegemoniaan kuuluvaksi.³⁵

Kurivalentana toimivat suojeluskunnat. Ne olivat paikallinen puolisolilallinen järjestö, johon sekä armeija että alkusyksyllä 1919 perustettu valtiollinen poliisi, EK valvontatyössään tukeutuivat. Suojeluskuntien ideologian keskeisenä osana oli ylläpitää sodan lopputulosta. Seppo Hentilä on luonnehtinut suojeluskuntia 1920- ja -30-luvun kriiseissä tietyllä tavalla latentiksi ja ennalta-arvaamattomaksi tekijäksi, vaikka suojeluskunnat eivät koskaan osallistuneet varsinaiseen puoluepolitiikkaan. Saarela nimittää armeijan, suojeluskuntien ja EK:n kolmiyhteyttä väkivaltakoneistoksi, joiden asema perustui siihen, että niitä rahoitettiin valtion budjetista ja niillä oli mahdollisuus puuttua politiikkaan. EK mukautui kansan ja erityisesti vasemmistolaisten suussa ”ohranaksi”. Se perustettiin sisäasiainministeriön yhteyteen ja sen tehtäväksi määriteltiin valtakunnan itsenäisyyden, yleisen turvallisuuden ja laillista yhteiskuntajärjestystä uhkaavien yritysten ja toimien tarkkailu ja ehkäiseminen. EK ja sen toiminta kosketti itse asiassa kommunisteja enemmän kuin suojeluskuntalaitos, sillä sen tehtäviin kuului valvoa työväenliikettä ja erityisesti sen vasemmistolaista osaa. Käytännön työssä EK määritteli tahollaan laittoman poliittisen toiminnan kuten parhaaksi näki. EK:n toimintaa arvosteltiin paljon erityisesti vasemmistolaisten piirissä ja sen keinojen laillisuutta epäiltiin.³⁶

Kirkko ja uskonnollisuus oli osa valkoisen Suomen projektia ja kunnan kansalaisuuteen liitettiin uskonnollisuus. Kirkon tehtävänä oli vaalia oikeaa kansallistunnetta. Suojeluskunnat ja kirkko tekivät yhteistyötä suojeluskuntien juhlissa, joihin liittyi paljon uskonnollista symboliikkaa. Vapausotien muistojuhlat olivat ainoa oikea tapa muistaa sisällissotaa ja häviäjien muistojuhlia pidettiin sopimattomina ja rienaavina. Lehdistö saattoi painaa villaisella suojeluskuntalaisten väkivallantekojä ja korostaa diskurssillaan punaisten pahuutta ja vallankumouksellisuutta. Toisaalta punaisten omat lehdet toimivat samoin valkoisia kohtaan. Vapausotakirjallisuutta alkoi ilmestyä hyvin pian sodan jälkeen ja koska vapaussodan muistoa pidettiin yllä juhlin ja seremonioin,

---

³⁵ Saarela 1996, 22; Siironen 2006, 168–178 & Peltola 2007, 13–18.

³⁶ Hentilä 2009, 143; Lackman & Sirvio 1999, 17–43; Saarela 2008, 466&474–478; Saarela 2005, 106–107; Saarela 1996, 22; Tikka 2006a, 189–196 & Tikka 2006b, 173–177. Suojeluskunnat kattoivat käytännössä koko Suomen ja jäsenmäärä vakiintui miltei 100 000:een – vuonna 1918 se oli ollut noin 39 000. Väkivaltakoneistosta tarkemmin ks. Saarela 2008, 466–478. Suojeluskuntien suhteista muihin toimijoihin tarkemmin ks. Tikka 2006b.

vapaussotakirjallisuutta ilmestyi paljon. Koska lapset nähtiin kansakunnan toivona, vapaussodan muistoa ja tematiikkaa, valkoisen hegemonian kannalta oikeaa historiaa välitettiin myös koulun historian opetuksen kautta.³⁷

2. Arvin tausta ja perheolot

Punaorposukupolvi eli Mannheimin teoriaa mukailleen lapsuutensa ja nuoruutensa samassa historiallispoliittisessa tilanteessa, vaikka jokaisen yksilölliset kokemukset ovat tietysti ainutlaatuisia. Myöhemmin mobilisoiduttuaan kyseinen sukupolvi alkoi peilata nykyisyyttä menneisyyden kautta, jolloin sukupolven, tässä tapauksessa Arvi Laakson taustan selvittäminen nousee tärkeäksi keinoksi ymmärtää myöhempi mobilisoituminen. Luokkatausta oli tärkeää myös SKP:elle, joka pyrki värväämään nimenomaan työläistaustaisia nuoria, joilla oli jonkinlaisia omakohtaisia kokemuksia sisällissodasta joko itsensä tai perheensä kautta ja mahdollista järjestötyökokemusta.³⁸

Työläisen perheen sosiaalinen tausta oli 1900-luvun alussa rakennetekijä, joka jakoi työväestön ryhmiin syntyperän mukaan. Etenkin Arvin kaltaiset niin sanotut toisen polven työläiset vakiinnuttivat perheen sosiaalista asemaa. Työläiset vertailivat sosiaalisia lähtökohtiaan toisiin ja olivat tietoisia omasta asemastaan. Sosiaalisen aseman vakiintumiseen on liitetty kaupunkilaisten elämäntapojen ja –arvojen syntyminen, työläisidentiteetti sekä luokkatietoisuus. Luokittelua ja tyypittelyä tapahtui myös työläisten oman ryhmän ulkopuolelta. Sivistyneistö oli huolissaan työläisperheistä ja niiden kyvystä pitää yllä asianmukaista perhe-elämää, jonka normiston he puolestaan projisoivat omasta taustastaan käsin. Perhe muodostui osaksi työväenkysymystä, jossa teollisuus sai ikävän roolin olla työläisperheeseen kohdistuva suurin uhka.³⁹

---

³⁷ Saarela 2008, 512–513; Siironen 2006, 168–178; Tikka 2006b, 140–144 & Tikka 2009, 136–138.

³⁸ Aatsinki 2003; Mannheim 1952, Soikkanen & Vares 1998, 137 & Virtanen 2003b, 121, 125.

³⁹ Haapala 1986, 235 & Markkola 1994, 22–25 & 30–34.

2.1 Laaksot työläisperheenä, työläisperheet ongelmana

Tamperelaiset työläisperheet asuivat usein työnantajien omistamissa ja vuokraamissa asunnoissa ja näin asuivat myös Laaksot. Hallituskadulla sijainnut Isak Julinin vuokraama asunto oli tilavahko, ainakin verrattuna perheen asuntoihin tämän asunnon jälkeen, mutta Hallituskadun asuntokin sijaitsi osin katutason alapuolella. Perheen isä sekä vanhimmat pojat Väinö ja Yrjö olivat Julinilla töissä. Arvi oli vasta kansakoulunsa päättänyt poikanen, kun hän jo ryhtyi juoksupojaksi Julinin liikkeeseen. Vaikka oppivelvollisuus säädettiin vasta 1921, oli Laaksojen perheessä huolehdittu, että lapset kävivät edes kansakoulun. Kaupungeissa olikin yleistä, että lapset kävivät neljästä kuuteen vuotta kansakoulua jo ennen oppivelvollisuuden säätämistä, joten ilmeisemmin Aina ja Kalle pitivät koulun käymistä tärkeänä. Toisaalta tämä kertoo myös siitä, ettei työnteko kilpaillut koululaisten ajankäytöstä koulun kanssa. Kaupungeissakaan ei ollut huomattavasti töitä hiukan toisella kymmenellä oleville lapsille.⁴⁰

Arvin mukaan vanhin lapsista, Väinö, oli erityisen lahjakas oppilas kansakoulussa ja tällä olisi ollut suositukset jatkaa oppikouluunkin. Minkäänlaista mahdollisuutta oppikoulun käyntiin ei kuitenkaan ollut ja Väinön oli pakko mennä vanhimpana lapsena jo tienamaan yhteistä leipää. Arvi kertoo itsekin olleensa tietyllä tavalla pakotettu työelämään jo kansakoulun jälkeen, mutta ilmeisemminkään hän ei erityisesti viihtynyt koulussa. Työväen muistitietotoimikunnan materiaalissa Arvi kertoo, ettei 12-13-vuotiailla pojilla ollut juurikaan valinnan varaa töiden suhteen ja joskus työt olivat myös erityisen raskaita, esimerkiksi viemään paperikuormia käsikärryillä Hämeenpuistosta Tammelaan, ylämäkeä. Arvi ei vaikuta muistellessaan millään tavalla katkeralta siitä, että oma koulunkäynti jäi vähälle. Arvi ei myöskään erityisemmin analysoi Väinön koulunkäynnin päättymistä, vaan toteaa asian realiteettina. Lasten työssäkäynti kuului siis luontevana osana Laakson perheen talousmuotoon, kuten työläisperheissä usein. Yhteiskunnallisesti lasten työssäkäynti oli muodostunut huolen aiheeksi vasta kun kansakoulu oli yleistynyt: ennen tätä tehdastyö nähtiin lapsille parempana vaihtoehtona kuin kerjääminen tai suoranaisten puutteen kärsiminen. Myös työläisnaisliike kritisoi lasten ja naisten ansiotyötä, koska se asetti vaaralle alttiiksi työläisperheen sykkivän sydämen, työläiskodin. Työläisnaisliikkeen mukaan suurteollisuus ajoi työläisnaiset ja työläisperheiden lapset työhön, pois kodista ja näin itse asiassa kapitalismi särki perheet. Paitsi että lapsilta riistettiin näiden teesien mukaan lapsuus, koko työläisperheeltä

---

⁴⁰ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper; Markkola 1994, 69. Työläisten asunto-oloista tarkemmin esim. Markkola 1994, 69–90; Haapala 1986, 156–163; Rahikainen 2003, 162. Lasten ansiotyöstä tarkemmin ks. esimerkkien kautta Rahikainen 2003, 161–183 ja Markkola 1994, 116–123; Lasten tehdastyöstä Haapala 1986, 49–60.

riistettiin koti. Nimenomaan kunnollinen työläiskoti ja sen kohentaminen oli työläisnaisliikkeen päämäärä. Työläisperheiden elämää ja kotia oli heidän mukaansa mahdollista kohentaa lyhentämällä työaika, nostamalla palkkoja ja parantamalla asuinoloja.⁴¹

Työläisperheenä Laaksot olivat olleet suoranaista sivistyneistön huolen kohteena jo ennen sisällissodan kuohuntaa. Sivistyneistö oli kiinnittänyt huomiota työläisperheisiin jo 1800-luvulla ja erityisesti vanhan patriarkaalisen järjestyksen murennuttua.⁴² Yleisesti pelättiin, etteivät perheet kestä tätä muutosta ja jo suoranaista rappeutumisen merkkeinä nähtiin muun muassa köyhäinhoitotarpeen kasvu, heikot asuinolot ja naisten sekä lasten työssäkäynti. Niin sanottu työläisperhekysymys oli huolta pääosin kaupunkilaisen työväestön perhe-elämästä ja –siteistä, mutta huolen taustalla oli kysymys koko yhteiskuntajärjestyksestä ja yhteiskunnan rakenteesta. Kysymys kulminoitui nimenomaan kaupunkiin, koska keskustelussa juuri kaupunki ja teollisuus esitettiin uhkatekijöiksi perhe-elämälle. Naisten järjestäytyttyä raittiusliikkeen piirissä oli naisen, vaimon tehtävä perheen moraalisena selkärankana korostunut. Raittiusliikkeen eliitin keskuudessa oli hahmoteltu vaimon ja äidin ihannemalli, jonka katsottiin velvoittavan nimenomaan alimpiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvia naisia. Nämä yhteiskunnan naiset pyrittiin sitomaan kotiin irrottamalla heidät julkiseen elämänpäähän lukeutuvilta työmarkkinoilta ja tärkeässä äidin tehtävässään heitä haluttiin ohjata ja opastaa. Irma Sulkunen kutsuu tätä hierarkkiseksi, luokkasuhteita myötäileväksi sisaruudeksi.⁴³

Laaksojen perheessä äidin työssäkäynti oli kuitenkin pienin väliajoin syntyneiden lasten takia lähes mahdotonta. Kalle oli perheen pääelättäjä. Kalle oli mukana raittiusliikkeen toiminnassa, jonne hän otti myös lapsia mukaan. Ainan aika ei todennäköisesti järjestötoimintaan riittänyt eikä hän oikein sopinut porvariston tai työläisnaisliikkeen luomaan muottiin työläisperheen äidistä. Aina harrasti kotona, hän nimittäin piti lukemisesta. Arvin mukaan Kallen oli vaikea ymmärtää, miten Ainalla oli aikaa lukea ja saattoi tokaista iltasella kirjan edessä olevalle vaimolleen, etteikö sinulla muuta tekemistä ole kuin lukea.⁴⁴

---

⁴¹ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Markkola 1994, 31, 34–36.

⁴² Perhe ei ollut yhteiskunnan perusyksikkö ennen sääty-yhteiskunnan murenemistä. Sääty-yhteiskunnassa niin sanotun epäitsenäisen väestön asemaa säädeltiin laillisen suojelun järjestelmällä. Pääpiirteissään se tarkoitti, että omistamaton luokka sidottiin vuosipalveluun, joka oli käytännössä palveluspakko. Sen lisäksi järjestelmällä pyrittiin takaamaan työväestölle sosiaalista suojaa laillisen suojelun kautta ja tietty yhteiskunnallinen side valtioon – isännän eli työnantajan kautta. Tultaessa 1800-luvun puoliväliin suojelujärjestelmä oli tiukka ja Markkolan mukaan huonosti toimiva. Tarkemmin ks. Markkola 1994, 16–22.

⁴³ Markkola 1994, 22–24 & Sulkunen 1987, 161–167.

⁴⁴ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper.

2.2 Laaksojen suurperhe

Kun Kalle ja Aina menivät naimisiin, Kalle oli 22-vuotias ja esikoista jo odottava Aina 21-vuotias. Tampereella miehet avioituivat maan keskiarvoa (joka oli noin 27 vuotta) huomattavasti nuoremmalla iällä, kuten Kallekin, mutta yleensä naiset avioituivat maan keskiarvoa (joka oli noin 25 vuotta) vanhempina – Aina oli siis muihin tamperelaisiin verrattuna nuori morsian. Naisten avioitumisikä oli tärkeä perhekoon määrittäjä, luonnollisesti nuorten naisten oli mahdollista synnyttää useampi lapsi. Laaksot olivatkin yhdeksällä lapsellaan jopa poikkeus tamperelaisten työläisperheiden joukossa, joille kymmenpäinen lapsikatra ei ollut suinkaan tyypillinen. Vähintään seitsemän lasta syntyi joka neljanteen perheeseen, mutta vain vajaa kymmenesosa tamperelaisista työläisperheistä onnistui kasvattamaan seitsemän tai useamman lasta aikuisiksi.⁴⁵

Laakson perheeseen syntyi lapsia parin, kolmen vuoden välein, joten ikäerot eivät sinällään olleet suuria, vaikka nuorimman ja vanhimman välillä ikäero toki oli 17 vuotta. Kuitenkin kaikilla lapsilla oli suunnilleen ikäistään seuraa ja sisarusparvesta on kasvanut tiivis joukko varmasti pienten ikäerojenkin takia – tämä tulee esille myöhemmin esimerkiksi kirkosta eroamista tarkastellessa. Jo asumismuoto takasi tietyn yhteyden: vaikka Arvi on muistellut Julinin omistamaa Hallituskadun asuntoa ainakin myöhempään murjuihin nähden jopa tilavana,⁴⁶ on selvää, ettei suuren perheen asuttamassa asunnossa ollut mahdollisuuksia suureen yksityisyyteen. Arvi kiinnittyi varmasti jo lapsena vanhempiin veljiinsä Väinöön ja Yrjöön ja myöhemmin vankileirillä heidän keskinäinen siteensä lujittui.

Lapsista kaksi tytärtä, Aino ja Aili, olivat kuolleet jo lapsina. Kuolinsyitä ei rippikirjoihin ole merkitty eivätkä Arvi tai Leokaan tuo niitä muistelmissaan esille. Ailin kuolemaan palaan tarkemmin luvussa 4.5. Lapsi- ja imeväiskuolleisuus oli jo 1800-luvun jälkipuoliskolla alentunut tuntuvasti, mutta pikkulasten kuolleisuus oli nimenomaan kaupungissa korkeampaa kuin maaseudulla aina 1920-luvulle asti. Työläisperheen lapselle ensimmäinen elinvuosi oli kohtalokkain. Aino kuoli puolen vuoden iässä loppuvuonna 1916 ja oli toinen kaksosista, joten hän on todennäköisesti ollut pienikokoinen eikä siksi ole selvinnyt. On myös mahdollista, että Aino

---

⁴⁵ Markkola esittelee kirjassaan tamperelaisen malliperheen, jossa oli viisi lasta, joista kaksi oli kuollut. Tämän valossa Laaksot onnistuivat siis hyvin. Rippikirja T 1908-1920 V: 691 183 1Aa37 13 Laakkonen, Tampereen ev.lut. seurakuntien arkisto & Markkola 1994, 39–42 & 48–57.

⁴⁶ Julinin talossa perheellä oli oma keittiönsä, myöhemmin perhe asui asunnoissa, joissa keittiö jaettiin useamman perheen kesken. Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper. Työläisten asunnoista tarkemmin ks. Markkola 1994, 69–79 ja työläisten asunto-ongelmista ks. Haapala 1986, 156–163.

sairastui ja heikkeni sen seurauksena. Mervi Kaarnisen mukaan vasta sisällissota toi kuoleman ja väkivallan lasten elämään, oli kuolema ollut työläisperheen lapsille tuttu jo ennen vuotta 1918.⁴⁷

Arvi ei ole muistelmissaan kertonut kuolleista siskoistaan ja laskee perheen lapsiluvun aina niin, että on jo vähentänyt siitä Ainon ja Ailin. Kuolleiden sisarusten mainitsematta jättäminen on toki luontevaa, mutta toisaalta Arvi tiesi kertovansa merkittävää tarinaa historiasta ja olisi voinut mainita sisarensa. Aili kuoli vieläpä melko pian sisällissodan jälkeen ja on mahdollista, että heikko ruokatilanne tai kulkutaudit ovat vaikuttaneet Ailin kuolemaan, joten Arvin identiteetille sopisi mainita kuolemasta. Ailin kuolemaan palaan tarkemmin luvussa 3.5. Aili oli Arvia yhdeksän ja Aino 13 vuotta nuorempi, joten ikinsä puolesta he eivät ole olleet esimerkiksi leikkiseuraa toisilleen. Enemmän kuin välinpitämättömyydestä tai huonomuistisuudesta, kertoo tämä siskojen mainitsematta jättäminen nähdäkseni siitä, ettei pikkulasten kuolema ollut sinällään harvinaista, vaan työläisympäristössä varttuneelle Arville normaalia. Elämän myöhemmät kokemukset ovat ehkä myös haudanneet alleen muistot kuolleista siskoista.

2.3 Suurperheen toimeentulo

Ei naimisissa työläismiehen kanssa leikkiä lyödä, pienet palkat, suuret menot, perhe lisääntyy, menot aina suurenevat, jota vastoin tulot pienenevät, sen ne ovat tehneet ainakin tänä vuonna monelle työläisperheelle, silloin sitä saakin muija pyörittää päätänsä miten sitä tänkin päivän eteenpäin pääsee.⁴⁸

Tilda Tannerin kirjoitukseen kulminoituu Laaksojenkin elämästä jotakin oleellista: toimeentulon järjestämisen vaikeus suurelle perheelle. Kalle Laakso oli ammatiltaan ajuri eli hän ei kuulunut tamperelaiseen tehdastyöväestöön, mutta hänen voidaan katsoa kuuluneen niin sanottuun ulkotyöläisten joukkoon. Kuitenkin Kalle oli muita ajureita onnekkaammassa asemassa sikäli, ettei hän ollut yleinen ajuri, vaan aina kiinnitetty johonkin yritykseen – ennen Julinin pestiä hän oli

---

⁴⁷ Rippikirja T 1908-1920 V: 691 183 1Aa37 13 Laakkonen, Tampereen ev.lut. seurakuntien arkisto; Kaarninen 2009, 81 & Markkola 1994, 56.

⁴⁸ Kertomus Tampereen Työväenyhdistyksen naisosaston toiminnasta v. 1900, kirj. Tilda Tanner. TTY:n vuosikertomus v. 1900 Lainaus Markkola 1994, 55 mukaan.

naulatehtaan hevostyömieheksi. Ajurien ammattiryhmälle oli tyypillistä kausityöttömyys, mutta ilmeisesti tämä ei ollut Kalle Laakson ongelma.⁴⁹

Juuri ennen sisällissotaa Kalle oli siis ollut Isak Julinin kirjapainon ja sitomon hevostyömiehenä. Tämän paikan hän menetti aiemmin mainitsemani ikävän Julinin hevosen hengen vaatineen välikohtauksen seurauksena. Aina-äidillä ei kotiäitiyttä erityisempää ammattia ollut, mutta on mahdollista, että hän hankki hieman lisätuloja esimerkiksi pyykkäriä. Kodin ulkopuoliseen työhön ei kuitenkaan lapsimäärän huomioiden voinut olla kunnollista tilaisuutta eikä varsinkaan siihen vaadittavaa aikaa.⁵⁰ Lapset olivat vielä sisällissotaa edeltävinä vuosina niin nuoria, ettei heistä ollut juuri toisiaan vahtimaan ja vanhimmat pojat alkoivat ansiotyöhön koulunsa päätettyään.

Pirjo Markkola on kirjoittanut, että perhe oli tavallaan ratkaisu työläisten talousmuodossa. Toimeentulorajan ylittämiseksi tarvittiin perheenjäsenten yhteisiä ponnisteluja. Vaikka yleensä tamperelaisilla perheellisillä työläisnaisilla oli monenlaisia töitä kodin ulkopuolella, heidän roolinsa perheen elatuksessa oli pääosin muita palkkoja tukeva. Näin oli Laaksojenkin tapauksessa, mikäli Aina ylipäänsä ehti töitä tekemään. Lapset tiesivät työläisperheelle rahanmenoa, mutta olivat myös investointi, sillä vanhetessaan hekin saattoivat alkaa kantaa kortensa kekoon, kuten Laaksojenkin perheessä. Lasten vanhetessa myös äidin mahdollisuudet kodin ulkopuoliseen työhön kasvoivat. Markkola onkin esittänyt, että turvallisimmalla pohjalla oli sellaisen perheen toimeentulo, jossa isän lisäksi ainakin yksi tai kaksi lasta kävi vakituksessa työssä. Vuosisadan vaihteesta lähtien kansakoululaisten työskentelyyn alettiin kiinnittää enemmän huomiota ja sen nähtiin haittaavan koulunkäyntiä, mutta silti viranomaiset arvelivat monien perheiden olevan riippuvaisia lasten ansioista. Perinteisesti juuri pojat aloittivat ansiotyön nuorempina esimerkiksi myymällä sanomalehtiä. Jos lapset eivät kouluaikanaan tehneet töitä, viimeistään koulun päätyttyä he alkoivat tienata rahaa perheen yhteiseen kassaan. Toimeentulon kanssa taistelevat perheet näkivät lasten työnteon etuna eivätkä suinkaan epäkohtana, kuten sivistyneistö. Kaarninen on kirjoittanut vanhempien taloudellisen aseman luoneen puitteet nuorten arkielämälle tarkoittaen lähinnä sitä, että usein työläisnuoret veivät pienet palkkansa kotiin perheen yhteiseksi tuloksi. Pikkuhiljaa alettiin viranomaistenkin piirissä tiedostaa, että työläisperheiden lapset ja nuoret joka tapauksessa tekivät

---

⁴⁹ Työttömyydestä ongelmana tarkemmin ks. Haapala 1986; 143–146 & Markkola 1994, 96–101.

⁵⁰ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Laakso, Kauko, suullinen tiedonanto 15.2.2010.

töitä eikä sen kieltoyrityksissä ollut mieltä ja viranomaiset alkoivat valvoa lasten ja nuorten tilapäistöitä.⁵¹

Arvillekin lasten työssäkäynti vaikuttaa olleen normaali asia ja perheen elämään yksinkertaisesti kuuluva tapa. Arvi myös korostaa muistelmissaan perheen suurta kokoa ja sen seikan aiheuttamia hankaluuksia, mutta ei toisaalta esimerkiksi surkuttele itseään siitä, että on joutunut nuorena työhön. Nähdäkseni tämä kertoo kahdesta seikasta. Ensinnäkin, suuressa perheessä oli välttämätöntä, että myös lapset osallistuivat palkkatulojen hankintaan eikä Arvi näin ollen koe menettäneensä mitään. Toisaalta, nimenomaan koulun jääminen työnteon takia korostaa hänen työväenluokkaisia juuriaan ja on osa hänen identiteettinsä keskeisimmistä rakennuspalikoista. Kouluttamattomuuden korostamisella Arvi teki selvän eron herroihin.

3. Avainkokemus

Sodat ja muut koko kansaa koskevat suuret murrokset ja tapahtumat tuottavat vahvoja avainkokemuksia, jotka taas tuottavat vahvoja, toisinaan jopa ylivoimaisia sukupolvia. Tällaisia suuria hetkiä on kuitenkin harvoin. Avainkokemuksen kannalta syntymävuodet ovat sittenkin vain keinotekoisia rajoja, mutta juuri nuorille murrokset varastoituvat avainkokemuksiksi. Nuoret aistivat Rentolan mukaan herkimmin suuret murrokset vaikutuksineen, ottavat uuden vastaan ensimmäistä kertaa, ”paljaaltaan”.⁵²

Arvi oli ennen sodan puhkeamista ottanut eräältä vanhaltapiialta ruotsin kielen tunteja. Kun poliittinen ilmapiiri oli käynyt tukalammaksi ja sota oli alkamaisillaan, oli Arvi käynyt ilmoittamassa opettajattarelleen, ettei enää ehtisi opiskella ruotsia, koska nyt alettaisiin tapella. Avainkokemukset ovat vahvuudeltaan erilaisia ja juuri esimerkiksi sodat luovat voimakkaita avainkokemuksia, jotka puolestaan tuottavat vahvoja sukupolvi-identiteettejä.⁵³ Arvi lähti siis riehakkaasti mukaan ja kuten ihmiset yleensä, tuskin hänkään tuli ajatelleeksi millaisen kokemuksen saisi ja kuinka merkityksellinen siitä tulisi hänen loppuelämänsäkin ajatellen.

---

⁵¹ Kaarninen 2003, 225–226; Markkola 1994, 101–105, 117–118. Köyhäinhoidon valvontamiehen muistiinpanoista on Markkolan mukaan käynyt ilmi, etteivät heikompiosaiset perheet olisi tulleet toimeen ilman lasten työssäkäyntiä. Lasten ja nuorten tilapäistöiden valvonnasta tarkemmin ks. Kaarninen 2003, 225–227.

⁵² Mannheim 1952; Rentola 1992, 102–103 & Soikkanen & Vares 1998, 137–138.

⁵³ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Soikkanen & Vares 1998, 38.

3.1 Hiljaisuus on pahinta

Arvi ei kerro kuinka tuli lähteneeksi mukaan punakaartiin. Kalle-isä oli tavallaan ajautunut punakaartiin työn ja palkan perässä ja ainakin kuulustelupöytäkirjojen mukaan Väinö ja Yrjö olivat mukana samasta syystä. On tietenkin mahdollista, että kuulustelutilanteessa molemmat ovat pyrkineet väheksymään osallistumistaan välttyäkseen kovilta tuomioilta. Toisaalta, Arvilla ei olisi nähdäkseni ollut syytä vielä 1970-luvulla väheksyä veljiensä osuutta aseellisessa taistelussa. Mahdollisesti Arvi seurasi isoveljiensä esimerkkiä ja palkkatulojahan suurperheessä toki tarvittiin. Punakaarti ei kuitenkaan ollut kaikista luotettavien palkan maksaja eivätkä Väinö ja Yrjö kertomansa mukaan saaneet palkkaa. Kuitenkin punakaarti jakoi työntekijöilleen ja heidän perheilleen ruokaa.⁵⁴

Sodassa Arvi jatkoi juoksupojan työtään ja oli mobilisoimisosaston lähetti. Työssään hän muun muassa kuljetti työvelvollisia, ja näissä tehtävissä hänellä saattoi silloin tällöin olla jopa Winchester-ase olkapäällään. Itse sodasta Arvi mainitsee, että hiljaisuus oli sittenkin tykin pauhuja pahempaa, etenkin yöaikaan, jos tulipalotkaan eivät tienoota valaisseet. Ajatus pimeyden turvin hiipivästä ja väijyvistä vihollisesta sai poikasen pelon valtaan.⁵⁵

On epäilemättä selvää, että Arvi on sodassa nähnyt yhtä ja toista, mainitseehan hän lähetin työn olleen urheilua henkensä kaupalla. Arvi kertoo olleensa teknillisellä opistolla, kun siellä sattui Hugo Salmelaa kuolettavasti haavoittanut räjähdys 28.3.1918. Vaikka Arvi mainitsee tapauksen ja sen, kuinka alakerta oli liekeissä hänen saapuessaan paikalle, hän ei kuitenkaan muistele sen yksityiskohtia eikä liiemmin myöskään näkemäänsä kotimatalla. Tarkkaa päivämäärää Arvi ei kotiinpaluulleen tosin anna, mutta mitä todennäköisimmin sota on jo ollut kaupungilla hänen kotiin palatessaan, sillä hän kertoo olleensa viimeisiä kotiin lähtijöitä. Vahvoista tunteista ja vaikuttavista kokemuksista kertoo jo se, että muistellessaan sodan jälkeen punaisten haudalle pystytettyä muistomerkkiä Arvin ääni ensimmäisen ja ainoan kerran värähtää. Hänen mukaansa kaunis muistomerkki pilattiin siihen kirjoitetulla tekstillä ”toverimme sortuivat taistelussa”, jonka jälkeen Arvi korostaa, etteivät he suinkaan sortuneet, vaan ”kaatuivat joko luodin edessä tai nälkään”.⁵⁶ Haastattelua ei tässä keskeytetä, mutta nauhalla on tavallista pidempi hetki hiljaisuutta ja oletankin,

---

⁵⁴ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper; VRO aktit 18/510 Laakso, Kaarlo Väinö & 144/552 Laakso, Yrjö Anton, KA.

⁵⁵ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa.

⁵⁶ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972 & nauha Y06191/1972, Kper & Hoppu 2008, 122. Sodasta Tampereella vaihteittain ks. Hoppu 2008, 96–161.

että Arvin on täytynyt hieman kerätä itseään ja haastattelija taasen on mahdollisesti mennyt hieman hämilleen. Ehkä hänkin on huomannut, ettei vahva tunteellisuus yleensä kuulu Arvin kerrontaan.

Arvi ei mittavasta muisteluaineistostaan huolimatta juuri muistele sotaa sinällään eikä ylipäänsä noita aikoja kovinkaan tunteikkaasti. 1970-luvun alussa nauhoitettu haastattelu sekä *Hämeen Yhteistyö* -lehdessä 1970-luvun loppupuolella julkaistut muistelmat noudattavat samaa linjaa ja niissä on paljon yhtymäkohtia. On todennäköistä, että sotamuistot Arvi on tietoisesti valinnut ja muokannut sellaisiksi, joita on kivutonta muistella. Kertoessaan sisällissodasta sen vähän mitä kertoo, Arvin ääni on hillitty. Paikoin kertomukset ja anekdootit tuntuvat jopa ulkoa opetelluilta. Kaiketi tarinat on kerrottu monta kertaa ja monissa eri yhteyksissä, mutta toisaalta tällöinkin on jo tapahtunut valikoimista sen suhteen mitä on sopivaa kertoa ja mitä pystyy kertomaan. On myös mahdollista, ettei Arvi ainakaan sodan alkuaikana ole aivan täysin tiedostanut tapahtumien vakavuutta ja hän on saattanut suhtautua sotaan jopa poikamaisella seikkailumielellä. Kun haastattelija kysyi Arviltä esimerkiksi punaisten johtajista, Arvi naurahtelee muistinsa heikkoudelle eikä muista juuri nimiä. Arvi sanoo selvittäneensä ja lukeneensa näitä asioita myöhemmin, mutta ei juuri haastatteluhetkellä muistanut nimiä. Tämä mielestäni osoittaa, ettei Arvi nuorena poikana sittenkään ollut aivan niin perillä siitä, mitä tapahtui.⁵⁷

Arvin muistelmat todenteolla alkavat vasta sisällissodasta, jolla tarkoitan lähinnä sitä, ettei hän ole muistellut kovinkaan mittavasti sitä edeltävää aikaa, mutta silti Arvi tavallaan haluaa muistaa sodasta periaatteen, ei yksityiskohtia. Ulla-Maija Peltonen on havainnut muistitietotutkimuksessaan, että on paljon aineistoa, jossa oli korostettu muistamisen tärkeyttä ja toisissa taas menneiden kaivelun vaarallisuutta. Arvi ei nosta sisällissotaa varoittavaksi esimerkiksi. Mahdollisesti muistelu-aikaan sota oli nähtävissä ikäväksi välttämättömyydeksi. Muistellessaan tunnelmia sodan syttyä, Arvi kertoo työväestön ajatelleen, että nyt on aloitettu se taistelu, jossa työväki turvaa itselleen paremmat oikeudet työnsä tuloksiin.⁵⁸

Hämeen Yhteistyö -lehdessä julkaistut muistelmat Arvi on myöhemmin kerännyt leikekirjaan, johon hän on myös liimannut valokuvia kuhunkin aikakauteen liittyen. Kolmella sivulla ne ovat hyvin pysäyttäviä. Sivun kolme kääntöpuolella on otokset Mustalahdenkalliolta ja Hämeen- ja Pellavatehtaankadun kulmasta. Ensimmäisessä on ruumisröykkiöitä ja toisessa taistelussa kuollut

---

⁵⁷ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper.

⁵⁸ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972; Ks. Peltonen U-M, 2003, 16–20 & Peltonen U-M. 1996, 98–102.

hevonen. Sivun viisi kääntöpuolella on näkymät Lindellin koulun pihalta ja VR:n tavara-asemalta otetut, molemmissa on joukko kuolleita. Vielä seuraavallakin aukeamalla näkyy Kalevankankaan hautausmaa, jonne punaisten ruumiita on kerätty kasaksi. Mainittujen kuvien lisäksi itse sodasta on kaksi muuta, molemmat torilta ja niissä näkyy punavankien suuret joukot.⁵⁹ Kaiketi Arvi on valinnut leikekirjaansa juuri nämä kuvat siitä kuuluisasta syystä, että kontekstissaan ne kertovat sanoja enemmän. Kuvat kertovat sitä tarinaa, jota Arvi ei kerro ja myös tavallaan sen, miksi on ymmärrettävää, ettei hän erityisemmin sotaa muistele.

3.2 Vääryys vallan ottaa

Perheen isä Kalle vangittiin Tammelan valtauksen yhteydessä 3.4. ja hänen tiensä päättyi Raahen vankileirille. Aluksi perheellä ei ollut tietoa Kallen olinpaikasta tai edes siitä, oliko tämä Tampereen valtauksen jälkeen elossa. Arvin mukaan Aina on etsinyt miestään hautausmaiden ruumiskasoista ennen kuin tieto Kallen viemisestä Raaheen saatiin. Vangit on aluksi viety Raaheen todennäköisesti siksi, että tilanne Tampereella oli huhtikuun alussa vielä kaoottinen, vaikka Hopun mukaan kaupungin ja punaisten kohtalo käytännössä ratkesikin juuri Kallen vangitsemispäivänä.⁶⁰

Toinen tamperelainen vanki oli kertoman mukaan ollut läsnä Kallen kuollessa ja tältä Arvi oli saanut tietonsa liittyen Kallen kuolemaan. Paljon kerrottavaa ei koruttomasta kuolemasta kurjissa olosuhteissa kuitenkaan ollut. Kalle oli tarinan mukaan kuolemaa tehdessään halunnut kuulla katkelman virrestä ” Valittaa täytyy totta ja surra suuresti, kun vääryys vallan ottaa ja pahuus paisuupi”, vaikka ei erityisen uskonnollinen ollutkaan.⁶¹ Sama virsi on mainittu Ulla-Maija Peltosen tutkimissa muistitietoaineistoissa, muun muassa suoranaississa kauhutarinoissa, joissa esimerkiksi väitetään kyseistä virttä kuuluneen punaisten haudoilta. Virsi on sisältönsä puolesta sopinut punaiseen muistelmaperinteeseen ja nimenomaan lyyrisen sisällön huomioonottaen ollut arka virsi vuonna 1918. Yhteensä virressä on viisi säkeistöä:

---

⁵⁹ Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa.

⁶⁰ Suomen sotasurmat, haku nimellä, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> ;Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper. Hoppu 2008, 135–142. Kalevankankaalle kerätystä ruumisröykkiöstä on kuva Tampere 1918 –teoksen sivulla 185.

⁶¹ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper.

- -
Mykäksikö tuli kerran jo kaikki maailma
Kun oikeutta Herran ei kenkään julista

Nyt petos vilppi täällä on noussut kunniaan
On valhe vallan päällä ja vääritys voimassaan.
Ei köyhän, kurjan ääntä viattomuudessaan
kuunnella, rikas vääntää lain myötä tahtaan.

Kas lähimmäistään syövät nuo jumalattomat,
viekkaudella vievät sen elot ainoat
kuin käärmeet kiukussansa he korvat lummessa
ahdistelevat kansaa, sortavat vaivaista.
Mut kerran Herra kostaa työt jumalattomat,
rankaisee ansiosta ryöstäjät viekkahat,
ne, jotka täällä veivät orvolta oikeuden
ja lesken leivän söivät, vaivaisen osuuden.

Vaan siviät ne kerran ilolla näkevät
vanhurskauden Herran, työt Herran näkevät.
Hän kuinka voimassansa omansa vapauttaa,
suuressa kunniasansa pahasta pelastaa.⁶²

Ei ole millään tavalla mahdollista varmentaa, onko Kalle halunnut kuulla kyseistä virttä tai oliko toinen vanki edes läsnä Kallen kuoleman hetkellä, mutta toisaalta sillä ei ole mitään merkitystä. Voi olla, että toinen vanki on sijoittanut itsensä Kallen rinnalle ja laittanut sanat Kallen suuhun suojellakseen suremaan jääneitä. Näin kuoleman hetkelle on tullut hieman kauniimpi kehys. Virren sanoissa ja Internationalessa on huomattavia lyyrisiä yhtäläisyyksiä ja tätä kautta ymmärtää, miksi virsi toistuu työväen muisteluperinteessä:

Lait pettää, hallitukset sortaa,
Verot köyhälistön verta juo
Ja köyhän ihmisoikeuskin
Ompi tyhjä lause tuo

---

⁶² Lainaus Peltonen U-M 1996, 311 mukaan. Peltonen U-M 1996, 226–228. Kauhutarinoista tarkemmin ks. esim. Peltonen U-M 1996, 136–202.

--

On kurjan kurjat kunniassaan
Raharuhtinaat nuo röyhkeät,
Ei koskaan tee ne itse työtä,
Vaan työtä ryöstävät.⁶³

Kalle Laaksoa sotasurmatietokannasta haettuaan saa eteensä tiedon, että tämä kuoli munuaistautiin, joka on tietysti sikäli ymmärrettävää, koska munuaistauti on merkitty kuolinsyyksi Kalle Laakson kuolintodistukseen. Arvi Laakson poika Kauko Laakso kertoi kuitenkin, ettei Kalle Laaksolla ollut aiemmin diagnosoitua munuaisvikaa, joten, ottaen huomioon Raahen vankileirin rankat olosuhteet on todennäköistä, että Kalle Laakso kuoli nälkään tai että huono ravinto aiheutti munuaisvian. Myös Arvi mainitsee muistelmissaan isänsä kuolinsyyksi nälkähöyhön. Ulla Aatsinki on tutkimuksessaan havainnut, että kuolinsyiden kirjaaminen kuolintodistuksiin on ollut hyvin vaihtelevaa, koska standardia ei ollut. Kadonneeksi, kaatuneeksi tai murhatuksi merkitty on saattanut tosiasiasa tulla teloitetuksi ja merkintä ”kuollut vankileirillä” on saattanut tarkoittaa kuolemantuomiota. Arvi ei vaikuta liikuttuneelta kertoessaan isän kuolemasta, vaikka hän on ollut herkässä iässä isän kuollessa ja toisaalta hänellä on selviä muistoja isästä. Leo mainitsee nauhallaan, ettei hänellä ole isästä muuta muistikuvaa kuin ehkä kehdon päälle laskeutuva viiksekäs hahmo⁶⁴

On siis hyvin mahdollista, että Kalle Laaksonkin kuolintodistus on hieman kaunisteltu. Sillä, mikä käsitys Arvillä isänsä kuolemasta on, on suuri merkitys. Vaikka ”kuollut sairautteen vankileirillä” ilmaus sisältäisikin sen, että Kalle oli kuollut nälkään välillisesti tai välittömästi, kyseisestä ilmauksesta välittyy tietty kaunistelun, ellei jopa valehtelun maku. Sotasurmatietokannassa on kuitenkin henkilöitä, joiden kuolinsyyksi on kirjattu nälkäkuolema.

Hetkeen elämän ja kuoleman välissä on aina ajateltu liittyvän jotain erityistä ja merkittävää. Virren sanat jakavat sitä punaisten kokemusta, jota virallinen Suomi ei vielä pitkään aikaan tullut tunnustamaan ja virren lyriikka jakaa juhlavasti ja tyylikkäästi suremaan jääneiden tuntemuksia. Ulla-Maija Peltonen on muistitietoaineiston pohjalta jaotellut sotakuolemat hyviin ja pahoihin kuolemiin. Hyvä kuolema on kivuton eikä siihen kuulu kärsimystä. Sen vastaista on kuolla yksin, kaukana kotoa ja joutua haudatuksi vieraille paikkakunnalle. Kuolemaan liittyvien riittien ja

---

⁶³ Lainaus Peltonen U-M 1996, 311–312 mukaan.

⁶⁴ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972 & Laakso, Leo, nauha Y14315/1972, Kper; Kaarle Laakson kuolintodistus, Kauko Laakson hallussa; Laakso, Kauko, suullinen tiedonanto 15.2.2010; Aatsinki 2007, 32–33 & 38–39 & Suomen sotasurmat, haku nimellä, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> .

traditioiden hoitaminen on ollut aina omaisille tärkeää. Niin sanotussa kuolemanhallinnassa välttämättömyyksiä ovat kuolinsyyn selvittäminen, kuolintodistuksen ja hautausluvan saaminen sekä hautapaikan osoittaminen. Kuolema ilmentääkin elävien yhteisön eli yhteiskunnan perimmäisiä arvoja. Kuoleman hetki on erityinen juuri suremaan jääville.⁶⁵ Vaikka Kallen kuolemasta saatiin tieto (tosin ei ole tiedossa kuinka nopeasti tieto kuolemasta saatiin) ja aikanaan kuolintodistuskin, jäivät asianmukaiset surutyöhön kuuluvat riitit Laaksoilta hoitamatta. Kallen ruumis jäi ilmeisesti joukkohautaan Raaheen, jonne perheellä ei käytännössä ollut mahdollisuuksia mennä. Kuolemaan liittyvistä epäselvyyksistä ja vääryyksistä lankeaa koko tapahtuman päälle epäilyksen varjo. Laakson perheessä on varmasti mietitty, miten on mahdollista, että perusterve mies sairastuu kahdessa kuukaudessa kuolettavasti. Ravitsemukseen tai lääketieteeseen pohjautuvilla faktoilla tai tiedolla vankileirien katastrofaalisista oloista on näin tunteellisessa asiassa vain vähän merkitystä.

3.3 Arvi Laakso on maannut tämän laverin alla 17 vuorokautta⁶⁶

Valkoisten vallattua kaupungin Arvi kertoo entisen työnantajansa Isak Julinin johdattaneen valkoisten joukot Laaksojen kotiin. Kotona olivat muun perheen lisäksi myös Väinö ja Arvi, jotka olivat sodastaan jo palanneet. Arvin mukaan Julin kertoi upseereille, että nämä pojat olivat olleet punakaartissa ja heidät tulisi pidättää. Upseerit olivat ehdottaneet 14-vuotiaalle Arville kotiarestia, mutta Julin vaati myös Arvin pidätystä, sillä hänen mukaansa Arvi ”kuului samaan sakkiiin”. Veljekset vietiin Takon tehtaalla sijainneeseen kokoamiskeskukseen. Siellä Väinö Laaksoa syytettiin kiväärin kantamisesta ja valkoiset kehottivat viemään Väinön ammuttavien joukkoon. Arvi seurasi veljeään tuohon joukkoon, sillä ei oikein tiennyt minne olisi kuulunut mennä. Tarkkoja päivämääriä Arvi ei mainitse. Laaksoista kukaan ei kuitenkaan joutunut ammuttavaksi.⁶⁷

Väinö ei ole kuulustelupöytäkirjansa mukaan tiennyt tamperelaisia punakaartin johtajia ja on kertomansa mukaan liittynyt kaartiin töiden ja luvattun palkan takia. Väinö on tunnustanut kantaneensa asetta ja olleensa vapaaehtoisesti kaartissa mukana, mutta kieltänyt osallistuneensa varsinaisiin taisteluihin. Ryöstöihin Väinön ei arveltu ottaneen osaa, koska varastettua tavaraa ei

---

⁶⁵ Peltonen U-M 2009, 145-146. Kuoleman hetken erityisyydestä ja hyvästä ja huonosta kuolemasta ks. myös Peltonen U-M 2003; 60–65 & 66–102.

⁶⁶ Arvi oli vankileirillä yhteensä 10 viikkoa jona aikana hän on kirjoittanut otsikon lauseen laveriin. Kuvituksena Tampere 1918 (toim. Hoppu & julkaisuryhmä) teoksessa sivulla 184.

⁶⁷ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper.

ole hänen hallustaan löytynyt. Väinön luonne on kuulusteluissa arvioitu kiivaaksi. Kuulustelun lausunnoksi on kirjattu ”Ottanut osaa kapinaan, mutta on vasta 18-vuotias. Tuntuu luotettavalta. Pidetään edelleen vangittuna.”⁶⁸ Yrjö on myös kuulusteluissa kertonut liittyneensä punakaartiin palkan toivossa ja kieltänyt ottaneensa osaa taisteluihin tai tuntevansa johtajia. Kuitenkin jostain on selvitetty, että Yrjö olisi ollut Lapinniemiessä taistelussa. Lausunnoksi on kirjattu ”Rangaistava avunannosta kapinaan. Lievent. seikkana ehkä nuori ikä.”⁶⁹

Arvi tapasi vankileirillä toisen veljensä, Yrjön, joka oli vangittu Pispalassa. Leiriltä Yrjö ja Arvi tekivät uhkarohkeita kaupunkireissuja, joilta he toivat vangeille muun muassa ruokaa silloin kun punavangeilla vielä oli rahaa. Arvin kertoman mukaan Yrjö vietti jopa öitä kaupungilla, mutta sellaiseen uhkarohkeuteen Arvi ei itse uskaltanut. Yrjö oli alun perin joutunut houkuttelemaan tämän kaupunkireissuillekin, sillä Arvi oli aluksi ollut hieman vastahankainen ja pelännyt kiinnijäämistä. Veljekset jatkoivat kaupunkikäyntejään, vaikka kiinnijäämisestä olisi seurannut ampuminen paikalla ilman kyselyitä ja Arvin mukaan näin myös huono-onnisimmille kävi. Ilmeisesti pienikokoiset veljekset eivät kiinnittäneet vartioiden huomiota tai heitä luultiin valkoisten lähettipojiksi. Luvattomista matkoista oli se hyöty, että vangeille paketteja tuotuaan veljekset saivat pieniä hakupalkkioita, jotka he saivat toimitettua äidille, sillä tilanne kotona oli surkea. Kauko Laakso muisteli, että hänelle oli kerrottu perheen sitkistyneen sisällissodan koettelemuksista ja näistä muistoista jäi tapa antaa omia palkkatulojaan myös muiden käyttöön ja vielä sodan jälkeenkin.⁷⁰

Yrjö käyttäytyi muutoinkin uhmakkaasti ja jopa vartijoita kohtaan, esimerkiksi Arvin mukaan Yrjö räyhäsi häntä jonossa tönineelle upseerille ”älä sää perkele hakkaa!”. Ainakin jälkikäteen Arvi on tunnistanut veljessään tuon uhmakkuuden ja todennut veljen käyttäytyneen uhkarohkeasti, koska punavangin henki ei tuolloin paljoa maksanut. Kenties Arvia pari vuotta vanhemman Yrjön, jo nuoren miehenalun uhmakkuus ja rohkeus tarttui Arviin ja koska veljekset viettivät paljon aikaa yhdessä, Arvinkin pelko hellitti. Lienee selvää, että 14-vuotias poika on pelännyt, vaikka hän ei sitä

---

⁶⁸ Ks. tarkemmin VRO akti 18/510 Laakso, Kaarlo Väinö, KA.

⁶⁹ Ks. tarkemmin VRO akti 144/552 Laakso, Yrjö Anton, KA.

⁷⁰ Lapset auttoivat Aina-äitiä vuokranmaksussa vielä muutettuaan jo itse kotoa. Aina haki ja sai sosiaaliapua aina 1940-luvun loppuun asti, erityisesti sairastelu laittoi lesken talouden ahtaalle. Myös kotikäyntejä on tehty vielä 1940-luvulla. Esimerkiksi 8.8.1942 perheen tilannetta kartoitettaessa kuukausiansioihin on kysytty myös lasten taloudellisesta tilanteesta. Avustuksen pyytämisen syyksi on kirjattu ”sairaus ja lasten riittämätön ansio. Saako sairasapua tai eläkettä: ei”. Ennen kuolemaansa Aina joutui viikoksi Koukkuniemeen, jonne hän kuoli. Arvi maksoi 1600 markan laskun hoitopäivistä. Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper; Laakso, Kauko, suullinen tiedonanto 15.2.2010 & Aina Aleksandra Laakson henkilövihko, Luettelot, Henkilöviikkoja, Köyhäinhuoltolautakunnan arkisto, TKA.

ole erityisesti muistellutkaan. Silti vankileiri tuntuisi olleen Arville jopa jonkinlainen seikkailu, varmaankin nuoren iän takia. Arvi kertoo, kuinka oli veljien tuomiopäivänä päättänyt seurata näitä salaa tuomiolle ja jäänyt tästä kyllä kiinni, sillä pihalla luvunoton jälkeen havaittiin, että tuomittavia oli kaksi liikaa – joku muukin oli lähtenyt ylimääräisenä matkaan. Arvi toimitettiin takaisin leiriin, mutta koko yritys lähteä veljien mukana nähdäkseni kertoo, että Arvi haki ja saikin veljistään turvaa vankileirillä.⁷¹

Kuten koko kaupungissa ja melkeinpä koko maassa, Tampereen vankileirillä olosuhteet olivat ankarat jo elintarvikepulan puolestakin. Koska ympärillä kuitenkin tapahtui teloituksia, on henkisen ahdistuksenkin määrä ollut suuri. Myös kaupungilla liikkuvat niin kadunmiesten kuin sanomalehtien levittämät huhut molempien puolien hirmutöistä hermostuttivat kumpaakin osapuolta. Kuten sodan jälkeisten vankileirien hallintoon yleensä, kuului siihen Tampereellakin vartijoiden ja johtajien taholta jopa mielivaltaista käytöstä. Vankileireillä olevien omaisilta oli kielletty ruuan toimittaminen leireille eikä varmaankaan kaikissa tapauksissa omaisten kohtalosta oltu täysin selvillä. Arvi ei kerro täsmällisesti missä vaiheessa tieto Kalle-isän olinpaikasta on saatu ja tarkalleen miten tieto on perheelle kulkenut. Joka tapauksessa Arvi on ollut jo vapaalla jalalla, kun isä on toukokuun lopussa kuollut: Arvin vapauttamismääräys on päivätty 13.5.1918.⁷²

Vankileiriaikaa Arvi muistelee jopa huvittavien ja hauskojen anekdoottien kautta eikä tästäkään elämänvaiheestaan korosta erityisemmin sen kurjuutta, joka kuitenkin tavallaan luonnollisesti ja rivien välistä tulee kerronnasta esille. Vankileirin ankaruuden Arvi tuo muistelmissaan esiin paljolti ruoan kautta. Hän muistelee esimerkiksi jekuttaneensa vartijoita syömällä yhtenä päivänä monta kertaa, mutta tuo myös hieman rankemman muiston esiin kertomalla vartijan ampumasta miehestä. Vanki oli kielloista huolimatta syönyt ikkunan edessä Aaltosen kenkätehtaalla ja vartija Tammelan torilta ampui miehen. Vangin kädestä vierineen leipäpalan joku vankitovereista vei heti miehen kaaduttua hengettömänä lattialle. Vankileiriltä vapauttavan päätöksen saatuaan kotimatalla Arvi kertoo tällä lyhyellä matkalla joutuneensa pysähtymään monta kertaa lepäämään, sillä hän oli fyysisesti kovin heikossa kunnossa. Ruoka on tietysti elämäneliksiiri, mutta toisaalta ruokatilanne on myös helposti ymmärrettävä ja käsiteltävä asia. Myöhemmin muistojaan käsitellessään Arvin on ollut helppo ymmärtää, että ruoasta oli tuolloin pula kaikilla, joten siitä ei tarvinnut eikä tarvitse

---

⁷¹ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa.

⁷² Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper; Arvi Laakson vapauttamismääräys, Kauko Laakson hallussa & Hoppu 2008, 172–173. Tampereen vankileiristä tarkemmin ks. Hoppu 2008; 172–187. Vallankumouksellisten tuomitsemisesta Tampereella ks. Aatsinki 2007; 32–51. Arvin vapauttamismääräys on Aatsingin tekstin kuvituksena sivulla 50.

kokea esimerkiksi syyllisyyttä. Arvi muistelee vankiparakistaan nähneensä ruumiskuljetuksia, joka on varmasti jäänyt mieleen niin, että myöhemmin kootessaan muistelmiaan leikekirjaksi hän on sota-ajaltakin valinnut kuvia juuri ruumiskasoista, vaikka varmasti muunkinlaista kuvamateriaalia olisi ollut jo saatavilla.⁷³

3.4 Luvatta Längelmäelle

Sodan jälkeen työ- ja elintarviketilanne oli Tampereella erittäin huono. Jos verrataan vaikkapa ruisjauhojen kilohintaa vuosien 1917 ja 1918 lopulla, oli se vuonna 1918 lähes kolminkertainen vuoden 1918 loppuun verraten.⁷⁴ Toisaalta työväestä oli jopa pulaa ja esimerkiksi Arvin Väinö-veli haettiin vankileiriltä töihin. Entinen työnantaja Dunderberg takasi Väinön vapaaksi ja otti tämän työhön konepajalleen, jonne sodan jälkeen tarvittiin kipeästi työvoimaa. Kuitenkin Laaksojen perheestä monta henkilöä aiemmin työllistänyt Julin puuttui asiaan ja kyseenalaisti Väinön vapaalla olon. Arvin kertoman mukaan Julin oli sanonut Dunderbergille, ettei itse menisi Väinöstä takuuseen. Vaikka Dunderberg piti tilanteessa päänsä ja korosti Julinille, ettei tämän enää tarvitsisikaan taata, koska Dunderberg oli jo taannut, haettiin Väinö pian takaisin vankileirille – ”Julinin sana oli ollut painavampi”. Miesten hakeminen vankileiriltä ja heidän takaamisensa oli ilmeisen yleistä,⁷⁵ mutta harvoin sattui niin, että jo vapaaksi taattu henkilö joutui vankileirille palaamaan. Arville Julinin toiminta tuntuu näyttäytyneen täysin henkilökohtaisena ja tästä hän on taas saanut yhden syyn lisää halveksia Julinia henkilönä.

Arvi oli nuoresta iästään johtuen työskennellyt vain juoksupoikana niin rauhan kuin sodan aikana, joten kaiketi hänelle ei ollut kovinkaan paljoa käyttöä jälleenrakennettavassa kaupungissa ja toisaalta hänen uudelleen vangitsemisensa oli epätodennäköistä. Kaupungeista lähdettiin maaseudulle töihin ja Arvikin kävi tiedustelemassa mahdollisuutta tähän. Kuitenkin vankileiritaustansa takia hänen olisi pitänyt heti päämääräpaikkakunnallaan ilmoittautua paikalliselle suojeluskunnalle ja sen jälkeen kerran viikossa. Jostain syystä Arvi ei ollut valmis tähän, vaan lähti luvatta. Sisävesilaivalla hän saapui Längelmäelle, missä asettui Tuomaalan Västilän kievariin ja olikin siellä ajurina kutakuinkin puolitoista vuotta. Rippikoulun hän kuitenkin

---

⁷³ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa.

⁷⁴ Elintarpeitten hinnat maamme paikkakunnilla vuoden 1917 neljännellä neljänneksellä, SAik1918, 160 ja Elintarpeitten hinnat maamme eri paikkakunnilla vuoden 1918 neljännellä neljänneksellä, SAik 1919, 76.

⁷⁵ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper & Peltola 2007, 13.

kävi Tampereella, koska se oli kaupungissa helpompaa. Vaikka Arvi kertoo lähdöstään omana päätöksensä, on mahdollista, että perheessä on ynnätty tuloja ja menoja ja tultu yhdessä siihen tulokseen, että Arvin on viisainta lähteä omalle tielleen ja huolehtia itsestään. Työnhakumatkoja maalle järjesti jokin hyväntekeväisyysjärjestö, mahdollisesti sama, jonka toimesta nuorimmat sisarukset lähetettiin Pohjanmaalle. Aluksi Arvi oli töissä yöspidolla ja rippikoulun jälkeen hän jatkoi päiväläisenä ja sai jo pientä palkkaakin.⁷⁶

Kievarin isäntä kuului paikalliseen suojeluskuntaan, mutta Arvi on myöhemmin luonnehtinut häntä hyväluontoiseksi mieheksi, joka oli hakenut omia työntekijöitään pois vankileireiltä. Arvin heikko olemus oli aiheuttanut talossa surkuttelua, mutta hän ei ollut tohtinut kertoa tulleen melkein suoraan vankileiriltä, mutta paljasti parikymmentä vuotta myöhemmin talossa vieraillessaan mistä oli tullut. Ruokatilanne oli Längelmäellä kaupunkia huomattavasti parempi, mutta talon isännän äiti, muoriksi kutsuttu matriarkka oli hyvin nuuka ja suorasanainen. Arvin ensimmäinen kohtaaminen muorin kanssa oli tapaus, jota hän naureskellen muisteli haastattelunauhalla. Leipä oli maalla erilaista kuin kaupungissa eikä Arvi, heikko kun vielä oli, saanut syötyä ruokaansa samaa tahtia kuin muut ja jäi yksin pöytään. Muori oli tullut paikalle ja oli kysynyt ”minkäslainen maha sulla on kun ei se siinä täyty kuin muiden?”. Myöhemmin voimistuttuaan Arvi kertoo sanoneensa muorille jo takaisinkin ja toimineensa jonkinlaisena välittäjänä työntekijöiden ja muorin välisissä sanaharkoissa. Muut työntekijät olivat ihmetelleet miten Arvi niin uskaltaakin ja Arvi antaa ymmärtää, että tämäntyyppinen puuttuminen epäoikeudenmukaisuuksiin on hänelle luontaista.⁷⁷

Hurttaa huumoria Arvilta ei silti puuttunut. Paikkakunnalla oli talollisilla tapana sanoa ruuan kerjääjille, ettei ruokaa nyt ole, koska punaiset veivät kaiken. Melkein mitä tahansa kerjääjät pyysivät, vastattiin aina punaisten vieneen. Kun oli havaittu, että ruisräökkä oli paikkakunnalta mystisesti kadonnut, oli Arvi kertomansa mukaan veistellyt viattomana, että punaiset sen veivät. Toinen Arvin suosikkisutkautus kyydittäville oli tarina siitä, kuinka valkoiset olivat ampuneet kievarin parhaan kantakirjahevosen, mikä olikin totta. Kuljettaessaan kestikievarin vieraita Arvi kuljetti kertomansa mukaan niin häntä tutkinutta tuomaria kuin vankileirillä rokottamassa käynyttä sairaanhoitajaa. Näistä kumpikaan ei Arvia tunnistanut, mikä tuntuu Arvista olleen erityisen

---

⁷⁶ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper.

⁷⁷ Arvi oli kertomansa mukaan ottanut Tampereelta mukaansa pellavansiemenleivän näyttääkseen maaseudulla millaista ruokaa Tampereella syödään, mutta nälkä yllätti matkalaisen ja näytekappale tuli syötyä. Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA.

hauskaa ja myös huomionarvoista, kaiketi siksi, ettei kumpikaan tunnistanut nuorta kuljettajapoikaa pahamaineiseksi punavangiksi.⁷⁸

On todennäköistä, että kokemukset niin sisällissodassa kuin sen jälkeen ovat vaikuttaneet Arviin niin, että hän on uskaltanut lähteä luvatta Tampereelta. Toisaalta tilanne Tampereella on ollut todella huono, joten Arvin on ollut pakko yrittää päästä leivän ja elämän syrjään kiinni. Uskallus lähteä saattaa kertoa myös valvonnan ja kontrollin vähäisyydestä ja voimattomuudesta tai Arvi on myös voinut luottaa nuoren ikänsä tuomaan suojaan. Sodasta ja vankileiriltä selviäminen ovat valaneet luottamusta Arviin ja kenties samalla rohkeutta rikkoa määräyksiä. Päätös lähteä ja itse lähteminen saattavat tuntua nyt dramaattisemmilta ratkaisuilta kuin itse asiassa olivatkaan. Arvin mieleen ei ole välttämättä tuolloin tullut, että hän ratkaisullaan jo tavallaan asettuu poikkitelein yhteiskunnan ihanteita vastaan rikkomalla määräystä. Arvi on itse nähnyt sisällissodan ja vankileirin omien ratkaisuidensa ja ajatustensa kannalta oleellisina vaiheina. Mutta hän ei ole ajatellut Längelmäen jaksoa erityisen merkittävänä osana elämässään, vaikka se oli ensimmäinen kerta, kun hän lähti mukaan työväentoimintaan⁷⁹ osin omasta mielenkiinnostaan (eikä jonkun viemänä, vaikkakin häntä pyydettiin esiintymään) ja toisaalta teki periaateratkaisun kieltäytymällä esiintymästä paikallisen suojeluskunnan tilaisuudessa.⁸⁰

Arvin Längelmäen jaksosta ei ole säilynyt virallisia dokumentteja ja tuskinpa niitä on ollutkaan, sillä Arvi oli reissussa luvatta. Tallella on Arvin vapautusmääräys vankileiriltä päiväyksellä 13.5.1918 ja puolentoista vuoden päästä tästä 13.10.1919 päivätty työtodistus Västilän Majatalosta. Muistelma-aineistossa Arvi kattaa Längelmäellä vietetyt pari vuotta melko vähäisin maininnoin ja mitallisesti suppeasti. Mahdollisesti Längelmäellä vietetty aika on ollut Arville jossain määrin myös terapeutista. Joukkotuhosta selvinneitä Primo Levi on kirjoittanut, että joukkotuhosta selvinneillä on kannettavanaan syyllisyys siitä, että he ovat selvinneet, vaikka muut ovat kuolleet.⁸¹ Rauhallinen jakso maaseudulla on saattanut myös jäädä muistoissa sitä edeltävän ajan varjoon. Kun otetaan huomioon Arvin nuori ja haavoittuva ikä, voidaan hyvällä syyllä olettaa, että hän on lähtenyt Tampereelta hyvin ristiriitaisissa tunnelmissa.

---

⁷⁸ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa.

⁷⁹ Tästä tarkemmin luvussa 4.1

⁸⁰ Suojeluskunnan tilaisuudessa esiintymisestä kieltäytymisestä Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper.

⁸¹ Arvi Laakson vapautusmääräys & Arvi Laakson työtodistus Västilän Majatalosta, molemmat Kauko Laakson hallussa; Peltonen 2003, 257–259. Ks. myös Abrams 2010, 92–95.

Arvi ei muistelmissaan tuo esiin, että olisi aktiivisesti pelännyt jäävänsä kiinni luvattomasta matkastaan. Haastattelunauhoilla hän mainitsee, että hänen ollessaan Längelmäellä suojeluskuntalaiset olivat käyneet häntä kotoa hakemassa. Äiti-Aina oli vastannut, ettei Arvi nyt juuri ole kotona, johon suojeluskuntalaiset puolestaan vastasivat, ettei Arvia hakea tarvitse. Näin Arvi välttyi jäämästä kiinni. Äiti oli kertonut tapauksesta kirjeitse, joten ainakin kerran – oletettavasti useamminkin - on kirjeenvaihtoa kodin ja Längelmäen välillä käyty.⁸² Arvi ei ole kirjeenvaihtoa arkistoinut. Mahdollisesti Arvi on hävittänyt kirjeet heti ne luettuaan, jottei hänen mahdollisesti jäädessään kiinni perhe joutuisi hankaluuksiin. Ei ole tiedossa miksi ja tarkalleen koska suojeluskuntalaiset olivat Arvia hakeneet. Ehkä suojeluskunta tarkkaili vapautuneita punavankeja tai Arvia olisi kaivattu jonkun toisen henkilön kuulusteluihin.

3.5 Punalesken perhe

Sisällissodan jälkeen punaiset työläisperheet koettiin potentiaalisiksi ongelmaksi uudella tavalla. Punaleskien tapa elää ei sopinut yhteen ihannevaimon mallin kanssa, koska palkkatyön tekeminen kodin ulkopuolella oli välttämätöntä. Huoltajan sodassa menettäneet perheet tarvitsivat erityisesti aineellista apua. Avustamisen periaatteelliset kysymykset ratkaistiin ensimmäisten joukossa ja niinpä voittaneen puolen leskien ja orpojen asema järjestettiin eläkkeellä erotukseksi nöyryyttävistä köyhäinhoidollisista toimenpiteistä, joilla punaisen puolen leskiä ja orpoja avustettiin.⁸³

Punaorvoissa nähtiin uuden kapinan siemen ja punaisten naisten ylläpitämiä koteja demonisoitiin: punaiset naiset nähtiin suorastaan syyllisinä kapinaan. Ajateltiin, että he olivat kautta aikain kasvattaneet lapsiaan katkerassa ja kieroutuneessa ilmapiirissä. Näin ollen myös lasten *kasvatus*, ei vain aineellinen huoltaminen, koettiin ensiarvoisen tärkeäksi. Sisällissodan jälkeen Suomessa ei vielä ollut yhtenäistä lastensuojelulakia, vaan enemmänkin maan tapa, jonka mukaan alaikäisten huolto jakaantui laitos- ja perhehuoltoon, joista jälkimmäinen tapa vielä omakoti- ja sijaiskotihuoltoon. Sosiaalihuollon asettama komitea pohti lakien muuttamisen mahdollisuutta, jotta kapinallisten lapset olisi helpompi erottaa vanhemmistaan. Komitea ei kuitenkaan uskonut monenkaan kodin olevan niin kelvoton, että lapsia pitäisi pakolla sijoittaa kodin ulkopuolelle. Painottipa komitea mietinnössään myös, että on hyvin vaikeaa hyvässäkin sijoituspaikassa korvata

---

⁸² Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper.

⁸³ Komiteamietintö 1919:11,7–9; Markkola 1994, 24; Pulma 1987, 128 ja 130; Tarkemmin ks. Komiteamietintö 1919 N:o 11., 6–7 ja Komiteamietintö 1918 N:o1.

lapsen kotonaan saamaa rakkautta, lämpöä ja onnea. Lakimuutokset tiedettiin myös hitaiksi prosesseiksi ja hyötysuhde tässä nimenomaisessa akuutissa tilanteessa kyseenalaistettiin. Sosiaalihuolluksella oli sijaiskoteja hankkiva asiamiesverkko noin 60 kunnassa Pohjois-Savon, Pohjois-Hämeen ja Etelä-Pohjanmaan alueella.⁸⁴

Pohjanmaa oli vahvasti valkoisena ideologian kannalta erinomaista aluetta punaorpojen kasvattamiseen, mutta pohjanmaalaisen sijoituskotien suureen määrään liittyvät myös hyvin käytännölliset seikat. Pohjanmaa oli säästynyt niin sodan tuhoilta kuin sen aiheuttamalta nälältä. Sotien välisenä aikana viranomaisia huoletti nuorison joutilaisuus ja katuelämä, johon vasta 13-14-vuotiaat saattoivat joutua, kun kansakoulu päättyi eikä kokopäiväiseen ansiotyöhön ollut mahdollisuutta. Erityisesti kaupunkityöväestön pojat olivat viranomaisten huolen kohteina. Myös nuorison kasvatusta ja huonot kotiolot puhuttivat viranomaisia. Nuoriso haluttiin pitää koulussa mahdollisimman pitkään. Sisällissodan punaorvat muodostivat nuoren tasavallan ensimmäisen nuoriso-ongelman, lähinnä siinä mielessä, että lasten pelättiin kasvavan katkeruudessa ja että heistä tätä kautta syntyisi myöhemmin ongelmia.⁸⁵ Operaatio Pohjanmaa oli paitsi lastensuojelullinen, myös poliittinen operaatio, josta esimerkiksi niin sanottuihin sosiaalialan ammattilehtiin kuten Huoltajaan ja Köyhäinhuoltolehteen kirjoitettiin paikoitellen hyvinkin kärkkäästi. Vastaavasti työläisnaisten lehdet, kuten juuri Työläisnainen, vastasivat samalla mitalla ja niissä puolustettiin äidin oikeutta lapsen ja lapsen oikeutta kasvaa äitinsä kanssa.⁸⁶

---

⁸⁴ Komiteamietintö 1919:11, 7–9 & 20 & Kauppi 1991, 9 & 24. Kursivointi M-R. M.

⁸⁵ Kaarninen 2003, 217–218 & Kauppi 1991, 43.

⁸⁶ Kärkkäimpiä kirjoittajia oli köyhäinhoidon piiritarkastaja Bruno Sarlin, joka kirjoittaessaan kuinka poikkeuksellisen paljon Pohjanmaalta on kasvatuskoteja tarjottu, intoutuu toteamaan, että pohjanmaalaiset olivat ensimmäisinä kapinaa kukistamassa ja nyt puolestaan ensimmäisinä sen kirveleviä haavoja parantamassa. Tarkemmin ks. Sarlin, Bruno, Sotaorpojen huollon järjestely I, Huoltaja 5/1919, s. 69-72 ja Sotaorpojen huollon järjestely II, Huoltaja 6/1919, s.86-88. Sotaorpojen huonoista oloista äitiensä helmoissa kertoi nimimerkkejä E.T. ja E.T:nen käyttäneen henkilön kuusiosainen artikkelisarja Huoltajassa. Lasten oloja käsiteltiin Huoltajalle tyypillisestä näkökulmasta. Artikkeleissa esitetään, kuinka äidit kamppailevat toimeentulon kanssa ja lapset jäävät hunnigolle ja vaille hoitajaa, eivätkä äidit ymmärrä ajatella lasten parasta. Myös äitien siveellisyys ja sen puute nostetaan esille. Tarkemmin ks. Eräs ”pimeä pirtti”, Huoltaja 24/1920, 233-235; 2. Kuka oli syynä erkaantumiseen?, Huoltaja 1/1921, 1-2; 3. Mäkelä-vainajan perhe työväentalolla, Huoltaja 3/1921, 17-19; 4. Isät olivat käyneet kotona., Huoltaja 4/1921, 27-28; 5. Kaksi oikean koston merkkiä, Huoltaja 5/1921,38-40; Pääkaupungin liepeiltä., Huoltaja 10-11/1921, 92-93. Työläisnainen-lehden kantaa edustavat parhaiten Aino Lehtokosken vuoden 1920 Työläisnaisen numero 9:ssä ilmestynyt artikkeli ”Sotaleskien ja orpojen turvaaminen oikeudenmukaisella tavalla.” sekä Eemeli Mäen Joululehdessä 1919 julkaistu ”Työläisäidit” – artikkeli. Yhteiskunta ei Lehtokosken artikkelin mukaan vastaa punaleskien ja –orpojen avunhuutoihin asiallisella vaan voittajan tavalla. Tekstissä kritisoidaan erityisesti kotiin maksettujen avustusten pienuutta ja ylipäänsä sitä, että sodassa ja sen jälkiselvittelyissä kuolleiden punaisten perheille ei makseta eläkettä. Eemeli Mäki kritisoi yhteiskuntaa siitä, ettei se täytä velvollisuuksiaan punaisia äitejä ja lapsia kohtaan. ”Se vain sysii teitä ja katkeroittaa elämääne. Se on porvarillisen yhteiskunnan palkka.” Ks. tarkemmin Mäki, Eemeli, Työläisäidit., Työläisnaisen Joululehti 1919, s. 11-12 & Lehtokoski Aino, Sotaleskien ja –orpojen turvaaminen oikeudenmukaisella tavalla, Työläisnainen 9/1920, s. 145-147.

Sotaorpoja olivat virallisesti alle 15-vuotiaat lapset, joiden huoltajista toinen tai molemmat oli sodassa kaatunut, tullut raajarikoksi tai saanut surmansa ammuttuna, vankileirillä tai muulla tavalla. Tampereella punaleskiä ja perheitä oli 158 ja niissä oli yhteensä 500 lasta. Arvioitiin, että punaisten perheistä kolme neljästä oli niin vähävaraisia, että he tarvitsivat yhteiskunnan avustusta. Laakson perheessä sotaorpoja oli virallisesti kuusi. Toimeentulo oli eittämättä tiukilla: Kalle Laakson perunkirjasta käy ilmi, että kuolinpesällä oli omaisuutta 203 markan arvosta ja velkaa vastaavasti 209 markkaa.⁸⁷

Toukokuun alussa 1918 Kallen ja vanhimpien poikien vielä ollessa vangittuina Aina turvautui Köyhäinhoitolautakunnan apuun ja pyysi 40 markkaa tilapäistä avustusta elannon saamiseksi. Avustusta myönnettiin 30 markkaa, jolla perhe ei kuitenkaan selvinnyt viikkoakaan ja Aina pyysi uudelleen samaa summaa ja tällä kertaa koko 40 markkaa myönnettiinkin. Kuitenkin, koska perheessä kukaan ei ollut töissä, Aina pyysi toukokuun puolella vielä kolme kertaa avustuksia, jotka myös sai. Ainan henkilövihkoon on 21.5.1918 kirjattu tarkastuskäynti, jossa koti on havaittu ”puutteelliseksi”. Tarkoitettiinko tällä sitä, että perheessä kärsittiin puutteesta vai että koti oli erityisen huono, jää epäselväksi. Mutta koska muita merkintöjä ei ole, oletan, että tällä tarkoitettiin aineellista puutetta. Avustusten riittämättömyys oli yleinen ongelma ja osa äideistä otti yhteyttä sosiaalihuoltoon asian tiimoilta. Kaarnisen mukaan kolmilapsinen punaorpoperhe sai avustusta keskimäärin 46 markkaa, kun taas valkoisten perheiden eläke kolmelapsisessa perheessä oli 109,37–175 markkaa. Lisäksi on huomioitava, että varallisuustaso valkoisissa perheissä oli tyystin toinen kuin punaisissa eikä eläke välttämättä ollut valkoiselle perheelle ainoa tulonlähde. Avustusten vastaanottamisesta seurannut äänioikeuden menetys koettiin ongelmaksi, mutta lienee selvää, ettei Aina voinut tilanteessaan punnita yhteiskunnallisia seikkoja.⁸⁸

Perheen oloista on ilmeisesti tiedusteltu myös työn- ja vuokranantaja Julinilta, sillä tarkastuskäynnin yhteydessä on maininta: ”Mies on ollut Isak Julinin palveluksessa 8 vuotta, vaan isäntänsä sanoo pitäneensä miestä näin kauan perheen huollon vuoksi. Kuului kolmen poikansa kanssa punakaartiin.”⁸⁹ Mitä Julin on lausunnollaan tarkoittanut, jää epäselväksi, mutta selventää paljon Arvin nuivaa suhtautumista Juliniin. Vaikka perhe maksoi vuokraa asunnostaan, tulee Julinin

---

⁸⁷ Kaarninen 2008, 37–38; Kaarle Laakson perunkirja, Kauko Laakson hallussa; Suomen sotaorvot. Tilastollinen selonteko. SAik1919, s. 375–378. Sotaorpojen määrä selvitetiin Sosiaalihuollon komitean ja seurakuntien yhteistyöllä tekemällä selonteolla, joka saatiin valmiiksi vuoden 1919 alussa. Yhteensä sotaorpoja oli selonteon mukaan 14 145, joka luku on sekin todennäköisesti puutteellinen.

⁸⁸ Valkoisten perheiden nauttimat eläkkeet oli jaoteltu kolmeen luokkaan, tarkemmin ks. Kaarninen 2008 120 & 121–122. Aina Aleksandra Laakson henkilöviikko, Luettelot, Henkilöviikkoja, Köyhäinhoitolautakunnan arkisto, TKA & Kaarninen 2008, 188–122.

⁸⁹ Aina Aleksandra Laakson henkilöviikko, Luettelot, Henkilöviikkoja, Köyhäinhoitolautakunnan arkisto, TKA.

lausunnosta käsitys, että tämä olisi harjoittanut suoranaista hyväntekeväisyyttä ja antanut perheen oleilla asunnossaan ilmaiseksi. Arvi on myöhemmin muistellut äitinsä kertoneen, että myöhemmin Julinin häätäessä perhettä asunnostaan oli tämä sanonut Ainalle, ettei asunto ole mikään armeliaisuuslaitos. Aina oli kertoman mukaan vastannut, ettei niin ollut kuvitellutkaan, koska oli vuokraakin maksanut.⁹⁰ Lienee mahdollista, ettei Laaksojen vuokrasopimuksessa oltu mainittu, että asunto oli tavallaan työsuhdeasunto tai että Julin vuokrasi sitä työntekijälleen markkinahintaa edullisemmin. Koska Laaksoista kukaan ei enää sodan jälkeen työskennellyt Julinilla, tämä saattoi ajatella, että asunnosta voisi pyytää korkeampaakin vuokraa. Julin on voinut myös suivaantua siitä, että Laaksojen punakaartikytkösten takia asunnon vintiltä oli löytynyt kaksi kivääriä ja yksi pistin. Kukaan pojista ei tosin tunnustanut aseita omikseen. Lisäksi Väinön kuulustelupöytäkirjan mukaan ”- - kaksi punakaartilasta aina oli komennettuna vartioimassa vintissä olevia telefontarkastusaparaatteja.”⁹¹

Koska kotona oli niin monta lasta hoidettavana, Aina pyysi avustuksia perheelleen kesäkuussakin ja 26.6.1918, jolloin Kalle isän kaiketi tiedettiin jo kuolleen. Aina perheineen hyväksyttiin niin sanotun vakinaisen avun saajaksi. Summa oli 65 markkaa ja jo heinäkuussa Aina anoi summaan korotusta, joka sekin 15 markan suuruisena hyväksyttiin. Vakinaista apua kertyi siis kuukausittain 80 markkaa ja kotona oli Ainan itsensä lisäksi 7 alaikäistä lasta, joista nuorin, Aune, ei ollut vuottakaan ja toiseksi nuorin, Anni, ei ollut tämäkään kuin hädintuskin taaperoiässä. Aina pyysi ja sai myös lisäavustuksia pitkin vuotta 1918 vaihtelevan suuruisina rahasummina ja toisinaan polttopuina. Lapset myös sairastelivat ja Köyhäinhuoltoautakunta maksoi lääkärikulut. Ilmeisesti Arvi oli tässä vaiheessa jo lähtenyt Längelmäelle. Koska Arvi pääsi töihin ruokapalkalla, hänkään ei ole vielä ennen rippikouluun voinut lähettää rahaa kotiin.⁹²

Avustuksetkaan eivät poistaneet sitä tosiseikkaa, ettei perheessä ollut yhtään työssäkävää. Aina ei voinutkaan lähteä töihin, sillä pienet lapset tarvitsivat kaitsijaa eikä 12-vuotias Elli voinut ottaa vastuuta kuudesta nuoremmasta sisaruksestaan. Tunteuttomaksi jääneestä syystä 4-vuotias Leo ja 2-vuotias Anni viettivät heinäkuussa 1918 muutaman viikon lastenkodin lisäosastolla. Kotiin heidät palautettiin 1.8.1918. Koska syy on jäänyt kirjaamatta, mutta perheen tiedoissa ei myöskään mainita kotitarkastusta, lienee mahdollista, että Aina on itse vienyt kaksi lastaan lastenkotiin. Miksi juuri

---

⁹⁰ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper.

⁹¹ VRO aktit 18/510 Laakso, Kaarlo Väinö & 144/552 Laakso, Yrjö Anton, KA.

⁹² Aina Aleksandra Laakson henkilöviikko, Luettelot, Henkilöviikot & Esityslistat, Köyhäinhuoltohallituksen avustusasioiden esityslistat, Köyhäinhuoltoautakunnan arkisto & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 0619/1972, Kper.

Leo ja Anni, on kysymys, joka jää ilmoille kaikumaan, olipa siirron takana sitten Aina tai viranomaiset. Heinäkuussa Aina ei joutunut pyytämään ylimääräisiä avustuksia, joten jo kaksi ruokittavaa suuta vähemmän helpotti toimeentulon ongelmaa, vaikka helposta toimeentulosta ei missään nimessä voida puhuakaan.⁹³

Lokakuun lopussa tai marraskuun alussa perheessä kävi ilmeisesti köyhäinhoidon tarkastaja, sillä Toini, Aili, Leo ja Anni sijoitettiin lastenkodin lisäosastolle joko 7. tai 8. Marraskuuta ”hoidon puutteen” takia. Ilmausta ei selitetä tarkemmin, mutta se voi toki pitää sisällään hoidon puutteen kirjaimellisesti tai pikemminkin äidin ajan puutteen. Toini palasi äitinsä luo 28.11. ja Aili sijoitettiin ”maalle hoidolle” 4.12. ilmeisesti suoraan lastenkodista. Leo ja Anni kotiutettiin 25.1.1919. Joulukuussa kotona olleet Aune ja Elli sairastelivat ja kun lapsikatras oli Ailia lukuun ottamatta kotona, sairastuivat vuorostaan Aune ja Anni. Jonain kuukausina Aina sai 80 markan vakinaisen apunsa riittämään ja toisina hänen oli pakko pyytää vielä lisäsummia. Punalesken tuntoja ja ajatuksia voi vain arvailla. Viranomaiset olivat jo aloittaneet punaorpojen sijoitukset kotien ulkopuolelle ja Ainallekin todennäköisesti kerrottiin mahdollisuudesta sijoittaa vaikka vain osakin lapsista kodin ulkopuolelle ja edes määrääjäksi. Työmiehen leski, 41-vuotias suurperheen äiti ei ehkä jaksanut taistella äidin oikeuksiensa puolesta ja myöntyi lasten sijoittamiseen pelätessään lastensa hengen puolesta. Ehkä Aina otti yhteyttä viranomaisiin ja toivoi, että lapset pääsisivät jonnekin, missä rahat ja ruoka riittivät. Dokumentit eivät kerro miten päätökseen tultiin, mutta joka tapauksessa 12.12.1918 jo Vesilahdella asuva Aili ”hyväksyttiin hoidokkaaksi” lohkotilallisen Kustaa Peltonen-Laikon perheeseen Vesilahdelle. Ailista Köyhäinhoitolautakunta maksoi 45 markkaa kuukaudelta aina Ailin syyskuiseen kuolemaan asti. Toini, Leo, Anni ja Aune käytettiin 26.3.1919 lääkäriissä ja heille hankittiin uudet vaatteet. Maaliskuun 29. päivä nelikko lähetettiin Isoonkyröön, kukin eri perheisiin. Toukokuussa Ainan saamaa vakinaista apua laskettiin kymmenellä markalla, olihan häneltä poistunut viiden lapsen hoitovastuu.⁹⁴

Myöhemmin Toini ja Leo palasivat kotiin Tampereelle, mutta Anni ja Aune jäivät pysyvästi Pohjanmaalle. Leon mukaan molempia tyttäriä pidettiin kasvatuskodeissa kuin omina lapsina, vaikka virallisesti vain Aune otettiin ottolapseksi. Aikanaan Annikin peri kasvattikotinsa. Leo muistelee aikaansa Pohjanmaalla lämmöllä ja piti yhteyttä kasvattiperheeseensä Tampereelle

---

⁹³ Aina Aleksandra Laakson henkilövihko, Luettelot, Henkilövihkoja & Luettelot, Lastenkodin päivittäisilmoituksia, Köyhäinhoitolautakunnan arkisto, TKA.

⁹⁴ Hoidokasluettelo 1918-1922, Luettelot, Matrikkelit; Aina Aleksandra Laakson henkilövihko, Luettelot, Henkilövihkoja & Luettelot, Lastenkodin päivittäisilmoituksia, Köyhäinhoitolautakunnan arkisto, TKA.

palattuaan ja vielä aikuisenakin.⁹⁵ Leo tai Arvi eivät kummatkaan muistele Ailin kohtaloa. Viranomaisaineistonkin valossa jää epäselväksi, miksi Aili sijoitettiin kodin ulkopuolelle ensimmäisenä ja miksi Vesilahdelle eikä Pohjanmaalle. On mahdollista, että Aili oli jollain tapaa sairas tai erityisen heikko ja hänet on nähty parhaaksi sijoittaa lähemmäs kotia, vaikka tietoihin ei tätä ole kirjattukaan. Toisaalta Aili ei äitinsä henkilöviikon mukaan ole vaatinut sen enempää lääkärintapua kuin sisaruksensakaan, mutta lienee mahdollista, että Aililla oli synnynnäinen sairaus. Kuitenkin lasten iät huomioiden tuntuisi loogisimmalta, että Leoa kaksi vuotta vanhempi Aili sijoitettiin Tampereen lähistölle juuri terveydellisistä syistä ja jotta äidillä olisi edes teoreettiset mahdollisuudet käydä katsomassa tyttärtään. Elokuussa 1919 Aina anoi Köyhäinhuoltohallitukselta matkarahaa, jotta pääsisi katsomaan lapsiaan Pohjanmaalle. Pyyntöä ei puollettu eikä rahaa myönnetty. Kuukautta myöhemmin Aili kuoli Vesilahdella.⁹⁶

3.6 Otollinen ikä

Arvi oli sisällissodan aikana otollisessa iässä ja sodan kokemuksista tuli hänen avainkokemuksensa. Sisällissodan merkittävyyden korostaminen on pitkin tutkimusta tuntunut teennäiseltä, sillä Arvi ei ehkä ole tiedostanut sisällissodan olevan hänen avainkokemuksensa, vaikka vitsaileekin sen olleen koulunkäyntiä työväenaatteeseen ja kommunismiin. Kuitenkin Arvin kaltaiset, vahvasti politiikkaan mukaan lähteneet punaorvot tunnetaan sukupolviteoriaa mukaillen punaorposukupolvena, jonka Kimmo Rentola nostaa yhdeksi suomalaisen kommunismin kahdeksasta kohortista.⁹⁷

Lasten sisällissota muistoja tutkineet Seija Jalagin ja Marianne Junnila ovat luonnehtineet lasten sisällissotamuistoja lukituiksi näyiksi, muistoiksi joita ei haluttu muistaa. Myös Matti Virtanen on esittänyt, että punaorpopolvi vaikenä sodasta, koska ei kokenut sotaa omakseen, vaan vanhemman polven taisteluksi. Sodasta vaikenemista ei kuitenkaan pidä tulkita Arvin tapauksessa liian ahtaasti. Hän oli kuitenkin ollut tavallaan sodassa mukana eikä ole ollut sivusta seuraaja, kuten taas Jalagin ja Junnilan tutkimien päiväkirjamerkintöjen kirjoittajat. Arvi on muistellut vaihteiden sisällissodassa ja sen jälkeen vasta aikuisiällä, mutta hänenkin kohdallaan on huomioitavaa, että tunteet ja kognitio ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa. Ihmisen on mahdollista oppia hallitsemaan ja muokkaamaan, jopa uudelleen suuntaamaan ongelmallisia tunteita kuten vihaa ja pelkoa – tunteet

---

⁹⁵ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Leo, nauha Y04315/1980, Kper.

⁹⁶ Esityslista 13.8.1919, Köyhäinhuoltohallituksen avustusasioiden esityslistat, Köyhäinhuoltolautakunnan arkisto, TKA.

⁹⁷ Rentola 1992, 82–86.

eivät siis ole täysin tiedostamattomia, vaan riippuvaisia myös tietoisesta ja tavoitteellisesta toiminnasta.⁹⁸ Arvi ei ole varsinaisesti sulkenut muistojaan sisällissodasta pois, mutta muistelee perheen hankaluuksia tietyn etäisyyden ottaneena eikä ole järin tunteellinen. Määrällisesti sotamuistelua on vähän, kun vertaa määrää kokemuksen intensiivisyyteen.

Arvin kerrontaan ei ylimalkaan kuulu suuri tunteellisuus ja hän kertoo mieluummin jopa huvittavia anekdootteja vakavienkin aiheiden ympäriltä. Silti kertoessaan perheen häädöstä pois Julinin asunnosta Arvi nimittää tätä ”postikorttikeisariksi”, joka kosti kolmanteen ja neljanteen polveen. Arvi kertoo tämänkin hillitysti, mutta ei liene epäselvää, että nimitys on tarkoitettu halveeraavaksi ja loukkaavaksi. Ilmeisesti Arvi on sanonnallaan tavoitellut sitä, että kuulijat kiinnittäisivät huomiota Julinin hahmoon ja asemaan Tampereella. Liike-elämän lisäksi Julin vaikutti politiikassa ja oli muun muassa kaupunginvaltuuston jäsen. Sisällissodan jälkeen hän vihki Kalevankankaan vapaussodan muistopatsaan. Julinilla oli siis poliittista painovaltaa ja hän oli yhteisössään arvostettu henkilö, joka allekirjoitti paitsi porvarilliset, myös valkoisen Suomen arvot.⁹⁹ Vastakkainasettelu Laaksoihin nähden on kova.

Sisällissota on ongelmallinen ilmiö, koska vihollinen ei ole muukalainen tai vieraan maan kansalainen, vaan nimenomaan omasta maasta ja omasta kaupungista.¹⁰⁰ Arvin tapauksessa viholliskuva on saattanut kulminoitua juuri Juliniin, jonka keskeinen osuus Arvin tämän vaiheen muistelussa on mielenkiintoinen, ovathan Arvin antamat tiedot tältä ajalta muutoin hajanaisia. Katkeroituminen Julinia kohtaa alkaa jo Kalle-isästä, joka sai Julinilta potkut, vaikka ei varsinaisesti ollut syyppä mihinkään. Täten sotaväestä vapautetun Kallen oli, vaikkakin ylpeytensä tähden, haettava töitä punakaartista perheen elannon turvaamiseksi. Julinin joustamattomuus ja kyvyttömyys unohtaa kuollut hevosensa oli varmaankin Arvin mielestä osatekijä siihen, että Kalle vietiin vankileirille, jonne hän kuoli. Pojan oli helppo nähdä epäpoliittinen isänsä tarinan marttyyrina, joka ei ehkä koskaan olisi liittynyt punakaartiin, jollei olisi ollut pakko. Edelleen Julin oli mukana ja myötävaikuttamassa siihen, että Väinö ja myös lähettipoika Arvi vangittiin. Myöhemmin Julin ei suinkaan tullut puhumaan työtekijöidensä ja heidän vapauttamisensa puolesta, vaan päinvastoin järjesti vielä Väinön vapauduttua tämän uudelleen vankilaan.

---

⁹⁸ Abrams 2010, 38–40; Jalagin & Junila, 118–119 & 120&129 & Virtanen 2003a, 44.

⁹⁹ Janhunen 1985, 72; Päivä Tampereella 1918 sivusto http://www.tampere1918.fi/haavoittunut_enkeli.html#tarkoitus.

¹⁰⁰ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper; & Jalagin & Junila 2006, 120–121.

Perheen kokemat vastoinkäymiset ja elämän erityinen kovuus näyttäytyivät Arville mitä todennäköisimmin juuri sisällissodasta aiheutuvina. Arvi oli itse pakotettu jättämään koulunkäynnin pakollisen oppimäärän jälkeen, mutta tämän hän esittää suhteellisen normaalina työläisperheen käytäntönä eikä ole katkera, vaikka hänen sosioekonominen taustansa vaikuttikin asiaan. Uudenlaista eriarvoisuutta saattoi Arville ilmentää se, että hänen nuorempi veljensä Leo ei voinut opiskella kansakoulua pidemmälle vielä 1920-luvun lopullakaan, vaikka perheestä oli jo kaksi lasta sijoitettu elätettäviksi kodin ulkopuolelle. Leo oli kertoman mukaan hyvin lahjakas oppilas ja hänellä oli jopa suositukset jatkaa koulua, mutta suurperhe tarvitsi kaikki palkkatulot kotiin eikä koulutukseen siksi yksinkertaisesti ollut mahdollisuutta.¹⁰¹ Yhtäläisesti vanhimmalla veljellä Väinöllä oli niin lukupäätä kuin oppikouluun vaadittavat suositukset, mutta Väinön oli hänenkin mentävä töihin kansakoulun jälkeen, koska hän oli lapsista vanhin. Lisäksi Väinön päättäessä kansakoulun Kalle-isä oli vielä hengissä ja perhe sitä kautta koossa. Arvi ei muistele Väinön työuran alkua erityisellä katkeruudella, vaan lähinnä tosiasiana – vaikka ei hän luonnollisesti nuoren ikänsä takia paljoa tuosta ajasta muistakaan.

Sisällissota ja isän kuolema rikkoivat perheen normaali järjestyksen ja yhteiskunnan eriarvoisuus alkoi näyttäytyä Arville eri tavalla. Arvi esittää itsensä jo ennen sisällissotaa luokkatietoiseksi, mutta sisällissota seurauksineen syvensi juopaa hänen itsensä ja parempiosaiten välillä. Nuorempia sisaruksia lähetettiin Pohjanmaalle sijaiskoteihin, jonne kaikista nuorimmat myös jäivät. On helppo nähdä tuo perheen elämää helpottavana ratkaisuna nyt tästä hetkestä käsin, mutta itse tapahtuma on kontekstoitava. Valkoisen puolen perheitä avustettiin valtiollisella eläkkeellä ja heidän vainajansa olivat sankareita, joiden muistoa vaalittiin ja kunnioitettiin julkisesti. Heidän perheilleen osoitettiin armollisuutta, Arvin perheelle armeliaisuutta. Silti Laaksojen kaltaiset perheet kamppailivat toimeentulonsa kanssa eivätkä heidän vainajansa saaneet julkisuudessa osakseen sääliä, sankarinviihtaa tai aina edes kunnioitusta. Sisällissodan vaikutukset tuntuivat Arvin perheessä vielä pitkään niin aineellisesti kuin henkisesti. Valkoisen Suomen uusintaessa ja legitimoidessa vapaussodan lopputulosta, se tuli toistuvasti kääntäneeksi veistä punaisten tulehtuneissa haavoissa.

---

¹⁰¹ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Leo, nauha Y04315/1980, Kper.

4. Vetoa ja työntöä

Avainkokemuksen luonteeseen kuuluu, ettei se automaattisesti mobilisoi ihmistä. Jotta sukupolvi tai yksilö sen sisällä mobilisoituu, tarvitaan vetoa ja työntöä: avainkokemus mobilisoi, jos se sattuu luomaan paljon ja erisuuntaisia jännitteitä ja ristiriitoja, ja nimenomaan nämä jännitteet luovat työnnön. Arvin avainkokemus oli intensiivinen ja se loi mobilisoitumisen edellyttämiä jännitteitä jo sillä, että kokemus yhteiskunnan eriarvoisuudesta oli voimakas, kuten edellisessä luvussa totesin. Veto puolestaan käynnistyy, kun ulkoisessa maailmassa tapahtuu jotain, joka sopii avainkokemuksen jännitteisiin ja näin ikään kuin kutsuu mobilisaation esiin: veto tavallaan aukaisee työntövoimalle purkautumistien.¹⁰² Tässä luvussa keskityn nimenomaan erittelemään 1920-luvun tapahtumista niitä, jotka voidaan luokitella avainkokemuksen jännitteisiin sopivaksi vedoksi ja työnnöksi.

Jos sisällissodan jälkeistä suomalaista kommunismia tarkastellaan vain organisaatioiden ylätasolta, kadotetaan Jarmo Peltolan mukaan jotain olennaista. Hän korostaa, etteivät vaikkapa pirkanmaalaiset kommunistit kannattaneet aatetta sen takia, että sen johto oli Moskovassa. Kommunismin kannatukselle oli myös kotimaisia syitä, jotka valkoiselta Suomelta jäivät huomioimatta sen keskittyessä kommunistien vallankumousretoriikkaan. Kommunismin kannatus Suomessa yleensä rakentui lähinnä kolmen seikan varaan. Ensinnäkin vuoden 1918 tapahtumien synnyttämään katkeruuteen, toiseksi valkoisen Suomen työväestöön kohdistamaan sortoon ja kolmanneksi yhteiskunnassa vallinneen voimakkaan sosiaalisen ja taloudellisen eriarvoisuuden varaan. Nämä kolme seikkaa tukevat myös punaorposukupolven avainkokemuksen aktualisoitumista. Saarelan mukaan suomalainen kommunismi ei silti syntynyt vain reaktiona suomalaiseen yhteiskuntaan, kommunistit pyrkivät myös osallistumaan yhteiskuntaan ja ajamaan sen sisällä omia yhteiskunnallisia ja poliittisia tavoitteitaan. Kommunistit kyseenalaistivat valkoisen Suomen arvot, sallitut organisoitumismuodot ja käyttäytymismallit ja yrittivät esittää niille vaihtoehdon. Näin ollen 1920-luvulla käytiin kamppailua paitsi foorumeista ja konkreettisista eduista, myös symbolisista asioista kuten identiteetistä. Taisteltaessa oikeudesta määritellä esimerkiksi kunnan kansalaisuutta ja yhteiskunnallisen osallistumisen rajoja Arvin kaltaisten luokkatietoisten punaorpojen työläisidentiteetti ja luokkatietoisuus vahvistui entisestään.¹⁰³

---

¹⁰² Virtanen 2003a, 35–37.

¹⁰³ Peltola 2007, 19 & Saarela 1996, 15. Suomalaisten kommunistien vallankumousretoriikasta ks. esim. Aatsinki 2007, 201–204.

4.1 Lausujapoika kaupungista

Längelmäellä Arvi osallistui Puharilan työväenyhdistyksen toimintaan – sekä haastattelunauhalla että Työväen muistitietotoimikunnan aineistossa Arvi käyttää sanaa joutua. Puharilan työväenyhdistys aloitteli toimintaansa sodan jälkeen ja ohjelmanumeroiden esittäjistä oli suoranaista pulaa. Arvi oli kouluaikoinaan ollut lausujana erilaisissa juhlissa ja häntä pyydettiin esiintyjäksi työväen tilaisuuksiin, joihin tämä oli mielellään suostunut. Yleisesti vielä kesä 1918 oli työväenliikkeessä hiljainen, koska osa jäsenistöstä oli kuollut ja toiset viruivat vielä vankileireillä, jotkut olivat onnistuneet pakenemaan Venäjälle ja talven ja kevään tapahtumat olivat lamaannuttaneet toiset toimintakyvyttömiksi. Vankileiriltä vapautuneet eivät kansalaisluottamuksensa menettämisen takia saaneet osallistua työväenjärjestöjen toimintaan, mikä entisestään kylvi eripuraa voittajien ja hävinneiden välille. Koska myös maaseudun työväenyhdistysten omaisuus oli asetettu myymis- ja hukkaamiskieltoon lykkääntyi toiminnan täysmittainen käynnistäminen, sillä kielto tarkoitti myös kokoontumistilojen puutetta. Aatsingin mukaan vielä maaliskuuhun 1919 mennessä Pirkanmaalta ainoastaan Kuhmalahden, Lempäälän, Längelmäen, Sahalahden ja Vesilahden yhdistyksissä ei ollut toimintaa. Aivan heti saavuttuaan Arvi ei siis työväenyhdistykseen lähtenyt.¹⁰⁴

Viranomaiset ja suojeluskuntalaiset saattoivat silloin tällöin estää työväestön kokoontumisia tai ainakin tulla työväentalolle häiritsemään tilaisuuksia. Siiloin tällöin tällaiset kahnaukset äityivät jopa väkivaltaisiksi. Syinä keskeyttämisille saatettiin esittää, että paikalla oli kansalaisluottamuksensa menettäneitä, siis vapautuneita punavankeja, tai että puheenvuoroilla pyrittiin kiihottamaan työväestöä. Se, mikä kulloinkin tulkittiin kiihottavaksi oli täysin suojeluskuntalaisten määriteltävissä. Elpyvä työväenliike herätti voittajissa epäluuloisuutta ja pelkoa. Arvin mukaan Längelmäellä ei kuitenkaan suurempia erimielisyyksiä suojeluskuntalaisten ja työväenjärjestöjen välillä ollut, päinvastoin: iltamien loputtua saattoi kylänraitilta tavata kaulakkain humalaiset suojeluskuntalaisen ja entisen punakaartilaisen laulamassa ”Vapaata Venäjää”.¹⁰⁵ Tilanteen paikkakunnalla on tosiaankin pakko ollut olla melko sopuisa, sillä Arvi uskalsi lähteä mukaan ohjelmatoimintaan, vaikka oleili paikkakunnalla luvatta.

---

¹⁰⁴ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; Aatsinki 2007, 52–53 & Saarela 1996, 103. Työväenliikkeen toiminnan elpymisestä Tampereen seudulla sisällissodan jälkeen tarkemmin ks. Aatsinki 2007, 52–63 ja Suomessa yleisesti Saarela 1996, 103–106.

¹⁰⁵ Saarela 1996, 103–104; Siironen 2006, 193–196; Tikka 2006b, 96–102 & 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA.

Puharilan työväenyhdistyksessä Arvi oli siis mukana ohjelman esittäjänä, jonka hän muistaa lähinnä hauskana yksityiskohtana. Koska Arvia osattiin pyytää ohjelman esittäjäksi, on hänen täytynyt kertoa lapsuudestaan kaupungissa jollekin paikalliselle työväenliikkeen toimijalle. Varsinaiseksi organisoitumiseksi tätä tuskin voidaan sanoa, mutta Arvi on todennäköisesti hakeutunut paikkakunnalla työläisten joukkoon, mikä oli tietysti kaikin puolin luontevaa. Kertomansa mukaan Arvi ei sen enempää osallistunut työväenyhdistyksen toimintaan, mutta varmaankin kokemukset maalla rohkaisivat häntä osallistumaan työväenliikkeen toimintaan Tampereelle palattuaan. Vallitsevassa asenneilmastossa ei mielestäni voida pitää automaationa sitä, että Arvi alkaisi toimimaan Tampereella työväenjärjestöissä. Vielä Puharilan työväenyhdistystä Arvi ei niinkään pidä aatteellisuuden ohjaamana toimintana, vaan kertoo kuin olisi ajautunut mukaan, mennyt kun kerran pyydettiin. Kuitenkin se oli ensimmäinen kerta, kun hän lähti aatteelliseen yhdistykseen mukaan puhtaasti omasta tahdostaan, vaikkakin kutsuttuna. Arvilla oli jonkinlaista kokemusta lausunnasta ja ohjelmallisista juhlista, joten varmaankin otettuna kunniaista hän päätyi näytelmiin ja rooleihinsa.

Arvi nauroi häntä pidetyn oikein tekijämiehenä, vanhana esiintyjäkonkarina. Tuomaalan isäntä pyysi Arvia myös esiintymään paikallisen suojeluskunnan juhliin, mutta tästä Arvi periaatteellisista syistä kieltäytyi. Tämän tapauksen Arvi mainitsee niin nauhalla kuin kirjatuuissa muistelmissaan korostaen, että kieltäytyi hyvin selväsanaisesti. Vaikka Arvi muisteli jo sisällissotaa anekdoottien kautta, kevenee hänen kerrontansa huomattavasti hänen kertoessaan Längelmäen ajoista. Haastatteluissa Arvin puheääni on jollain tapaa huojentuneempi ja hän tohtii jopa naurahtaa hauskoille kertomuksilleen.¹⁰⁶

Huomattava on, että Arvi oli rippikouluikäinen poika, alunalkajaan suuresta perheestä - Längelmäki oli vieras paikka ja Arvi oli tottunut suureen sisarusparveen. Vaikka hän teki töitä matkustavaisten kanssa kestikievarissa ja isäntäväki oli ilmeisen mukavaa, on varmaa myöskin se, että Arvi kaipasi myös muuta tekemistä. Työväenyhdistys tuli häntä pyytäneeksi mukaan, koska hän oli ilmeisesti tullut maininneeksi raittiusseurataustastaan ja yhdistys oli varmasti ainakin osin hänelle hauskaa ajanvietettä. Muunlaiseen harrastustoimintaan Arvilla tuskin oli mahdollisuuksia, aikaa tai varallisuutta. Luontevasti tämä harrastus jatkui Arvin palattua Tampereelle.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper; & Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa.

¹⁰⁷ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa.

Olisi tarkoitushakuista etsiä Arvin toiminnasta Puharilan työväenyhdistyksessä aatteen paloa ja pyrkimystä ratkaista yhteiskunnan eriarvoisuutta. Pikemminkin Arvi jatkoi lapsuudesta tuttua ja yhteiskunnalliselle asemalleen sopivaa harrastusta. Kuitenkin jo tästä on havaittavissa, etteivät sisällissodan kokemukset ainakaan lamauttaneet Arvia. Paitsi että hän uskalsi lähteä maalle tietynlaisena henkipattona, hän uskalsi myös osallistua työväen toimintaan ja kieltäytyä suojeluskunnan juhlissa esiintymisestä ja tällä tavalla tuoda julki poliittisen kantansa.

4.2 Järjestäytymisen alkeet

Arvi palasi Tampereelle vuonna 1919, jos oletetaan, että hän palasi suoraan Längelmäeltä. Tämä ei kuitenkaan ole varmaa, sillä työväen muistitietotoimikunnan aineiston mukaan Arvi palasi 1920. Lienee mahdollista, että Arvi on työskennellyt Längelmäellä vielä muutaman kuukauden todistuksen kirjoittamisen jälkeen. Kotona tilanne oli jo hieman helpottanut, sillä vanhemmat veljetkin olivat jo vapautuneet ja tienaamassa leipää isättömälle perheelle. Myös perheen äidin oli pakko hankkia palkkatöitä ja Aina olikin köyhäinhuoltolautakunnan tietojen mukaan vuodesta 1920 kenkätehtaan siivooja ja yövahti. Viisi nuorimmista lapsista oli sijoitettu kodin ulkopuolelle, joten ruokittavia suita oli vähemmän. Silti silloin tällöin Ainan oli haettava satunnaisia lisäavustuksia köyhäinhuoltolautakunnalta. Arvi aloitti työt rakennuksilla ja vaihtoi välillä töihin pussitehtaaseen. Pussitehtaassa Arville sattui työtapaturma ja hän joutui olemaan pois töistä pidemmän aikaa. Sairausloman jälkeen Arvi joutui taistelemaan sairausajan palkastaan työnantajan kanssa, joka ei meinannut niellä Arvin vaatimusta ”- - ennen kuin vein hänelle hiukan kirjallisuutta, josta tämä asia selvisi.”¹⁰⁸ Pussitehtaalla Arvi penäsi itselleen myös palkankorotusta ja otti kertomansa kantaa myös muiden työntekijöiden kohteluun. Hänen oman tulkintansa mukaan tämä hankaluus toi hänelle lopputilin. Arvi kertoo aina liittyneensä asianmukaiseen ammattiyhdistykseen ja puuttuneensa mahdollisiin epäkohtiin ja ilmaisseensa mielipiteensä rehellisesti ja seurauksista välittämättä. Kokeilipa Arvi kirjapainotyöläisenkin uraa, mutta Aamulehden maksama palkka ja

---

¹⁰⁸ Ainan tulot olivat silti hyvin pienet, esimerkiksi juuri vuonna 1920 Ainan palkkatuloiksi on merkitty 110 markkaa ja Väinön 500 markkaa. 15-vuotias Elli on tienannut tuolloin 50 markkaa. Aina Aleksandra Laakson henkilövihko, Luettelot, Henkilövihkoja, Köyhäinhuoltolautakunnan arkisto, TKA; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; Arvi Laakson työtodistus Västilän Majatalosta, Kauko Laakson hallussa & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper. Väinölle ja Arvillekin perustettiin omat henkilövihkonsa Köyhäinhuoltolautakunnassa. Kumpaisenkkin vihkoissa ainoat merkinnät ovat saadut ruoka-annokset, Väinöllä vuonna 1924 ja Arvillä vuonna 1925. Tällöin molempien tietoihin on merkitty, ettei perheessä ole tuloja eivätkä he pysty maksamaan vuokraa. Tarkemmin ks. Kaarle Väinö Laakson henkilövihko & Arvi Aleksander Laakson henkilövihko, Luettelot, Henkilövihkoja, Köyhäinhuoltolautakunnan arkisto, TKA & 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA.

työn raskaus eivät olleet Arvin mielestä oikeassa suhteessa ja hän lopetti työnsä Aamulehdellä parin viikon jälkeen. Kuitenkin pikakäännöksestä Aamulehdellä oli se hyvä puoli, että työntekijät saivat lehden kotiinsa ilmaiseksi. Arvin tapauksessa tieto töiden lopettamisesta ei kulkenut heti jakeluun ja Arvi sai lehden vielä pitkään ilmaiseksi.¹⁰⁹

Arvi oli tuskin ennen sotaa kuulunut mihinkään ammattiyhdistykseen, olihan hän vain lähettipoika, joille ei varsinaisesti ammattiyhdistyksiä edes ollut. Vaikka liittyminen oli varmasti osittain ajan tapa, on silti huomionarvoista, että Arvi ensinnäkin koki liittymisen tarpeelliseksi ja toisekseen uskalsi liittyä yhdistykseen, joita valkoinen Suomi ei katsonut hyvällä ja joita se pyrki kontrolloimaan. Kansalaisluottamuksensa menettäneiltä punavangeilta toiminen ammattiyhdistyksissä oli jopa kielletty. Koska jäsenmaksut kerättiin julkisesti ja käteisellä, oli työnantajien ja muiden porvarillisten piirien helppo nähdä kuka toimintaan osallistui.¹¹⁰ Arvi ei ollut tuomittu punavanki, mutta toisaalta hänenkin vankileiritaustansa yhdistettynä työväenjärjestöihin olisi voinut riittää luomaan huhun hankalasta työntekijästä, mikä olisi voinut vaikuttaa työn saamiseen. Ainakaan tätä Arvi ei pelännyt.

Tampereella Arvi liittyi kertomansa mukaan heti Suomen Sosialidemokraattiseen Nuorisoliittoon, johon vanhemmat veljet jo kuuluivat.¹¹¹ EK:n tietojen mukaan Väinö ja Yrjö olivatkin molemmat Tampereen seudun nuorisotoiminnan perustajajäseniä. Erityisesti Väinö oli hyvin aktiivinen järjestötoiminnassa. Esimmäinen tieto Väinöstä EK:lla on vuoden 1922 maaliskuulta, jolloin Väinö valittiin Tampereen Sosialidemokraattisen Nuoriso-osaston edustajan varamieheksi liittokokoukseen sekä kyseisen osaston vakinaiseksi puheenjohtajaksi pidätetyn Lauri Henrikssonin tilalle. Seuraavana vuonna Väinö valittiin jo saman organisaation puheenjohtajaksi.¹¹² Yrjö puolestaan toimi EK:n tietojen mukaan Sosialistisen nuoriso-osaston johtokunnassa ainakin vuosina 1923 ja 1924 ja Tampereen Sosialidemokraattisen Nuoriso-osaston johtokunnassa sekä kirjallisuustoimikunnassa vuonna 1923 ja vielä Työläisnuorisoyhdistys Soihdun johtokunnan jäsenenä vuonna 1924. Lisäksi Yrjö osallistui jonkinlaisille ammattiosastojen järjestämille opastus- ja luentokursseille vuonna 1923.¹¹³

---

¹⁰⁹ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA.

¹¹⁰ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Saarela 1996, 103.

¹¹¹ Suomen Sosialidemokraattinen Nuorisoliitto oli perustettu vuonna 1906. Tarkemmin ks. Hyvönen 1959, 139–140. 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper.

¹¹² Katkelma EK:n Tampereen alaosaston tilannekatsauksesta n:o 10, 10.3.1923 & Katkelma EK:n Tampereen alaosaston tilannekatsauksesta n:o 11, 18.3.1922, hmp 1690 Laakso, Kaarle Väinö, EK-Valpo I, KA.

¹¹³ Lyhennysote Tampereen alaosaston viikkokertomuksesta numero 19; Lyhennysote, saapunut 6.11.1924 & Kirje Tampereen alaosastolta pääosastolle, saapunut 10.11.1939, hmp 3820, Laakso, Yrjö Anton, EK-Valpo I, KA.

Ilmeisesti EK:n Tampereen alaosasto on vuoden 1925 tienoilla alkanut kiinnostua vähän väliä esiin tulevasta Väinöstä siinä määrin, että on alkanut todenteolla selvittää, missä kaikessa Väinö on ollut mukana, sillä heinäkuussa pääosastolle osoittamassaan kirjeessä on alaosasto on listannut kaikki tietoonsa tulleet Väinön luottamustoimet, joita onkin koko liuta. Väinön tiedettiin toimineen Sosialidemokraattisen Nuorisosaston puheenjohtajana 1922–1923, Pohjois-Hämeen sosialistisen nuorisopiiritoimikunnan rahastonhoitajana ja kommunistisen sanomalehti osakeyhtiö Vallan varatilintarkastajana 1923 ja taloudenhoitajana 1925, Tampereen työväen Esperantoseuran varajäsenenä 1921-1922, Tampereen raittiusseuran johtokunnan jäsenenä, kuuluneen 2.3.1924 perustetun piirijärjestön perustajajäseniin ja kuluvana vuonna toimineen työväen paikallisjärjestön puheenjohtajana, Työväenjärjestöjen Tiedonantajan asiamiehenä ja kirjeenvaihtajana sekä kommunistisen vappujulistuksen hankkijana ja jakamisen järjestäjänä sekä Tampereen sosialistisen nuorisosaston johtokunnan jäsenenä.¹¹⁴

Varsinaisia vanhoja partoja ei nuorisotoiminnassa Rentolan mukaan ollut mukana, vaan punaorpopolvi käynnisti nuorisotoiminnan itse. Arvikin muisteli, ettei mukana ollut kovinkaan paljon kahtakymmentä ikävuotta vanhempia. Silti vanhempi polvi seurasi nuorempien järjestäytymistä. Nuoret eivät liiemmästi olleet mukana aikuisten toiminnassa muuta kuin ammattiyhdistysliikkeen kautta, ammattiyhdistysten toimintaan liittyttiin mukaan sitä mukaa kun töihin mentiin. Arvi listaa nauhalla kommunistisen toiminnan esikouluksi järjestönuoret, jonka jälkeen vuorossa oli nuorisosasto ja vasta sen jälkeen pääsi mukaan varsinaiseen poliittiseen toimintaan.¹¹⁵ Nuorisotoiminnan runkona olivat viikko- ja kuukausikokoukset, joissa oli erilaista ohjelmaa, muun muassa käsin toimitettu lehti, uutiskronikka tärkeimmistä sanomalehtien uutisista, lausuntaa ja Arvin mukaan paikoin kiihvasta ja vilkastakin keskustelua – erityisesti ennen rajankäyntiä sosialistien ja sosialidemokraattien välillä. Erikseen oli vielä opintokerho, jonka piirissä opiskeltiin sosialismin teoriaa. Myös näyttämötoiminta oli vireää ja poikkeuksellisen

---

¹¹⁴ Vuonna 1925 Tampereen alaosasto raportoi saaneensa tietoonsa, että Väinö toimi järjestönuorten toimikunnan puheenjohtajana ja ”- - sitä paitsi tänä vuonna Tampereen puuseppien ammattiyhdistyksen rahastonhoitajana”. Tämän tiedon perään on tehty lyijykynällä kysymysmerkki. Väinö oli sikäli merkitty mies, että hänet oli jo kertaalleen tuomittu valtiopetoksen valmistelusta sisällissodan jälkeen. Se ei ilmeisimminkään estänyt häntä osallistumasta järjestötoimintaan, kuten hänen ansioluettelostaan voidaan päätellä. Väinön kansalaisluottamus oli poistettu viideksi vuodeksi, joten se oli palautunut jo 1923 ja hänellä oli täten lupa osallistua myös työväenliikkeen toimintaan laillisuuden rajoissa, joskin laillisuuden määritteli EK omista lähtökohdistaan. Katkelma EK:n Tampereen alaosaston toimintakertomuksesta n:o 29, 11.7.-17.7.1925 & EK:n Tampereen alaosaston kirje pääosastolle 21.7.1925, hmp 1690 Laakso, Kaarle Väinö, EK-Valpo I, KA.

¹¹⁵ 667A/I Laakso Arvi A, TMT, TA; Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper & Arvi Laakson kuulustelupöytäkirja, Pöytäkirja n:o 6/29, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA. Arvo Lammiseen palataan tekstissä myöhemmin.

tasokasta, sillä nuoriso-osaston kokoillan näytelmiä esittävä teatteri tunnustettiin Tampereella kolmanneksi teatteriksi.¹¹⁶

Annettuja velvollisuuksia, kuten sanomalehtikronikan kokoamisen ja lehden toimittamisen, Arvi joskus unohteli, mutta ei koskaan joutunut huolimattomuudestaan kiipeliin. Sanomalehtikronikasta puhuessaan Arvi kertoo olleensa jo tuolloin ahkera seuraamaan lehtiä ja kyseisellä kerralla hän improvisoi koko kronikan ja tehtävä hyväksyttiin kiitellen. Vaikka nuorisoliitossa mukana oleminen oli Arville eittämättä mukavaa ajankulua, oli hän kaiketi myös aatteesta valistunut nuori miehenalku, joka oli kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista. Leikekirjassaan hänellä on paljon kuvia juuri nuorison kokoontumisista ja kokouksista, joten lienee oikeutettua päätellä, että nuorisoliiton toiminta oli Arville rakasta ja mieluisaa puuhaa.¹¹⁷

Nuorisotoimintaan kuului myös vapaampi oleilu esimerkiksi pallopelejä pelaten Viikinsaareissa ja Lehtisaareissa, jonne mentiin veneellä ja siellä yövyttiin. Saarelan mukaan työväenliike oli jo ennen sisällissotaa pyrkinyt järjestämään huvittelu- ja rentoutumisretkiä luonnonhelmaan ja tapa jatkui 1920-luvulla. Nuorisotoiminnalle saaret olivat tietenkin vielä tärkeämpiä ja Sosialistinen nuorisoliitto kehotti kutakin järjestöä hankkimaan oman kesänviettopaikan. Saarissa nuoret pääsivät pelien tiimellyksessä irtautumaan arjestaan eikä yhteiskunnan kontrolli kieltoineen ulottunut sinne. Pelkästään valkoisen Suomen kontrollista ei ollut kyse, sillä Arvi muisteli, että ”puskasella” yövyttäessä ei aina nukuttu yksin.¹¹⁸

Kuitenkaan ympäröivä valkoinen Suomi ei katsonut hyvällä työläisnuorison järjestäytymistä ja Arvi kertookin, että liittoa lakkautettiin tuon tuosta, koska niiden toiminta vaivasi ja ahdisti porvaristoa. Luonnehdinnassaan Arvi oli oikeassa. Työläisnuorison toiminta ei sopinut valkoisen yhteiskunnan arvoihin eikä sen hegemoniaprojektiin ja ulkoparlamentaarisiiin toiminnanmuotoihin suhtauduttiin penseästi. Aktiivit eivät kuitenkaan lamautuneet, vaan uusia liittoa perustettiin, kunnes perustamistyö todettiin turhaksi ja kiinteästä liittomuodosta luovuttiin kokonaan. Tilalle tulivat irralliset opintoyhdistykset, joiden puitteissa luonnollisesti opiskeltiin, mutta myös järjestettiin edelleen ohjelmallisiakin tilaisuuksia ja verkostoiduttiin samanmielisten kanssa. Tamperelaiset nuoriso-osastot järjestivät vuonna 1925 ”nuorisomanööverit”, jotka toimivat pohjana opintopäiville,

---

¹¹⁶ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper.

¹¹⁷ Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; Arvi Laakson työtodistus Västilän Majatalosta, Kauko Laakson hallussa & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper.

¹¹⁸ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Saarela 2008, 392–393.

jotka järjestettiin Tampereella vuonna 1927, Lahdessa vuonna 1928 ja Vaasassa vuonna 1929. Laajat, koko maan kattavat tapahtumat olivat toimijoille tapa paitsi verkostoitua ja hankkia uusia jäseniä, myös keino näyttää vastustajille ja yleisölle omaa voimaa ja lujittaa koko liikkeen identiteettiä. Arvi pysyi toiminnassa mukana ilmeisen määrätietoisesti ja oli nuorten työläisten opintoyhdistyksen puheenjohtaja. Juuri viranomaisten vastustus ja pyrkimykset rajoittaa toimintaa näyttävät pitäneen aktiivit liikkeellä. Toimijat eivät vain kapinoineet vallitsevaa systeemiä vastaan, vaan pyrkivät esittämään sille vaihtoehtoja, minkä viranomaiskoneisto taas tulkitsi vallankumouksellisuudeksi. Opiskelutoiminta oli vireää ja Arvillä oli epäilemättä kontakteja paitsi oman ikäisiinsä aatteen kannattajiin, myös vanhempiin henkilöihin, jotka seurasivat nuorten toimintaa puolueesta.¹¹⁹

Aatsingin mukaan 1918–1920 Tampereella tehtiin pohjatyö kommunistiselle maanalaiselle toiminnalle. Kauaskantoisimpia menetelmiä tähän oli juuri sopivien nuorten kouluttaminen. Koulutus suunnattiin nimenomaan nuorille, koska he olivat vielä sitoutumattomia niin ihmissuhteissa kuin työssä – koulutus tapahtui aina ulkomailla: Moskovassa, Pietarissa, Tukholmassa sekä Lempaalassa. Paitsi nuoria, koulutettavien toivottiin olevan vallankumouksellisia ja halukkaita uhraamaan aikaansa puolueelle. Useista koulutetuista tuli maanalaisen liikkeen toimijoita Suomeen paluun jälkeen. Sota seurauksineen muutti nuorten yhteiskunnallista ajattelua ja nimenomaan punaorpojen mielissä yhteiskunta assosioitui sanaan epäoikeudenmukaisuus. Tätä epäoikeudenmukaisuuden kokemusta SKP:een toimitsijat käyttivät tietoisesti hyväkseen lisää jäseniä hankkiessaan. Aatsingin mukaan puoluetöihin pääsemisen edellytyksenä oli, että jäsen ehdokas oli ”analysoinut kokemuksen ja hallitsi sen”. Sopivia jäseniä etsittiin perheistä, joissa sosiaalinen tausta ja yhteiskunnalliset ja poliittiset kokemukset ruokkivat erityisen voimakkaasti vallankumouksellista ajattelutapaa. Järjestötyökokemus ei ollut ehdoton edellytys, mutta monille se kuitenkin oli tuttua vanhempien toiminnan kautta.¹²⁰

Vuosina 1918–1920 Arvi oli vielä niin nuori, ettei hän ole päässyt kyseisille kursseille. Arvi on kuitenkin ollut ihanteellista materiaalia puolueelle, sillä hänellä on ollut tuoreessa muistissa perheen koettelemukset sisällissodassa ja sen jälkeen ja tätä kautta vahva kokemus ja käsitys yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuudesta. Käsitys yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuudesta on todennäköisimmin kasvanut nimenomaan nuorisotoiminnan rajoittamisen myötä. Onkin mielestäni

---

¹¹⁹ Aatsinki 2007, 174–175; Saarela 2008, 384–386; Saarela 1996, 23; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06192/1972, Kper.

¹²⁰ Aatsinki 2007, 114–117; Hakalehto 1966, 133–135 & Krekola 2003, 42–44.

hyvin mahdollista, että nuorisoliittojen lopettaminen ja ylipäänsä yhteiskunnan pyrkimykset kontrolloida työväestön aatteellista toimintaa laukaisi Arvissa halun todella sitoutua aatteelliseen toimintaan ja loi jännitteitä, jotka myöhemmin aiheuttivat hänen mobilisoitumisensa. Arvi tosin näkee kiinnittymisensä kommunismiin jollain tapaa jopa synnynnäisenä. Nuorisotoimintaan ja ylipäänsä vasemmiston toimintaan valkoisista piireistä kiinnitetty huomio on mahdollisesti provosoinut tiettyä kapinahenkeä, toiminut sinä vetona ja työntönä, jota avainkokemuksen kautta mobilisoituminen vaatii. Veljien aktiivisuus nuorisotoiminnassa on varmasti vaikuttanut Arvin halukkuuteen liittyä mukaan ja on toisaalta tehnyt liittymisen helpoksi. Oletettavasti veljillä on ollut kattavat vertaisverkostot, joihin myös Arvi tutustui ja joita hän saattoi käyttää hyväksi myöhemmässä toiminnassaan. Oli minulle yllätys, että Yrjö ei EK:n tietojen mukaan ollut aivan yhtä aktiivinen toimija kuin Väinö ja kaikista veljeksistä hänen henkilömappinsa on sisällöllisesti pienin. Palaan luvussa 4.5 arvioihini siitä, miksi EK:lla ei ollut Yrjön toiminnasta niin tarkkaa tietoa.

4.3 Suunnitelma, kannanotto ja kapina

Vuonna 1923 astui voimaan uskonnonvapauslaki, joka oikeutti jokaisen 18 vuotta täyttäneen kansalaisen eroamaan uskontokunnasta. Eroaminen asetettiin hoidettavaksi ilmoituksella oman seurakunnan kirkkoherralle. Saarelan mukaan vasta lain säätämisen jälkeen uskonnosta tuli tärkeä asia kommunisteille ja nuorisoa jopa kannustettiin eroamaan kirkosta. Tamperelaisten punaorpojen elämänvaiheita tutkinut Mervi Kaarninen on havainnut, että punaorpojen kirkosta eroaminen oli sangen vilkasta, etenkin vuosina 1927–1930. Laakson perheen kaikki äidilleen jääneet seitsemän lasta erosivat kirkosta vuosina 1923–1932. Heti vuoden 1923 helmikuussa kirkosta erosivat vanhin pojista Väinö, toiseksi vanhin Yrjö sekä neljäs lapsi, tyttäristä vanhin Elli. Nuorin kotiin jääneistä lapsista, Leo, täytti 18 vuotta vasta huhtikuussa 1932 ja jo toukokuussa samana vuonna hänkin erosi kirkosta. Kolmanneksi vanhin Arvi erosi kirkosta vuoden 1924 loppupuolella armeijan käytyään.¹²¹

---

¹²¹ Rippikirjat T 1921-1930 VI: 1023 183 IAa50 2 Laaja & T 1931-1940 V: 1398 183 IAa63 696 Laaja, Tampereen ev.lut. seurakuntien arkisto; Uskonnonvapauslaki 344/1922, luku 1, 5§, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220334> ; Kaarninen 2009, 95; Kaarninen 1984, 77 & Saarela 2008, 513–516.

Työväenliikkeen suhtautuminen kirkkoon ja uskontoon ei sen alkutaipaleella ollut mitenkään yksiselitteisen kielteistä, mutta sisällissodan jälkeen niin kritiikki kirkkoa kuin sen virkamiehiä kohtaan vahvistui. Silti juuri uskonto ja kirkko olivat työväenliikkeen kovimmat kilpailijat, mikäli ajatellaan aatteellisia instituutioita. Vanhempi papisto oli jo perinteisesti valtaosaltaan oikeistolaisia ja sodan jälkeen taas nuorempi papisto omaksui jopa äärioikeistolaisen kannan. Itse sodassa kirkko ja papisto olivat pääsääntöisesti asettuneet valkoisen puolen – ja myös armeijan – tueksi. Sisällissotaa ja sen jälkeistä väkivaltaa tutkinut Marko Tikka painottaa, että papisto hyväksyi sodan jälkeiset rankaisutoimet samasta syystä kuin sivistyneistö yleensä. Sivistyneistö toivoi oikeuden toteutuvan eivätkä uskoneet hallituksen armeijan syyllistyvän minkäänlaisiin moraalittomuuksiin. Kuten sivusta seuraavat yleensä, papistokaan ei tiennyt miten armeija käytännössä toimi. Vaikka ristiriitoja pyrittiin tasoittamaan muun muassa kirkon seurakuntatyön kristillisyyhteiskunnallista puolta korostamalla, olivat esimerkiksi punaisten haudat pitkään kipupiste. Kirkollinen aktiivisuus sinällään oli toki laskenut jo 1910-luvulta alkaen varsinkin kaupungeissa, mutta kuten Haapala on todennut, kotimainen kirkko oli 1900-luvun alussa kansalaisidentiteetille hyvin tärkeä tukipilari ja toisaalta erottava tekijä Suomen ja Venäjän välillä. Kirkosta eroamista laajasti tutkineen Juha Sepon mukaan 1920-luvun yleinen kirkko- ja uskontopoliittinen kehitys kuitenkin pikemminkin vei pohjaa kirkosta eroamiselta kuin loi sille otollista maaperää. Punaorpojen huollossakin aineellisen toimeentulon turvaamisen lisäksi tavoitteeksi asetettiin orpojen *kasvatus* ja sosiaalistaminen lainkuuliaisiksi ja ahkeriksi kansalaisiksi – tämä piti sisällään myös kristillisen kasvatuksen.¹²² Tätä valkoisen Suomen ihannetta vastaan ainakin vanhimmilla punaorvoilla ja etenkin Laakson perheen vanhimmilla pojilla on varmasti ollut tarve kapinoida. Toisaalta Väinö ja Yrjö olivat saattaneet kuulla sodan jälkeisessä vankileiriputkessaan jos jonkinlaisia kertomuksia kirkosta ja yksittäisistä papeista sisällissodassa ja näistä kertomuksista on voinut tulla sisarusten yhteisiä anekdootteja.¹²³

Arvi ei siis heti uskonnonvapauslain tultua voimaan vuonna 1923 käyttänyt mahdollisuuttaan kapinoida valkoista Suomea vastaan eroamalla kirkosta. SKP:een toimintaan Arvi lähti vuoden 1923 kesällä. Arvi oli menossa syksyllä armeijaan ja puolue halusi valmentaa tätä toimintaan armeijassa, joka siis oli muodostettu suojeluskuntien pohjalle. Työväestö ja etenkin SKP katsoi, että

---

¹²² Haapala 1986, 200–203; Kauppi 1991, 24; Peltonen U-M. 1996, 219–220; Saarela 2008, 512–513; Saarela 1996, 181–183; Seppo 1983, 211; Tikka 2009, 135 & Urponen 1994, 163. Kirkosta eroamisesta yleisesti ja eroliikkeestä kokonaisuutena uskonnonvapauslain voimaantulon jälkeen ks. Seppo 1983, 199–214.

¹²³ Yksittäisiä pappeja koskevat kertomukset ovat Ulla-Maija Peltosen mukaan yleisiä kansan kertomuksissa ja muistelmissa. Suuri osa tarinoista liittyy pappeihin, jotka eivät ole suostuneet siunaamaan punaisten hautoja. Muisteluperinnettä ja tarinoita on myös toiselta puolelta. Valkoisessa muisteluperinteessä kerrottiin tarinoita punaisten pappeihin kohdistamista julmuuksista, esimerkiksi ristiinnaulitsemisista ja ruumiiden häpäisemisistä. Valkoisessa sotapropagandassa kyseiset tarinat käytettiin hyväksi ja punaisia syytettiin pyhien arvojen rienaamisesta julkisesti sanomalehdissä ja kirjallisuudessa. Tarkemmin ks. Peltonen U-M 1996, 225–226 & 171–174.

armeijan toiminta suuntautui paitsi Neuvostoliittoa, myös suomalaisia työläisiä vastaan, ja näin ollen puolue tarvitsi työläishenkisiä nuoria miehiä armeijaan valistamaan muita. Jotteri Arvi leimaantuisi jo ennakkoon, hän ei eronnut kirkosta ennen asepalveluksen suorittamista. Siviilirekisteriin siirtyminen yhdistettiin porvarillisessa informaatiossa ensinnäkin pakanuuteen, mutta myös ääriivasemmistolaisuuteen. Seppo onkin todennut monien sisällissodassa hävinneellä puolella taistelleiden sinnitelleen kirkon jäsenenä, sillä ”punikin” leimaa ei haluttu ehdoin tahdoin vahvistaa, mutta yhtäläillä sodan kokemukset olivat yllyke eroon kirkosta. Silti seurakunnan jäsenenä pysyttiin vanhasta tottumuksesta ja välinpitämättömyydestä.¹²⁴

Hämeen Yhteistyössä julkaistujen muistelmien pari riviä ovat ainoa kohta Arvin muistelmia aineistossa, jossa hän mainitsee kirkosta eroamisen. Hän käyttää ilmaisua ”-- emme menneet [samoihin tehtäviin värvätyn Kalle Lahtisen kanssa] esim. eroamaan kirkosta ennen sotaväkeen menoa”. Nimenomaan mennä tekemään jotakin ilmaisun käyttäminen implikoi, että kirkosta eroaminen olisi ollut tuossa nimenomaisessa ajankohdassa suoranainen tyhmyys – joko Arvin tai puolueen mielestä. On ymmärrettävää, että saatuaan yhteydenoton puolueesta Arvi ei halunnut riskeerata asemaansa ja toisaalta myös puolueen toimintaa eroamalla kirkosta ennen armeijaan menemistään, mutta Arvin mukaan SKP:een paikallinen puuhämies Arvo Lamminen otti häneen yhteyttä kesällä 1923 ja uskonnonvapauslaki tuli voimaan jo vuoden 1923 ensimmäisenä päivänä.¹²⁵ Lisäksi Väinö, Yrjö ja Elli olivat jättäneet seurakunnan jo helmikuussa 1923. Miksi siis Arvi ei eronnut kirkosta samaan aikaan sisarustensa kanssa?

Heti sisällissodan jälkeen Väinö, Yrjö ja Elli olivat Laakson perheen vanhimmat kotiin jääneet lapset, sillä Arvi oli Längelmäellä pikkurenkinä. Väinö ja Yrjö olivat jo täysi-ikäisiä, sodan ja vankileirit käyneitä ja Ellikin jo 14-vuotias – Ellistä seuraava lapsi, Eino, oli vasta 11-vuotias. Vaikka Ellikään ei ollut edes rippikouluikässä, on hän mitä todennäköisimmin osallistunut perheen elatukseen ainakin vahtimalla nuorempia lapsia, sillä olihan melkein 10 vuotta nuoremman Leonkin pakko jättää opiskelunsa kansakouluun ja siirtyä työelämään jo 14-vuotiaana vielä 1920-luvun lopulla. Väinön ja Yrjön vastuu perheen elatuksesta oli jo varmasti suurempi. Ei siis liene mikään

---

¹²⁴ Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; Saarela 2008, 515 & Seppo 1983, 214.

¹²⁵ Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; & Uskonnonvapauslaki 267/1922, luku 3, 34§, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220334>. Arvo Lamminen (s. 1900) punaorpo hänkin ja puolue oli kouluttanut hänet Neuvosto-Venäjäällä vuonna 1920. Lammisen vastuualuetta oli aluksi juuri nuorisotoiminta. Lamminen jatkoi nuorisotoiminnasta kaupunkisoluun ja yleni pikkuhiljaa aina Tampereen piirin piirikomitean jäseneksi. Lamminen harjoitti myös julkista toimintaa ja oli Tampereen työväen paikallisjärjestön johtokunnan jäsen ja varalla kaupunginvaltuustossa. Arvo Lamminen nousi yhdeksi johtavista paikallisista kommunisteista, ks. Peltola 2007, 21–22 & Aatsinki 2007, 114–147.

ihme, että nimenomaan Väinö, Yrjö ja Elli olivat Laakson lapsikatraan ensimmäiset kirkosta eroajat, heillä kun oli paremmassa muistissa perheen koettelemukset sodan jälkeen. Ratkaisuun erota kirkosta tuskin liittyy sen suurempia teologisia kysymyksiä, vaan teko oli tavallaan kannanotto, tietynlainen kapina vallitsevia ihanteita vastaan, näpätys yhteiskunnalle siitä, että menneet muistetaan. Kirkosta eroaminen on ollut Laakson sisaruksille jonkinlainen ryhmätoiminto, sillä esimerkiksi juuri Ellikin erosi kirkosta, vaikka hän ei veljiensä tapaan myöhemminkään ollut mukana poliittisessa toiminnassa. Kaarninen on tutkimuksissaan havainnut, että usein siskot seurasivat siviilirekisteriin siirtymisessä veljiään. Ellillä oli vielä oma tunnettaakkansa sodan jälkeiseltä ajalta. Kuitenkin kirkosta eroamisesta on sisarusparven täytynyt yhdessä keskustella ja vanhempien sisarusten vaalia tätä kannanoton traditiota, sillä myös Leo, sodan aikaan vain 4-vuotias lapsi, erosi kirkosta täysi-ikäiseksi tultuaan. Nuorimmaisena äidilleen jääneistä Leo erosi kirkosta viimeisenä, vuonna 1932, mutta muisteli jo koululaisena kuuluneensa Siviilirekisteriläisten yhdistyksen kuoroon. Todennäköisesti vanhemmat sisarukset olivat tämän takana ja olivat valistaneet Leoa, sillä Aina-äiti oli kuolemaansa asti seurakunnan jäsen ja ainakin jossain määrin uskonnollinen.¹²⁶

Tietämättömyyttä ja kapinoinnin halun puutetta todennäköisempää Arvin kirkosta eroamisen lykkäämisessä on nimenomaan tietoisuus. On todennäköistä, että Arvi on jo nuorisotoimintaan osallistuessaan ymmärtänyt haluavansa mukaan nimenomaan SKP:een toimintaan ja nuorisotoiminnassa saanut vihiä siitä, että puolue oli kiinnostunut hänestä. Nuorisoliittojen lakkautuksien jälkeen Arvi on mahdollisesti uskonut enemmän maanalaiseen toimintaan, joka tietysti oli lailla kiellettyä, mutta myös viranomaisille vaikeampaa kontrolloida. Arvilla tuskin oli erityistä tarvetta sinnitellä kirkon jäsenenä kasvonsa säilyttääkseen, sillä vanhemmat veljet olivat jo eronneet kirkosta ja veljekset on ainakin paikallistasolla osattu yhdistää. Tietynlainen punikin leima Arvilla on jo ollut, sillä hän oli ollut vankileirillä ja nuorisoliittojen toiminnassa sekä osallistunut avoimesti ammattiyhdistystoimintaan.

Koska Arvi kuittaa muistelmissaan kirkosta eroamisensa vain muutamalla rivillä, voitaneen perustellusti olettaa, etteivät uskonasiat ylimalkaan olleet hänelle kovin merkittäviä. Rippikoulua muistellessaan Arvi kertoi valinneensa nimenomaan helpommin suoritettavan rippikoulun Tampereella, vaikka oleili tuolloin Längelmäellä. Kievarin isäntä oli ehdottanut Arville rippikoulun käymistä Längelmäellä ja Arvi oli sanojensa mukaan vastannut ”- - että en minä nyt niin hullu

---

¹²⁶ Tampereen poliittinen perinne Laakso, Leo, nauha Y04315/1980, Kper; T 1931-1940 V: 1398 183 IAa63 696 Laaja & T 1941-1950 V 945: 1Aa78 V940 Laakso, Tampereen ev.lut. seurakuntien arkisto & Kaarninen 1984, 78.

sentään ole, että alkaisin rippikoulu maalla käymään. Minä menen Tampereelle, siellä se kestää paljon vähemmän aikaa ja ei tarvitse mitään osatakaan.”¹²⁷

Myöhemmin valtiopetoksesta istuessaan hän kertoo käyneensä vankilapastorin kanssa jokseenkin teologisen keskustelun kristinuskosta yleensä ja tuossa yhteydessä sanoneensa papille kohdanneensa parhainta lähimmäisenrakkautta politiikan ja nimenomaan kommunistien piirissä, siinä missä uskovaisilta vastaavaa ei ole koskaan hänelle osoitettu.¹²⁸ On epäselvää, tarkalleen mihin Arvi tällä viittaa, mutta uskoisin hänen tarkoittavan nimenomaan sisällissodan jälkeisiä aikoja, vaikka hän ei taas sotamuistelmissaan esitä kirkollisia esimerkkejä. Aina-äiti on voinut yrittää hankkia seurakunnalta apua sodan jälkeen eikä ole välttämättä sitä saanut. Mahdollisesti Aina on uskonnollisena ihmisenä yrittänyt saada miesvainajansa ruumista Tampereelle tai edes siunattuun maahan, jotka toiveet eivät ole toteutuneet. Voi myös olla, ettei Arvi tarkoita mitään spesifiä tapausta, vaan halusi vastauksellaan kritisoida valkoista Suomea ja uskonnon ja kirkon osallisuutta vapaussodan muiston vaalimisessa.

4.4 Armeijan harmaat ja punaiset

Arviin otettiin siis SKP:esta yhteyttä jo hyvissä ajoin ennen armeijaan menoa. Kovin virallinen yhteydenotto ei välttämättä ollut, sillä Laaksot ja Arvo Lamminen olivat paitsi aatetovereita, myös perhetuttuja, jotka vierailivat toistensa luona. Samaan aikaan toimintaan värvättiin mukaan Kalle Lahtinen, jonka kanssa Arvi armeijassa toimikin. Kommunistien valvonta armeijassa ei vielä tuolloin ollut erityisen tehokasta, sillä Arvin ystävä ja yhteistyökumppani Kalle Lahtinen lähetettiin jopa divisioonan esikuntaan Mikkeliin lähetiksi. Lahtisen kommunistitaustan paljastuttua tämä passitettiin takaisin nopeasti ja rykmentin komentaja sai ankarat nuhtelut, mutta Lahtinen kotiutui silti korpraalina.¹²⁹ On Arvin muistelmille jokseenkin tyypillistä tuoda esiin yksityiskohta tunnetun kommunistin lähettämistä divisioonan esikuntaan. Anekdoottina se on hauska ja toisaalta sen avulla Arvin on mahdollista osoittaa tiettyä halveksuntaa armeijan ylintä johtoa kohtaan ja todentaa varsin hyvin, ettei kommunistien valvonta suinkaan ollut aukotonta eikä se voinutkaan olla. Valvonnan ontuvuus on mahdollisesti rohkaissut Arvia jatkamaan siviilissäkin laitonta toimintaa,

---

¹²⁷ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA.

¹²⁸ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972, Kper & Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa.

¹²⁹ Aatsinki 2003, 83–84; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & Laakso A., Hajamuistoja toiminnasta SKP:n maanalaisuuden kaudelta 11.9.1963, Kauko Laakson hallussa.

huiputtihan hän viranomaisia jo toista kertaa: ensin luvattomalla matkalla Längelmäelle ja nyt tekemällä laitonta propagandistista työtä yhdessä valkoisen Suomen tärkeimmistä instituutioista.

Arvi sanoo olleensa asepalveluksessa III-luokan mies, eli poliittisesti epäluotettava. Miika Siironen on tutkinut suojeluskuntia osana sisällissodan voittajien hegemonista projektia ja keskittynyt tutkimuksessaan Iisalmeen. Tutkimuksessaan hän kirjoittaa suojeluskuntien antaneen lausunnon kaikista asevelvollisista. Etenkin kutsuntajärjestelmän alkuvaiheessa suojeluskuntien antamiin lausuntoihin luotettiin jopa sokeasti. Luotettavuuden tärkeimpänä indikaattorina oli suhde sisällissotaan ja Siironen mukaan sotaan osallistuneen tai hänen jälkeläisensä kohdalla se tarkoitti armotta kohtaa III – epäluotettava. Myös vasemmistopuolueissa toimiminen sekä liialliset käynnit työväentalolla olivat arviointiin vaikuttavia ja raskauttavia tekijöitä.¹³⁰

Arvi oli ollut sisällissodan jälkeen vankileirillä, vaikkakin vasta poikasena, mutta tieto vankileirijasta oli kuitenkin todennäköisesti saatavilla tai ainakin tarkastettavissa paikalliselta suojeluskunnalta. Ei ole silti aivan varmaa, tiesivätkö viranomaiset Arvin sisällissotakokemuksista. Kun Arvi myöhemmin 1920-luvun lopussa EK:n toimesta pidätettiin ja häntä kuulusteltiin parin viikon ajan, oli pöytäkirjaan kirjattu, ettei Arvi ole osallistunut millään tavalla punakapinaan. Voi tietysti olla, että Arvi on vähätellyt kuulusteluissa osallisuuttaan tai peräti kieltänyt olleensa osallinen ja kuulustelijatkin ovat epäilleet 14-vuotiaan pikkulähetin olevan harmiton. Pöytäkirja on hyvin seikkaperäinen ja siinä esitetään melko kattavat tiedot Arvista ja tämän perheestä. Toisaalta, koska Arvi oli tuolloin jo seurattu mies ja nimenomaisella hetkellä pidätetty, ei EK:n ehkä tarvinnut alleviivata hänen henkilöahmonsensa epäilyttävyttä.¹³¹ Vaikka Kalle-isä ei varsinaisissa taisteluissa ollutkaan, oli hänkin punavanki, vaikkakin vankeudessa ilmeisemmin nälkään kuollut eikä esimerkiksi teloitettu. Lisäksi Arvi oli itse sodan jälkeen kuulunut seurattuihin ja sittemmin lakkautettuihin nuorisoliittoihin ja hän oli ollut aktiivisesti mukana opiskelutoiminnassa, jossa hän on varmasti saanut kommunistikontakteja jo ennen omaa kommunistista toimintaansa. Luonnollisesti Arvi vieraili myös työväentalolla säännöllisesti. Suuri yllätys Arvin oma niin sanottu epäluotettavuutensa on tuskin hänelle itselleen ollut, mutta loukkaavaa se on silti voinut olla. Valkoinen Suomi ei vuosienkaan päästä suostunut unohtamaan sisällissotaa ja arvotti ihmisiä sen perusteella, miten he olivat tuolloin toimineet.

---

¹³⁰ Siironen 2006, 195–196 & Tikka 2006b, 159. Suojeluskuntien valvontatyöstä tarkemmin ks. Tikka 2006a, 189–196. Suojeluskuntalaiset etsivät myös sotilaskarkureita ja nämä etsinnät päättyivät usein aseellisiin selkkauksiin. Tarkemmin ks. Tikka 2006b, 161–167.

¹³¹ Arvi Laakson kuulustelupöytäkirja, Pöytäkirja n:o 6/29, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.

Armeijassa Arvin toiminta käsitti lähinnä lentolehtisten ja *Punasotilas*-nimisen miehistölehden levittämisen. *Punasotilas* ilmestyi kerran kuukaudessa. Se oli puolen arkin kokoinen ja 8–30 sivuinen. *Punasotilasta* painettiin 100–150 kappaletta ja luettu lehti oli tarkoitus välittää eteenpäin seuraavalle lukijalle. Koska lehteä kierrätettiin vielä varusmiesten kesken, vaaranpaikkoja kiinni jäämiselle oli ja siksi lehteä jaettiin vain luotettaville aatteen miehille. Kiinnostusta lehteen yritettiin herätellä jakamalla varuskunnissa myös julkisten nuorisoliikkeiden lehtiä. *Punasotilaassa* oli tietoa tapahtumista Suomen armeijassa, mutta siinä käsiteltiin myös yleisiä aiheita, jotka sivusivat sotilaspalvelusta, kuten esimerkiksi aseistariisuntaa, isänmaan puolustusta ja puolustustahtoa. Vuosina 1924–1925 SKP itse arvioi *Punasotilasta* lukevan 8000–1300 asevelvollisen, mikä luku sinällään oli pieni. Lukuinnostukseen on vaikuttanut ainakin se, että lehden levittämisestä rangaistuksena palvelusaikaa saatettiin pidentää. Näitä lehtiä Arvi ja Lahtinen noutivat yksityishenkilöltä Lahdessa. Aineistoa jaettiin erityisille luottohenkilöille, nuorisoliittolaisille tai muutoin toimeen lupautuneille. Valvonta oli ilmeisesti tarkkaa, mutta Arvin mukaan hänen palvelusaikanaan tästä toiminnasta ei jääty hänen yksikössään kiinni. Epäilyttävän aineksen ja nimenomaan tunnettujen tai vain epäiltyjen kommunistien valvonta armeijassa oli sikäli ymmärrettävää, että SKP leimasi informaatiossaan sotaväen luokkajärjestyksi, jonka intresseissä oli lähinnä porvariston etujen sekä imperialististen pyrkimysten tukeminen. SKP:een käsityksen mukaan kaikki imperialistiset sodat olivat ehdottomasti tuomittavia, mutta luokkasodat olivat hyväksyttäviä – mikäli Suomi joutuisi sotaan, olisi työväestön sodassa käännettävä aseensa porvaristoa vastaan ja muutettava sota kansalaissodaksi. Porvaristo olisi kukistettava aseina ja vasta tämä koitoksen jälkeen olisi mahdollista aloittaa kattava aseista kieltäytyminen. Näin ollen työläisnuorukaisia rohkaistiin menemään armeijaan ja omaksumaan tarvittavat opit, jotta ne aikanaan olisivat vallankumouksen käytössä.¹³²

Ottaen huomioon, että armeijassa ollaan jo aikuisiällä, Arvi muistelee sotilaspalvelustaan hyvin vähän. Esimerkiksi nuorisotoimintaa hän muistelee paljon runsassanaistemmin, vaikka tuossa toiminnassa hän oli sodan jälkeen rivijäsenenä. Arvi korostaa valvonnan tiukkuutta armeijassa, mutta jo heti perään toteaa, ettei yhtäkään kiinnijäämistä tapahtunut hänen palvelusaikanaan. Tiedonlevityksestä Arvin kertomat ja Hakalehdon sekä Saarelan keräämät tiedot ovat yhtenevät.

---

¹³² Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa. Kommunistien toiminnasta armeijassa tarkemmin ks. Hakalehto 1966, 101–111; Hakalehto 1966, 101–103 & Saarela 2008, 478–511. *Punasotilas* –lehdestä tarkemmin ks. Saarela 2008, 490–493.

Myöhemmissä yhteyksissä Arvi toteaa, että tiedonvälitys oli tavallaan alimman portaan tehtävä ja jos siinä menestyi, saattoi kommunistisen organisaation arvoasteikolla kohota.¹³³ Oliko Arvilla niin suuri tarve onnistua hänelle annettussa tehtävässä, että muistot ovat hautautuneet tietyn paineen alle? Onko omaa mahdollista haparointia ja paikan hakemista puolueessa jollain tapaa vaivaannuttavaa tuoda esiin? Vai olisiko Arvi mieluummin osallistunut antimilitaristiseen toimintaan? SKP:een suhtautuminen armeijaan oli kaksijakoinen ja tavallaan se yritti yhdistää sodanvastaista ja sotilastyötä keskenään. Armeijan suoranaista lakkauttamista se ei puolueena silti koskaan ajanut. Arvi osallistui myöhemmin sodanvastaiseen punaiseen päivään. Kuitenkaan tämä ei kerro vielä Arvin suhtautumisesta asepalvelukseen, sillä päivän ohjelmasta oli vastuussa SKP ja se oli ohjeistanut paikallisia toimijoita järjestelyistä.¹³⁴

Arvi muistelee kuitenkin kieltäytyneensä niin sanotusta maaottelumarssista¹³⁵, joka oli valmistautumista sotaan. Arvi työskenteli tuolloin rakennuksilla ja rakennustyöläisiä oli suostuteltu osallistumaan marsseille. Kiinnostusta ei ilmeisesti kuitenkaan ollut, mutta työmaalla mieliala oli pelokas ja työläiset katsoivat olevansa suorastaan velvoitettuja osallistumaan, sillä kieltäytymisestä he arvelivat saavansa lopputilin. Arvi oli silti pitänyt pintansa ja esittänyt julkisesti työtovereilleen ja johtoportaalalle, ettei tulisi kyseiseen marssiin osallistumaan. Johtoporras olikin tullut Arvilta erikseen kysymään, eikö tämä aio osallistua. ”Minä sanoin, että vaimo muutenkin moittii, että käyn liian paljon marssimassa enkä ole kotona paljon ollenkaan. Menkää kysymään eukolta, jos saatte luvan niin kyllä minä sitten lähdän. Eivät ne menneet kysymään enkä minä marssinut.”¹³⁶ Arvi on voinut kieltäytyä siksi, ettei hänen identiteettiinsä sopinut suostua työnantajien määräämiin vapaa-ajanvietteisiin, jotka vieläpä tukivat valkoisen Suomen hegemoniaprojektia, mutta toisaalta myös marssin sotilaallinen luonne on voinut olla kynnyksikysymys.

---

¹³³ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06194/1972, Kper.

¹³⁴ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper & Saarela 2008, 509–511. Punaisesta päivästä ja sen onnistumisesta eri paikkakunnilla tarkemmin ks. Saarela 2008, 393–400.

¹³⁵ On epäselvää tarkoittaako Arvi tällä vuonna 1941 järjestettyä maaottelumarssia, jossa Ruotsi ja Suomi kilpailivat keskenään. Naisille ja miehille oli omat sarjansa, joiden kävelyosuus piti suorittaa tiettyssä ajassa. Tarkemmin ks. Perälä 2006, http://www.yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/maaottelumarssilla_nahtiin_koko_kansa_758.html#media=783

¹³⁶ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA.

4.5 Väinö, Yrjö ja Arvi kovia kommunisteja ¹³⁷

Sukulaisuussuhde tunnettuun kommunistiin riitti Kimmo Rentolan mukaan viranomaiskoneistolle osoitukseksi myös henkilön omasta poliittisesta kannasta ja saattoi riittää syyksi henkilön tarkkailuun. Laakson veljesten kommunismi ei kuitenkaan perustunut vain viranomaisten yksinkertaistuksiin, vaan kaikki veljekset todella olivat kommunisteja. Väinöllä, Yrjöllä, Arvillä, Einolla ja jopa huomattavasti nuoremmalla Leolla oli omat Valpon kokoamat mappinsa, eli kaikki olivat seurattuja miehiä. EK seurasi myös Leon vaimoa Juttua (omaa sukua Laine), joka tunnettiin myös nimellä Anna Ramm, eikä syyttä: Jutta oli vakaa ja vankilat käynyt kommunisti hänkin. ¹³⁸

Väinöllä, Yrjöllä ja Arvillä oli pienten ikäerojen johdosta yhteisiä kokemuksia paitsi lapsuudesta, myös sisällissodasta ja sen jälkiselvittelyistä. Arvi mainitsee liittyneensä mukaan nuorisotoimintaan nimenomaan silloin, kun vanhemmat veljet olivat jo mukana. Veljesten kiinnostus poliittiseen toimintaan on toki taustan huomioiden ymmärrettävää ja Arvi on saattanut seurata vanhempien veljien asettamaa esimerkkiä. Arvia neljä vuotta nuorempi Eino on luettavissa vielä samaan kohorttiin vanhempien veljiensä kanssa ja hän liittyi mukaan kommunistiseen 1920-luvun mittaan vanhetessaan. Arvia 11 vuotta nuoremman Leon politisoituminen sen sijaan osoittaa, että vanhempien veljien politisoituminen kaikkine vastoinkäymisineen toimi nuoremmille jonkinlaisena herättelijänä ja poliittisena vetovoimana. Nuorempia on perheessä ilmeisesti hieman koulutettu ja heidän valintojaan on ainakin jossain mielessä myös isoveljellisesti ohjailtu, sillä olihan Leo vielä seurakunnan jäsenenä siviilirekisteriläisten kuorossa. ¹³⁹

Puolueeseen liittyi ensimmäisenä Arvi, jonka jäsenyys alkoi asepalvelukseen astumisesta vuonna 1923. Väinö oli ollut aktiivinen järjestötoimija, mutta Väinön katsottiin liittyneen Pellavatehtaan kommunistisoluun lopullisesti vasta huhtikuussa 1926, joskin jo aiemmin Väinön epäiltiin ottaneen osaa kommunistiseen toimintaan muun muassa kiihotuskirjallisuutta levittämällä, mutta epäilyjä ei pystytty näyttämään toteen. Työpaikkasolut olivat Aatsingin mukaan muodostuneet maanalaisen toiminnan perusyksiköiksi 1920-luvulla ja juuri Pellavatehtaalla toimineessa solussa oli mukana

---

¹³⁷ Otsikko on lainaus Ainan henkilövihosta. Päiväämätön merkintä on 1930-luvulla kirjoitetusta lomakkeesta. Myös Einosta on vastaavia, poliittisuutta selvittäviä kommentteja. Esimerkiksi vuonna 1942 Einon kerrotaan ”ilmeisesti” kadonneen. Oletettavasti myöhemmin samaan lomakkeeseen on lyijykynällä tehty lisäyksiä ja kommentteja, kuten ”Eino mennyt karkurina Venäjän puolelle”. Aina Aleksandra Laakson henkilövihko, Luettelot, Henkilövihkoja & Luettelot, Lastenkodin päivittäisilmoituksia, Köyhäinhoitolautakunnan arkisto, TKA.

¹³⁸ Rentola 1992, 83; Hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, hmp 3127 Laakso, Eino Johannes, hmp 3117 Laakso, Judith (Jutta) Irene, hmp 1690 Laakso, Kaarle Väinö, hmp 4336 Laakso, Leo Olavi, hmp 3820 Laakso, Yrjö Anton, EK-Valpo I, KA.

¹³⁹ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06191/1972 & Laakso, Leo, nauha Y14315/1972, Kper.

myös Arvo Lamminen. Pellavatehtaan solu oli Tampereen soluista merkittävin ja sitkein eikä sen toiminta keskeytynyt edes silloin, kun Arvo Lamminen pidätettiin. EK:lla oli Pellavatehtaan kommunistisolussa oma tiedonantajansa, sillä EK:lla oli tieto kokouksista ja suunnilleen siellä käsitellyistä asioista. Näin ollen pitäisin todennäköisenä, että EK:lla oli oikea tieto Väinön liittymisestä soluun.¹⁴⁰

EK:n tiedot Yrjöstä ja hänen toiminnastaan ovat sangen vähäiset. Yrjön tiedetään olleen mukana nuoriso- ja opintoyhdistystoiminnassa, mutta dokumentit hänestä ovat lähinnä lyhennelmiä EK:n Tampereen alaostalon tilannekatsauksista ja raporteista. Näyttäisi siltä, etteivät EK:n urkkijat ja vasikat ole päässeet Yrjön jäljille ollenkaan niin kattavasti kuin Väinön ja Arvin.¹⁴¹ Pitäisin mahdollisena, että veljekset ovat tarkoin suunnitelleet toimintansa. Vaikka Väinö oli selvästi veljeksistä järjestötoiminnan primus motor, hän liittyi puolueeseen vasta kun Arvi oli jo käynyt armeijan. Todennäköisesti veljekset pyrkivät tällä siihen, ettei Arviin kiinnitettäisi enempää huomiota kuin jo entiseen punakaartilaiseen ja työväenaktiiviin kiinnitettiin. Arvin tausta oli valkoisen Suomen viranomaiskoneiston kannalta epäilyttävä eikä tätä painolastia haluttu ehdoin tahdoin lisätä lähisukulaisella, joka oli kommunisti. Veljekset eivät ole välttämättä päätyneet ratkaisuun keskenään, vaan suunnitelmaa on hyvin voitu hioa vaikkapa Arvo Lammisen kanssa perheiden kyläillessä toistensa luona. SKP:een toiminnassa oli Aatsingin mukaan sekä organisaation että verkoston piirteitä. Se oli organisaatio sikäli, että puolue-elin järjestelmä oli hierarkkinen kokonaisuus, jolla oli tietoinen ja tarkoituksenmukainen tehtävänasettelu, joka siinä tähtäsi sosialistisen yhteiskunnan saavuttamiseen. Verkostomaisuus tulee esille järjestelmän hajautetusta ja monimutkaisesta, useita toimijoita käsittävästä luonteesta. Aatsinki on nimennyt artikkelinsa tamperelaisista SKP:een jäsenistä osuvasti ”Suhteilla puolueeseen”. Siinä hän osoittaa esimerkkien kautta, kuinka tamperelaiset punaorposukupolven kommunistit olivat tiivis joukko, jota yhdistivät aatteen ja avainkokemuksen lisäksi yhteiset ystävät, sukulaiset ja harrastukset.¹⁴²

---

¹⁴⁰ Aatsinki 2007, 131–132 & 136–138; EK:n Tampereen alaostalon tilannekatsaus No 7, 30.3.-14.4.1926 & Lyhennysote, saapunut 1.3.1926; Lyhennysote saapunut 30.12.1925 & EK:n Tampereen alaostalon tilannekatsaus No5, 27.2.-14.3.1926, hmp 1690 Laakso, Kaarle Väinö, EK-Valpo I, KA.

¹⁴¹ Lyhennysote Tampereen alaostalon viikkokertomuksesta numero 19, saapunut 14.3.1923; Lyhennysote, saapunut 6.11.1924 & Kirje Tampereen alaostolta pääosastolle, saapunut 10.11.1939, hmp 3820, Laakso, Yrjö Anton, EK-Valpo I, KA.

¹⁴² Aatsinki 2007, 159–162 & Aatsinki 2003, 62–63 & 76–84.

Vielä sisällissodan aikaan niin uhmakas ja luokkatietoinen Yrjö näyttää viranomaisdokumenttien perusteella jääneen tietyllä tavalla syrjään toiminnasta, ainakin jos häntä verrataan veljiinsä. Todennäköisesti näin ei kuitenkaan ole aivan täysin ollut. EK ei tietenkään tässäkään suhteessa ole kaiken oikean tiedon aarreaitta, mutta toisaalta EK:n oli onnistunut kaivaa esiin tietoa muista veljistä eri lähteistä. On mahdollista, että Yrjön varovaisempi käyttäytyminen ja liittyminen järjestöihin on ollut yhteisesti sovittua. Vaikka kaikkien veljesten kommunistisuus oli julkisessa tiedossa, on Yrjön rauhallisemmalla toiminnalla voitu pyrkiä siihen, etteivät ainakaan veljet joutuisi yhdessä tai toistensa takia pidätetyiksi. Myöhemmin 1920-luvun loppupuolella Yrjön asunnon arveltiin olleen kommunistien kohtauspaikka, jossa oli mahdollista tavata Arvia. Myös puolueen Tampereen postin epäiltiin kiertävän Yrjön asunnon kautta, mutta epäilyjä ei pystytty näyttämään toteen. Seula oli tässä vaiheessa tiukka eikä tapaamisiin päässyt kuka vain.¹⁴³

Armeija saattoi hyvinkin olla Arville jonkinlainen tulikaste puolueen puolesta, tiedostipa hän sen tai ei. SKP:een yksi tärkeimmistä tehtävistä oli rekrytoida henkilöitä, jotka olivat luotettavia ja valmiita sitoutumaan maanalaiseen toimintaan. Toiminnassa jo mukana olevat jäsenet antoivat suosituksia esimerkiksi omista kontakteistaan julkisissa järjestöissä, joiden kanssa puolue teki yhteistyötä. Tällaisia järjestöjä olivat esimerkiksi ammattiyhdistysliike ja työpaikoilta saatiinkin värvättyä toimintaan mukaan paljon uutta verta. Arvia on mahdollisesti suositellut joku punaorpopolveen kuuluvista, jo toiminnassa vankemmin mukana olleista kommunisteista. Tämä on hyvin voinut olla Arvo Lamminen, joka Arviin otti yhteyttä ennen armeijaan menoa.¹⁴⁴

Arvin ja Kalle Lahtisen toiminta armeijassa oli menestyksestä sikäli, etteivät he jääneet teoistaan kiinni. Koska SKP:een toiminta Tampereella perustui pitkälti keskinäisiin verkostoihin ja ystävyyssuhteisiin, oli Arvin kuitenkin vielä ansaittava kannuksia päästäkseen todenteolla mukaan. Laittomasta alatason toiminnasta Arvi mainitsee tärkeimmiksi opintotoiminnan sekä lentolehtisten levityksen. Arvi muotoilee, että pidemmälle päästyään oli mahdollista osallistua jo lentolehtisten valmistukseen ja ylipäänsä laittoman materiaalin hankkimiseen sekä salaisiin puoluekonferensseihin, jotka järjestettiin maakunnissa. Värväys- ja tiedotustoiminta oli toki tärkeää, mutta Arvin sanamuodoista saa käsityksen, että mielellään hän olisi armeijasta palattuaan hoitanut jo vastuullisempiakin tehtäviä. Kerättyään ensin kokemusta Arvi kuitenkin pääsi Vaasan

---

¹⁴³ Ilm.rek. N:o 1980/28.7.1930 & Kirje EK:n Tampereen alaosastolta pääosastolle, saapunut 10.11.1939, hmp 3820 Laakso, Yrjö Anton, EK-Valpo I, KA.

¹⁴⁴ Aatsinki 2003, 63 & 81; Aatsinki 2007, 114–115 & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper.

piiriorganisaation tehtäviin ja katson hänen varsinaisen mobilisaationsa alkaneen loppuvuonna 1927, kun hän muutti Vaasaan, johon perehdytään tarkemmin seuraavassa luvussa.¹⁴⁵

Ei ole sattumaa, että veljekset lähtivät mukaan. Väinö on näyttänyt nuoremmille esimerkkiä ja verkostoitunut muiden punaorpojen kanssa ja saattoi suositella nuorempia veljiään hierarkiassa korkeammalla oleville. Valkoisen Suomen viranomaiskoneisto yritti rajoittaa työväestön ja kommunistein ulkoparlamentaarista toimintaa ja kun pelkät kiellot eivät tehonneet, toiminta kiellettiin. Paradoksaalisesti juuri tämä saattoi saada Arvin kaltaiset punaorvot, jotka jakoivat käsityksen yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuudesta ja eriarvoisuudesta, sitoutumaan entistä vankemmin puolueen toimintaan. Puolue jakoi vision paremmasta ja oikeudenmukaisemmasta yhteiskunnasta ja ennen kuin toiminta kiellettiin kokonaan, puolue yritti myös järjestötoiminnan kautta saada kuuluviin tavoitteitaan ja osallistua yhteiskuntaan omalla tavallaan. Saarelan mukaan suomalaista kommunismia määritellesään valkoinen Suomi unohti sen, että kommunismin kannatukseen oli myös kotimaisia syitä, joilla ei ollut mitään tekemistä Neuvostoliiton kanssa. Kaikki kommunistit eivät myöskään kannattaneet vallankumousta, vaikka juuri kumouksellisuutta korostettiin valkoisessa informaatiossa. Kotimaassa kumouksellisuutta tarkoitti jo se, että kommunistit halusivat säilyttää toimintaoikeutensa.¹⁴⁶ Valkoisen Suomen valvonta- ja kontrollointityö kääntyi siis ironisesti itseään vastaan, kun rajoituksista, kyttäämisestä ja kieltämisestä suivaantuneet punaorposukupolven jäsenet, mukanaan Arvi A. Laakso, mobilisoituvat 1920-luvun loppua kohden.

5. Mobilisaatio

Arvin toiminta kommunistisissa nuorisojärjestöissä oli vasta toiminnan aloittelua ja opettelua eikä Arvi itsekään laskenut sitä vielä varsinaiseksi poliittiseksi toiminnaksi. Mobilisaation katson alkaneeksi siitä, kun Arvi aloitti tehtävänsä vaalijärjestelijänä ja EK puolestaan alkoi valvoa häntä. Arvillä on varmasti ollut jonkinlainen käsitys siitä, että hänen toimiaan nuorisojärjestöissä on seurattu, kuten tuollaista toimintaa yleensä. Kuitenkaan en usko, että hänellä on ollut aivan täyttä käsitystä siitä, kuinka tarkkaan häntä todella on seurattu ja kuinka paljon henkilökohtaistakin tietoa

---

¹⁴⁵ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauhat Y06192/1972 & Y 06194/1972, Kper; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; Laakso A., Hajamuistoja toiminnasta SKP:n maanalaisuuden kaudelta 11.9.1963, Kauko Laakson hallussa & Aatsinki 2003, 83–84.

¹⁴⁶ Saarela 2005,107.

EK:lla hänestä on. Arvi mainitsee, että kommunistitkin yrittivät pitää maanalaisina toimivissa organisaatioissa tiukempaa seulaa, jotta ”ohranan” vasikat eivät pääsisi soluttautumaan järjestöihin – vaikka silti joskus niinkin kävi.¹⁴⁷

EK oli toimintansa alusta lähtien turhautunut kuulusteluihin tiedonhankintamenetelmänä ja ryhtynyt käyttämään vasikoita. Jos kuulustelussa joku sattuikin tunnustamaan jotain, oli tämän mahdollista pyörittää tunnustuksensa oikeudenkäynnissä ja väittää, että tunnustus oli saatu pahoinpitelyn jälkeen. Lackmanin ja Sirvion mukaan pahoinpitelyjä kuulustelutilanteissa kyllä tapahtui, mutta silti harvemmin. Tiedoista maksaminen ja omista syytteistä vapauttaminen havaittiin nopeasti hyväksi keinoiksi saada tunnustuksia ja myös värvätä kommunisteja vasikoiksi. Puhetilaisuuksiin oli kuitenkin vapaa pääsy ja tätä kautta EK:n oli mahdollista saada tietoja kommunistien toimista. Esimerkiksi Tampereen työväentalolla 3.9.1925 pidetyssä nuoriso-osaston tiedotus- ja rekrytointitilaisuudessa on ollut paikalla EK:n informantti ja Arvinkin tervetuliaispuhe tiedonannossa mainitaan. Vasikointiin ja EK:n leipiin lähtemiseen suhtauduttiin luonnollisesti hyvin kielteisesti, mutta usein uskottiin EK:n vuoroin lahjoneen ja vuoroin kiristäneen ihmisiä yhteistyöhön.¹⁴⁸

Valkoinen Suomi pyrki määrittelemään, miten oli hyväksyttävää osallistua yhteiskuntaan, mikä johti nuorison järjestötoiminnan lopettamiseen. Nämä toimet on mahdollista etenkin kommunistisen informaation valossa nähdä ikiaikaisena jatkumona, jossa sivistyneistö yrittää kahlita ja hallita rahvasta. Arvin poliittisen mobilisaation taustalla voisi hyvinkin olla paitsi puolueen omistautunut koulutus myös valkoisen ympäristön vastustus, jota kohtaan oli kaikki oikeudet ja edellytykset kapinoida.

---

¹⁴⁷ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper. Mahdollisesti tunnetuin takinkääntäjä lienee jo aiemmin mainittu Jalmari Rasi, jonka ilmiannot aikaansaivat vuoden 1928 pidätysaallon. Aatsinki esittelee myös Oskari Valkaman, joka vaikuttaa vähintään yhtä mielenkiintoiselta kuin Rasin tapaus. Oskari Valkama toimi Tampereen SKP:n organisaatioissa pitkään ja määrätietoisesti luoden luottamukselliset suhteet tamperelaisiin kommunisteihin. Samalla hän oli EK:n palkkalistoilla ja hänen ansiostaan EK sai yliotteen kommunisteista. Valkama oli ilmeisen häikäilemätön ja tunsikin oman arvonsa niin, että hän kiristi jopa EK:lta suurempaa palkkaa. Aatsingin mukaan Valkaman toiminta vaikuttaa niin häikäilemättömältä, että tämä on todennäköisesti ollut jonkinlaisella henkilökohtaisella kostoretkellä eikä vain ahne, millaiseksi muun muassa EK hänet määritteli. Tapauksesta tarkemmin ks. Aatsinki 2007, 250–253.

¹⁴⁸ Myös erehdyksiä tapahtui. Esimerkiksi Väinö Laakso oli silminnäkijöiden mukaan nähty työväentalolla pelaamassa biljardia silloin kun hän tosiasiansa istui vankilassa. 6.12.1934 päivätty tiedonanto, hmp 1690 Laakso, Kaarle Väinö, EK-Valpo I, KA & Tilannekatsaus n:o 18 ajalta 21/8-3/9 1925. Kommunistinen toiminta, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA & Lackman & Sirvio 1999: 26–28.

5.1 Toiminta siviilissä

Siviiliin palattuaan aloitti Arvi kertomansa mukaan toimintansa puolueen soluissa, jotka toimivat kolmikkopohjalta, jolloin siis vain kolme samaan soluun kuuluvaa henkilöä tunsivat toisensa. Tarkkoja vuosia Arvi ei tässä yhteydessä mainitse. Ylipäänsä suunnilleen armeijamuistojen jälkeen vuosiluvut tavallaan katoavat Arvin kerronnasta ja hän mainitsee vuoden vain, jos se on erityisen tärkeä. Armeijan käytyään Arvi ilmeisesti puolueen taholta määrättiin puhetilaisuuksissa pitämään alustuksia ja esityksiä nimenomaan armeijasta. EK:n tietojen mukaan esimerkiksi helmikuun alussa 1929 pidetyssä Vaasan läänin nuorten tapahtumassa Arvi oli alustanut niin sanotusta sotilaskysymyksestä. Arvin esityksen mukaan työläisnuoria tulisi puolueen taholta kouluttaa jo asepalvelusta ennen, jotta he eivät porvarillisen armeijan riveissä unohtaisi omaa luokkaansa. Olipa Arvi teroittanut, ettei vakoilu ole rikos, vaikka porvarit sitä rikoksena pitivätkin. Lisäksi hän esitti useita ponsia asepalvelusta suorittavien olojen kohentamiseksi. Myöhemmissä kuulusteluissa juuri tätä puhetilaisuutta ja Arvin sanavalintoja yritettiin käyttää häntä vastaan.¹⁴⁹

Solujärjestelmän kausi ajoittuu syksystä 1923 vuoteen 1928. Työpaikoilla, kaupunginosissa ja kylillä toimivat 2-6 henkilön solut olivat puolueen perusjärjestöjä. Solutoiminnan tehtävänä oli jäsenten hankkiminen, tiedustelu sekä valistustyö. Saman paikkakunnan solut muodostivat puolueen paikallisjärjestön, jota johti 5-6 henkilön paikalliskomitea (pak) ja paikallisjärjestöt taas olivat yhtyneet piirijärjestöiksi, joissa keskuselimenä oli 5-6 jäsenen piirikomitea (pik). Jokaisessa piirissä oli vuoden 1923 lopusta lähtien maanalainen toimihenkilö, keskuskomitean nimittämä piiriorganisaattori. Piiriorganisaattorin tehtävänä oli puolueen valvominen, järjestöorganisaation laajentaminen omalla alueellaan sekä kaikki toimielimet kattava yhteydenpito. SKP huolehti tuolloin, että sillä oli omat edustajansa julkisissa työväenjärjestöissä ja nämä edustajat, fraktiot, noudattivat toiminnassaan puoluejohdon määräyksiä. Toimielimet pyrittiin pitämään mahdollisimman pieninä ja tarvittaessa niitä jaettiin pienempiin työryhmiin, jotta julkisten järjestöjen lakkauttaminen ei lamauttaisi koko puolueen laitonta toimintaa.¹⁵⁰

---

¹⁴⁹ Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; 8.2.1929 saapuneeksi kirjattu Ilmoitus n:o 25, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA. Siitä kuinka Arvi päätyi Vaasaan ja kuulusteltavaksi tarkemmin tulevaisu luvuissa.

¹⁵⁰ Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; Aatsinki 2007, 124–136 & Hakalehto 1966, 116–119. Solujärjestelmästä Hakalehdon selvitystäkin tarkemmin ks. Saarela 2008, 97–102. Tampereen seudun kommunistien järjestäytymisestä, toiminnasta ja organisaatiosta ks. Aatsinki 2007, 114–147.

SKP oli sijoittanut palkalliset organisaattorit seitsemän alueen keskuspaikkaan: Helsinkiin, Kotkaan, Turkuun, Tampereelle, Vaasaan, Ouluun ja Kuopioon. Nämä seitsemän aluetta toimihenkilöineen muodostivat Suomen byroon ja sotilasjärjestön kanssa Saarelan mukaan SKP:een organisaation keskeisimmän osan koko 1920-luvun lopun ajan. Toiminnassa oli ajoittain vaikeuksia, kun piiriorganisaattoreiden työtaakka kasvoi maakuntia kiertäessä. Piiriorganisaattoreita ja heidän avukseen määrättyjä piirisihteereitä oli kevään 1928 pidätyksiin asti parisenkymmentä. Tyypillisesti piiriorganisaattorit oleilivat paikkakunnillaan puolilegaaleina ja esiintyivät jonkin ammatin harjoittajina. Turvallisuussyistä piiriorganisaattorit vaihtoivat paikkakuntaa vuoden välein. Useimmiten EK:lla oli kuitenkin käsitys kommunistien liikkeistä ja alaosastot vaihtoivat aktiivisesti tietoa havainnoistaan.¹⁵¹

EK:n Tampereen alaosasto on jo 3.9.1925 päivätyssä tiedonannossaan kehottanut pääosastoa kiinnittämään huomiota Arviin, jolla Tampereen alaosaston tietojen mukaan oli passihakemus vireillä Neuvosto-Venäjälle. Tampereen alaosasto korosti kirjeessään, ettei Laakson tapauksessa kyseessä voi olla mikään luvallinen matka esimerkiksi työnhakuun liittyen, vaan todennäköisesti jotkin poliittiset kurssit. Jo tässä vaiheessa Tampereen alaosastolla oli merkittävät tiedot Arvista ja hänen toimistaan työväenliikkeessä. Passia Arville ei myönnetty ja EK:n arvailut osoittautuivatkin oikeiksi. Arvi kertoo olleensa valittu kursseille Neuvosto-Venäjälle, mutta ”passien saanti Neuvostoliittoon lopetettiin juuri silloin ja salatietä ei annettu lähtä”.¹⁵²

Vaasan edustajisto (entinen alaosasto) ei ole kuitenkaan heti tuoreeltaan epäillyt Arvin 22.8.-9.9.1928 välisenä aikana tekemää Ruotsin matkaa niin sanotuksi opintomatkaksi, vaan kesälomaksi, sillä Aatsingin mukaan poliittista koulutusta järjestettiin myös Ruotsissa. Jouduttuaan vuonna 1929 pidätetyksi ja syytetyksi toimimisesta SKP:een piirisihteerinä Vaasassa Ruotsin matka otettiin esiin kuulusteluissa ja oikeudessa. Arvi oli kuulusteluissa väittänyt, ettei koskaan ollut matkustanut ulkomaille ja häntä yritettiin oikeudessa saada kiinni valehtelusta. Arvi puolustautui oikeudessa kertomalla, että oli Ruotsissa lehden asioilla painokonekauppoja hiomassa. Muistelmissaan hän kuitenkin tunnustaa olleensa Tukholmassa SKP:een kursseilla. Kuulustelupöytäkirjaankin on jo kirjattu Arvin todennäköisesti olleen kouluttautumassa ja epäiltiinpä jopa, että hän ei olisi oleillutkaan Ruotsissa, vaan olisi vain kulkenut Ruotsin kautta Neuvosto-Venäjälle. Arvin mukaan hän ei kuitenkaan ollut Neuvosto-Venäjällä, vaan nimenomaan Ruotsissa kursseilla. Arvi pätevoityi

---

¹⁵¹ Aatsinki 2007; 124–127; Lackman&Sirvio 1999, 24–25 & Saarela 2008, 92–95.

¹⁵² Kirje etsivän keskuspoliisin Tampereen alaosastolta pääosastolle, 3.9.1925, N:o 591, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA & Laakso A., Hajamuistoja toiminnasta SKP:n maanalaisuuden kaudelta 11.9.1963, Kauko Laakson hallussa.

Tukholman kurssien lisäksi myös käytännön työssä. Arvi kuului nuoriso-osaston johtokuntaan ja piiritoimikuntaan. Ilmeisesti vuonna 1927 Arvi kohosi arvoasteikossa, sillä hän kertoo toimineensa nuorisojärjestäjänä sekä vuoden 1927 eduskuntavaalien edellä vaalijärjestäjänä. Vaalijärjestäjän toimista Arvi mainitsee sen olleen todellista uudisraivaajan työtä, sillä sosiaalidemokraattien ja kommunistien välit olivat tulehtuneet eikä kaikissa pitäjissä ollut puhetilaisuuksien perinnettä ja kaikki järjestettiin alusta lähtien.¹⁵³

Näin vahvasti poliittinen työ on jo ollut myös näkyvää ja toisaalta Arvin kontaktit ovat olleet vähintään yhtä seurattuja kuin hän. Maakunnissa menestyksekkäästi kiertelemällä Arvi on varmasti lujittanut asemaansa kommunistien piirissä ja toisaalta tietoisuus siitä, että hänenkin toimiaan seurataan on nostattanut entisestään Arvissa aatteen paloa. Avainkokemusta tukemaan ja herättelemään on tarkassa toiminnan valvonnassa syntynyt jännitettä, joka on ollut omiaan lisäämään tuntemusta siitä, että maailma on epäoikeudenmukainen. Haastatteluaineistossa Arvi tuo esiin, ettei kiellä häntä myöhemmin kohdanneita syytteitä kommunistisesta toiminnasta, mutta tulisi huomioida, että hänenkin harjoittamansa toiminnan olisi pitänyt olla laillista.¹⁵⁴

5.2 Laaksole mappi, ellei jo ole¹⁵⁵

Haastattelijan kysyessä poliisivalvonnasta 1920-luvulla (tarkoittaen ilmeisesti sekä tavallisen poliisin että EK:n toimia) Arvi vastaa, että poliisin toiminta katsottiin avoimeksi terroriksi maassa, jossa pitäisi olla kokoontumisen ja sananvapaus. Eittämättä sanavalintaan vaikuttaa muisteluaika. Kiellettyjen tilaisuuksien ja mielenosoitusten järjestämisen Arvi näkee tavallaan oikeutettuna protestointina ja korostaa, ettei väkivallan uhkakaan saanut kommunisteja jäämään pelkästään maanalaiseen toimintaan. Huolimatta tuosta uhasta ja silloin tällöin suorasta uhkailusta julkisia tilaisuuksia järjestettiin. Paitsi uusien jäsenien houkutteluun, julkisilla tilaisuuksilla pyrittiin myös kiinnittämään laajempi huomio alati kapenevaan vasemmiston poliittiseen toimintatilaan.

---

¹⁵³ Vaasan edustajiston puolesta Tapio Torkkelin kirje pääosastolle, 5.12.1928 & Arvi Laakson kuulustelupöytäkirja N:o 6/29, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & Aatsinki 2007, 114.

¹⁵⁴ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06194/1972, Kper.

¹⁵⁵ 15.11.1928 päivätyn tiedonantajan tiedonannon marginaaliin on ilmeisesti pääosastolla kirjoitettu kehoitus perustaa Arville oma mappi. Ilmoitus N:o 1664, 15.11. 28, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.

Toiminnallaan kommunistit kyseenalaistivat yksipuolisen järjestelmän, jossa sallittu ja kielletty määriteltiin lähes diktatuurisesti ja vaan yhden suunnan poliittinen ajattelu oli sallittua.¹⁵⁶

EK on Arville yhtä selvästi ”ohrana” kuin sisällissota on hänelle luokkasota. Joidenkin EK:n toimijoiden, kuten vaasalaisen Kosti Paavo Eerolaisen, kanssa hän myöntää olleensa suorastaan vihamiehiä. Jotkin marginaalimerkinnät Arvia koskevissa dokumenteissa antavat olettaa, että myöskään EK:n työntekijät eivät pystyneet olemaan ottamatta kantaa. Esimerkiksi 13.1.1930 päivätyssä dokumentissa on marginaalissa kommentti ”Tämä A.L.:n alituinen tapetilla olo käy kohta sisulle ja hermoille”. Allekirjoitusta kommentissa ei ole, mutta perässä on kirjain R. Tämä tarkoittanee pääosaston Riekkiä tai Tampereen alaosaston Rydmania.¹⁵⁷

Helmikuussa 1926 Tampereen alaosasto on informoinut pääosastoa siitä, että Arvi Laakson epäillään osallistuvan kommunistisiin toimiin, muun muassa Venäjälle kursseille värväämiseen. Tiedonanto loppuu sanoihin ”- - mutta ei ole ollut siitä syytteessä.” Tiedonannon viimeiset rivit tuntuivat kehottavan tai ainakin toivovan Arvin tiukempaa valvontaa, jotta hänet olisi mahdollista asettaa syytteeseen. Tässä vaiheessa Arvilla ei vielä ollut omaa henkilömappia, vaan ilmeisimminkin vain henkilökortti. Mappeja alettiin kerätä siinä vaiheessa, kun henkilöstä alkoi olla paljon materiaalia. Kesäkuun viidennelle päivällä päivätty lyhennysote kertoo, että Arvi on käynyt tapaamassa Fanny Kuitusta. Kuitusen kaikkia vieraita on tarkkailtu, mutta kuitenkin tästä dokumentista muut nimet on poistettu. Arvin nimen jälkeen todetaan siis Kuitusen vieraina olleen ”kaikki tšekäläiset kommunistien johtohenkilöt”. Kolmas dokumentti vuodelta 1926 on mitallisesti lyhyitä edeltäjiään pidempi, joskin informaatio siinäkin on sangen niukka: Arvin mainitaan olleen puheenjohtajana Tampereen sosialistisen nuoris-osaston virallisessa kuukausikokouksessa.¹⁵⁸

Fanny Kuitunen oli yksi kommunistisen toiminnan pioneereista Tampereen seudulla ja aktiivinen nuorison rekrytoija. Kuitunen värväsi nuoria paljon nimenomaan koulutukseen ulkomaille. Arvi on muistellut toimineensa muun muassa Eeva Sassi-Korhosen kanssa, mutta ei mainitse Kuitusta. On mahdollista, että Arvi on ollut yhteydessä Kuitusen kanssa joko omasta koulutuksestaan tai saanut Kuituselta ohjeita koulutukseen värväämiseen, sillä hänen toimiinsa kuului jo armeijan jälkeen

---

¹⁵⁶ 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA; Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper; Saarela 1996, 21–25.

¹⁵⁷ VIII. Ilm. N:o 2065, 13.1.1930, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper.

¹⁵⁸ Lyhennysote, EK:n Tampereen alaosastolta 27.2.1926 & Lyhennysote N:o 418, EK:n Tampereen alaosastolta 5.6.1926 & EK:n Tampereen alaosastolta Tilannekatsaus N:o 12 ajalta 15.6.-29.6.1926, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA & http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiollinen_poliisi.

uusien jäsenten hankkiminen.¹⁵⁹ Joka tapauksessa tapaaminen Kuitusen kanssa on ilmeisesti Arvin mielestä ollut niin arkinen tai vähäpätöinen seikka, ettei sitä ole ollut tarpeen erikseen muistella. Voi toisaalta myös olla, että EK:lla on ollut väärää tietoa ja Arvi ei ole ollutkaan paikalla. Kuitenkin tapaaminen on tallentunut EK:n materiaaliin ja Arvin mainitseminen tamperelaisten johtohenkilöiden joukossa on sikäli mielenkiintoista, ettei Arvi vielä tuolloin ainakaan omien sanojensa mukaan ole ollut mitenkään suuri tekijä puolueessa. Mahdollisesti Arvi oli Kuitusen luona opintiellä. Kuitunen majoitti usein Tampereelle saapuvia kommunisteja ja järjesti salaisia kokouksia luonaan, sillä hänellä oli silitysliike. Vaikka Kuitusen kommunistinen toiminta oli tiedossa, hänen vieraistaan ei voitu tietää, olivatko he asiakkaita vai joillain muilla asioilla.¹⁶⁰

Vuodelta 1927 ei ole sen runsaammin dokumentteja: kolme melko vähäpätöiseltä tuntuvaa dokumenttia. Toukokuussa 1927 Arvi mainitaan vaalityön yhteydessä, että hänkin kuuluu vaalikiihottajiin. Päiväämättömässä lyhyessä tiedonannossa todetaan Arvin olevan työväen opintoyhdistyksen puheenjohtaja vuonna 1927 ja ylipäänsä koko instanssin perustajajäseniä. Saman vuoden joulukuulta on peräisin Vaasan alaostaston kirje pääosastolle, jossa todetaan Arvin majoilevan nyt Vaasassa *Työn äänen* päätoimittajana edellisen jouduttua vankilaan. Arvin sanoin hän lähti lehtimieheksi Vaasaan, koska edellinen päätoimittaja oli joutunut vankilaan ”ohranan kunniaa paikkaamaan. Poliittisten oikeudenkäyntien symbolinen merkitys taistelun dramatisoimiseksi oli siis aikalaistenkin tiedossa. EK on todennäköisesti ollut selvillä SKP:een organisaatiosta ja toiminnan muodoista ja siellä on osattu epäillä, ettei Arvi lähtenyt Vaasaan pelkästään lehtimieheksi. Niinpä vuoden 1928 marraskuussa saapuneen tiedonantajan tiedonannon marginaaliin on ilmeisesti pääosastolla kirjoitettu kehoitus perustaa Arville oma mappi, joka kehoitus onkin tämän kappaleen otsikkona. Arvin mukaan lehtimiehenä olemisessa oli se erittäin hyvä puoli, että kaikille matkoille puoleen toimissa oli mahdollista esittää syyksi lehden asioissa toimiminen.¹⁶¹

Koska Arville on alettu kerätä mappia vasta vuonna 1928, ovat tätä edeltävät dokumentit lyhennelmiä alaostosten raporteista ja kirjeistä. Suuri osa ensimmäisistä dokumenteista on sisällöltään hyvin niukkoja ja mitallisesti lyhyitä: monet ovat käsinkirjoitettuja ja pituudeltaan vain muutaman rivin. Dokumenteissa on katkoviivoja, joita yleensä käytetään merkitsemään jonkin tiedon puuttumista, ja tekstin lyhentämistä. Arvin mapissa olevat dokumentit on numeroitu

---

¹⁵⁹ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06194/1972, Kper; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & Aatsinki 2007, 114.

¹⁶⁰ Aatsinki 2003, 67–69.

¹⁶¹ EK:n Tampereen alaostolta Tilannekatsaus N:o 10 ajalta 15.5.-30.5.1927; Päiväämätön tiedonanto; Tapio Torkkelin kirje Helsingin EK:lle 8.12.1927; Ilmoitus N:o 1664, 15.11. 28, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA & Saarela 1996, 23. Tampereen kommunistien pidätyksistä Ks. esim. Aatsinki 2007, 204–206.

käsinkirjoitetuin numeroin, mutta jää epäselväksi, missä vaiheessa numerointi on suoritettu. Esimerkiksi raportti, jossa mainitaan Kuitusen ja Arvin tapaaminen on tällainen asiakirja.¹⁶² Koska Arvin mappia on alettu koota jälkijättöisesti, selittyy miksi Arvi mainitaan paikallisena johtohenkilönä, vaikka hän ei vielä sellainen ole ollut: Arvin nimi on ollut vaikuttavan listan viimeinen. Toisaalta kysymyksenä herää, miksi dokumentteja ei ole liitetty Arvin mappiin kokonaisina. Lähes jokaisessa dokumenteissa on käsin kirjoittamalla lisättyjä huomautuksia marginaaleissa sekä numerointeja, joiden tarkoitus jää täysin epäselväksi. Joitain dokumenteissa olevia liitteitä on merkitty tuhotuiksi. Mahdollisesti lyhennelmillä on haluttu keventää EK:n työntekijöiden työtaakkaa.

5.3 EK:n isku

EK tiukensi Tampereen alueella otettaan huomattavasti 1920-luvun lopulla. Ensimmäinen pidätys tapahtui 1927 lokakuussa ja tuolloin kiinni jäi keskeinen toimija Eeva Sassi-Korhonen. EK ei tiennyt Sassi-Korhosen oikeaa nimeä ennen pidätystä, vaan tunsivat hänet ”Hilja Hiltusena”, joka oli Sassi-Korhosen peitenimi. Pitkään EK ihmetteli, miksi Tampereen seudun kommunistit tapasivat Hiltusta, jonka luultiin oleilevan kaupungissa vain järjestääkseen työläis- ja talonpoikaisnaisten kokousta. Todellisuudessa Sassi-Korhonen oli Tampereen piirin apulaisorganisaattori aina pidättämiseensä asti. Aatsinki arvelee, että Sassi-Korhosen vastuullinen asema naisena poliittisessa työssä oli EK:n miesetsiville niin erikoinen asetelma, että Korhonen sai työskennellä suhteellisen rauhassa. Sassi-Korhonen oleili Fanny Kuitusen luona saavuttuaan Tampereelle vuonna 1926.¹⁶³

Syyskuussa nalkkiin saatiin Jalmari Rasi, joka osoittautuikin EK:lle oikein hyväksi saaliiksi: Rasi kertoi avoimesti SKP:een organisaatiosta, mutta pyrki väheksymään omaa osallisuuttaan. Rasi antoi paljon tietoa Tampereen alueen kommunisteista, muun muassa 1920-luvun ensimmäinen piiriorganisaattori Kalle Lehtinen pidätettiin maaliskuun lopulla 1928 Rasilta saatujen tietojen perusteella. Lehtinenkin oli hieman yllättäen valmis yhteistyöhön EK:n kanssa ja ilmiantoi surutta organisoitumisen alkutaipaleen yhteyshenkilöt ja omat arvelunsa nykyisistä johtajista. Pidätysaalto pyyhkäisi Tampereen piirin johdon yli ja EK sai pidätettyä muun muassa Arvo Lammisen ja Fanny Kuitusen. Ilmeisesti Arvin osallistuminen nuorisotoimintaan 1920-luvun alussa ei vielä ollut

---

¹⁶² Tilannekatsaus n:o 18 ajalta 21/8-3/9 1925, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.

¹⁶³ Sassi-Korhonen oli jo vuonna 1922 jäänyt kiinni ns. anastusjutussa. Sassi-Korhonen oli tällöin toimittanut vahingossa SKP:n kiertokirjeen sosialidemokraateille, jotka julkaisivat osaan kirjeestä lehdessään. Tässä katkelmassa työntekijöitä mm. kehoitettiin varastamaan työnantajilta. Aatsinki 2006 & 2003.

tarpeeksi vakava syy pidättää häntä. Rasin tapaus osoitti maanalaisen toimintaverkoston olevan suljettunakin haavoittuva.¹⁶⁴

Muistelmiensa tai EK-aineiston mukaan Arvia ei tuolloin edes kuulusteltu. Rasi ei ollut kertomuksissaan maininnut Arvia, mutta sen Väinön osallistumisesta poliittisille kursseille Rasi oli tiennyt ja kertonut tietonsa EK:lle. Arvi muistelee Rasin tapausta haastattelunauhoilla ja hänen käsityksensä on, että valmiiksi henkisesti epävakaa Jalmari Rasi lahjottiin mahdollisesti viinalla ja rahalla ”ohranan” leipiin, kuten hänen mukaansa tapana oli. Kalle Lehtisen tapausta Arvi ei mainitse, joten ilmeisemminkin kommunistisessa informaatioissa erityisesti Rasi leimattiin vasikaksi, mikä sikäli on tietysti loogista, että hänen tietonsa käynnistivät pidätysaallon. Rasin omaan henkilömappiin on liitetty lehtileike ilmeisesti joulukuussa 1928 ilmestyneestä *Työväenjärjestöjen Tiedonantajasta*, jossa Rasin toiminta ja hänet henkilönä kyseenalaistetaan runsassanaisesti ja varoitetaan työväestöä muista provokaattoreista. Artikkelin tarkoituksena on epäilemättä myös osoittaa, miten mahdollisiin takinkääntäjiin tultaisiin suhtautumaan. Myös *Sosialistista* on leikattu irti Rasia koskeva artikkeli, jossa koko puolueen toiminta kyseenalaistetaan toteamalla, ettei tavallinen rivimies voi enää mitenkään tietää kuka on EK:n palkkalistoilla ja kuka ei. Marraskuulta 1928 Arvin mapissa on allekirjoittamaton dokumentti, jossa kerrotaan peitenimi T101:n kertomat tiedot Arvista. T101 on kertonut Arvin lähes ehdottomalla varmuudella olleen vuosina 1926 ja 1927 joko puoluepikin tai nuorisopikin jäsen. T101 on ilmeisesti peitenimi ja tätä siteerataan tiedustelijaksi. Mielenkiintoista dokumentissa on, että Arvin mainitaan olleen virallisesti tai epävirallisesti tekemisissä useiden SKP:een salaisten toimijoiden kanssa, ”mm. Lauri Lammisen ja Tampereen organisaattori Gustafssonin, sekä tämän kertojan”.¹⁶⁵

On epäselvää, mille arvoasteikolle tiedustelija sijoittuu ja mikä on ollut hänen asemansa, mutta joka tapauksessa sanamuoto implikoi, että tiedonantaja on jollain asteella kommunistisessa toiminnassa mukana. Periaatteessa tiedot voisivat olla peräisin Rasilta tai Lehtiseltä, mutta lienee epätodennäköistä, että heidän henkilöllisyyttään olisi ollut enää tarpeen salata. Dokumentti on todennäköisesti Vaasan alaosaston kirjoittama, sillä Arvi oleili tuolloin jo Vaasassa – Rasia tai Lehtistä tuskin on viety Vaasaan kuultavaksi. Joka tapauksessa Arviakin on jo tässä vaiheessa

---

¹⁶⁴ Aatsinki 2006, 204 & Krekola 2003, 39–42. Maanalaisesta kommunistien toiminnasta ja luottamuksen ongelmasta tarkemmin ks. Krekola 2003, 36–61.

¹⁶⁵ Lehtileike numero 125, Työväenjärjestöjen Tiedonantaja, dokumentti päivätty 28.12.1928 & Lehtileike numero 177, päivätty 1.8.1928 & asiakirja numero 808, hmp 669 Rasi, Jalmari Vihtori, EK-Valpo I, KA; Nimeämätön dokumentti, VIII. Ilm. N:o 1664, 15.11.28, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper.

seurattu hyvin tarkasti ja mitä ilmeisimmin joku hänen kontakteistaan on toiminut EK:n hyväksi. T101 on ollut ainakin tiedonantaja, ellei jopa EK:n soluttautuja.

Vaikka EK:n pidätysaalto tietyllä tapaa rampautti kommunistien organisaation, he eivät suinkaan lamaantuneet ja maanalainen verkosto paikattiin suhteellisen nopeasti. Kuitenkaan tiedonkulku ei organisaatiossa ollut vielä elpynyt ja SKP:een Tampereen piirin toiminta hiljenikin kesäksi 1928 kokonaan. Aatsingin mukaan EK-Tampereen edustukselta ei ole raporteissaan mainintoja kommunistisesta toiminnasta kesältä 1928 ollenkaan. Yhteydet olivat pidätyksien katkenneet kommunisteilta, mutta samalla EK oli onnistunut katkomaan omat yhteytensä.¹⁶⁶ Toimintaa siis todennäköisesti jollain tasolla oli, mutta EK:lla ei ollut informanttejaan SKP:een salaisimmissa ja syvimmissä rakenteissa ja julkisia puhetilaisuuksia taas ei järjestetty.

Tampereen seudun kommunistien kiinnijäämiset olivat toki Arvillekin tragedia, sillä toiminta lamaantui. Kuitenkin nuorelle, puolueessa ansioituneelle miehelle tämä oli myös tilaisuus edetä. Laajat kiinnijäämiset todensivat, että toimintaa seurattiin tarkkaan, mutta myös sen, että kommunistiseen toimintaan oli mahdollista jollain tasolla soluttautua ja että aatteen miestenkin oli mahdollista langeta. Vaikka Arvi ei muistelmissaan tuo missään vaiheessa esille epäilyä aatetta tai puolueessa toimimista kohtaan, lienee perusteltua olettaa, että vuosi 1928 on ollut hänen poliittisessa toiminnassaan tietty vedenjakaja. 1920-luvun alkupuolella hän oli toiminut vaatimattomammissa tiedotus- ja värväystehtävissä ja pikkuhiljaa edennyt vastuullisempiin tehtäviin puolueessa. Arvi ei ollut vielä kovin iso tekijä, sillä ilmeisesti juuri häntä ei EK:n materiaaleista huolimatta yritetty saada kiinni Tampereen kommunistien pidätysaallossa. Koska toiminta jossain määrin hajaantui ja tietoyhteydet osin katkesivat, olisi Arvi melko kivuitta voinut jäädä toiminnasta pois – vaikkakin voidaan yhtäläisesti olettaa, että EK olisi ottanut yhteyttä häneen ja tiedustellut yhteistyöhalukkuutta. Laajojen palojen jälkeen toiminnasta pois jääminen olisi sinällään ollut myös ymmärrettävämpää. Kuitenkin Arvi jatkoi kommunistista toimintaansa ja eteni Puolueessa yhä vastuullisempiin tehtäviin.

---

¹⁶⁶ Aatsinki 2006, 205–206.

5.4 Arvin valinta

Arvi siirtyi Vaasan piiriorganisaation tehtäviin loppuvuonna 1927. Arvi ehti toimia piirisihteerinä vajaan pari vuotta, kunnes hänet pidätettiin Vaasan torilta 29.4.1929. Arvin asunnossa ja työtiloissa suoritettiin ratsia, jossa takavarikoitiin muun muassa kirjallisuutta ja erinäisiä papereita. EK oli lähtenyt Arvia pidättämään, koska hänellä epäiltiin olevan *Työtätekevän nuorison lähimmät tehtävät* –kirjasta, joka löydettiin. Työtilan ratsian yhteydessä löydettiin vielä 100 kappaletta SKP:een vappujulistusta, joista Arvi kuitenkin väitti olevansa täysin tietämätön. Tarina ontui hieman, sillä julistukset olivat Arvin oman kalenterin välissä. Arvi kuitenkin paikkasi tilannetta sanoen piilottaneensa julistukset hämmennyksissään aikomuksenaan tuhota ne myöhemmin kun kukaan ei näe. EK:n tutkija, Tapio (jossain teksteissä Topias) Torkkeli oli sanonut pidätystilanteessa Arville, että kyseisistä julistuksista tultaisiin löytämään Arvin sormenjäljet. Saman varmuuden Torkkeli ilmaisi myös kuulustelupöytäkirjassa.¹⁶⁷

Arvia kuulusteltiin pari viikkoa, jonka koko ajan hän oli pidätettynä toiminnan estämiseksi. Pöytäkirjaan on kirjattu sangen laajat tiedot Arvin perheestä ja toimista Tampereella. Arvi kielsi koskaan osallistuneensa SKP:een toimintaan tai kuuluneensa ylimalkaan koko puolueeseen. Kuulustelijoilla oli omat epäilynsä, mutta niitä ei voitu näyttää toteen ja Arvia yritettiin saada paljastamaan jotain itse. Kuulustelupöytäkirjasta käy ilmi, että tieto kielletyn kirjallisuuden kuljettamisesta Vaasaan oli saatu ”tiedusteluteitse”, mutta ilmausta ei tarkenneta. Ilmeisesti EK:lla oli siis omat informanttinsa joissain alimmissa elimissä, mutta heillä ei vielä ollut pitävää tietoa Arvin osallisuudesta tai edes puolueen jäsenyydestä. Arvi kielsi järjestelmällisesti tietävänsä mitään kirjasta ja vappujulistuksesta saatikka siitä, miten ne olivat hänelle päätyneet.¹⁶⁸

Seitsemäntenä kuulustelupäivänä pöytäkirjaan on kirjattu Arvin kuuluneen Sosialidemokraattiseen Nuorisoseuraan vuonna 1925 ja hänen toimineen myös opintoyhdistyksessä. Sanamuodoista ei käy ilmi onko Arvi paljastanut nämä tiedot kysyttäessä, nähtyään EK:n dokumentit, joista kyseiset asiat käyvät ilmi vai kenties surutta ihan itse ja vapaaehtoisesti. Tieto on kuitenkin pöytäkirjaan kirjoitettu niin, että voisi tulkita Arvin kertoneen Tampereen toiminnasta vapaaehtoisesti. Näin on

---

¹⁶⁷ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper & Arvi Laakson kuulustelupöytäkirja, Pöytäkirja n:o 6/29, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.

¹⁶⁸ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper & Arvi Laakson kuulustelupöytäkirja, Pöytäkirja n:o 6/29, Valpo II, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.

tietysti voinut ollakin, mutta epäilen, että sanamuoto on valittu taiten, jotta mahdollisesti muita kuulusteltavia voitaisiin painostaa paljastamaan tietonsa, koska Arvikin on niin tehnyt.¹⁶⁹

Arvinkin kuulusteluihin otettiin mukaan muita henkilöitä. *Työn äänen* toista toimittajaa, Johannes Mykkästä ja lehden taloudenhoitajaa Mikko Järivistä kuultiin, koska Arvi oli maininnut heidän olleen paikalla vappujulistusten yllättäen löydyttyä. Järvinen ja Mykkänen asettelivat sanansa oikein, eivätkä tulleet paljastaneeksi mitään mistä Arvi saataisiin kiinni. Kuulustelijoilla oli koko ajan omat epäilyksensä niin Arvia kuin toisia kohtaan, mutta näytön puutteessa voitiin vain epäillä. EK oli silti optimistinen siinä suhteessa, että Arvin sormenjäljet löytyisivät vappujulistuksesta. Arvin mukaan tutkija Eerolainen oli kerskaillut, että todistajiakin juttuun saataisiin, koska todistajia sai helposti järjestämällä pari yöllistä orgiaa, joissa naiset ja viina näyttelivät pääosaa. Arvi oli olevinaan järkyttynyt tiedosta, johon Eerolainen oli vielä todennut ”noo, tarkoitus pyhittää keinot”. Arvi sai syytteen piirioshteerinä toimimisesta.¹⁷⁰

Nimeämättömän dokumentin mukaan Eerolainen oli soittanut ilmeisesti pääosastolle Helsinkiin 17.6.1929 ja kertonut Arvin syytteen käsittelystä oikeudessa. Käsittelyä oli lykätty heinäkuulle ja Arvi oli järjestänyt varsinaisen show'n. Arvi oli nimittäin oikeudessa ottanut esiin Torkkelin ja Eerolaisen puheet esittämällä, ettei oikeastaan mitään todisteita voisi ottaa todesta. Sormenjälkitodisteen Arvi arveli tilatuksi, koska Torkkeli oli hänelle vakuuttanut, että julistuksista *löydettäisiin* hänen sormenjälkensä. Mikäli taas henkilötodistajia ilmenisi, tuli niihin Arvin mukaan suhtautua varauksella, koska Eerolainen oli hänelle kertonut miten todistajia oikein hankitaan. Eerolainen lähetti pääosastolle myös tarkan kirjallisen selostuksen oikeudenkäynnistä, johon liitteenä vakuutuksen siitä, ettei ole Arville todistajien hankkimisesta kyseenalaisilla keinoilla missään nimessä puhunut. Eerolainen kieltäytyi kuitenkin selvittämästä asiaa sen enempää, koska Arvin väitös oli kaikessa absurdiudessaan hyvin loukkaava ja mahdoton.¹⁷¹

---

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Arvin ja Eerolaisen sanailu oli Arvin mukaan lähtenyt liikkeelle siitä, että Eerolainen oli yrittänyt lähestyä häntä toverillisesti ja kehunut kommunistinaisten kaunista ulkonäköä. Arvin mukaan Eerolainen oli pitänyt itseään varsinaisena hurmurina ja Arvi olikin näpäyttänyt tätä sanomalla, että naiset olivat kyllä kauniita, mutta olivat sanoneet, että myös miehen pitäisi olla jonkun näköinen ennen kuin pääsisi juttusille heidän kanssaan. Arvin mukaan tätä kommentista Eerolainen suivaantui ja tuli suutuspäissään puhuneeksi suunsa ohi. Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper; Arvi Laakson kuulustelupöytäkirja, Pöytäkirja n:o 6/29, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.

¹⁷¹ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper; Nimeämätön puhelinsanoma Eerolaiselta ilmeisesti Helsinkiin, vastaanotettu 17.6.1919; Nimeämätön selvitys Eerolaiselta koskien Arvin esittämiä syytöksiä, päivätty 18.6.1929 & Selostus Arvin oikeudenkäynnistä 17.6.1929, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.

Asiaa käsiteltiin heinäkuussa ja Arvi kertoi onnistuneensa omassa puolustuspuheessaan yli odotusten. Hovioikeuden osasto oli Arvin mukaan ruotsalainen ja edelleen Arvin mukaan asemastaan epävarma. Arvi oli sumeilematta esittänyt, että taidetaanpa hovioikeuttakin pitää pellenä, koska todisteet olivat tilattuja ja tuomiot valmiiksi mietitty. Kaikkien osapuolien yllätykseksi Arvi laskettiin vapaalle jalalle 16.7.1929. Torkkeli oli niin hämmentynyt, että lähetti jollekin kollegalleen kirjeen, ilmeisesti Vaasan ulkopuolelle. Jostain syystä kirje on liitetty Arvin mappiin. Kirje alkaa ”H.V.”, jonka oletan tarkoittavan hyvä veli. Allekirjoituksena on T.T. Torkkelin käsialalla. Kirjeessä tämä kertoo, kuinka typerästi Arvin jutussa kävi ja kuinka suuri yllätys se oli kaikille. Torkkeli mainitsee, että Arvi luuli itsekkin joutuvansa pidemmälle tuomiolle, sillä oli lääninvankilasta kirjoittanut kotiin, että opintomatka tulee venymään ja kulkemaan Tammisaaren kautta. Koska Torkkeli oli aivan varma Arvin tuomiosta, tämä ei ollut edes kopioinut Arvin kirjeitä. Loppuun Torkkeli ihmettelee mitä oikein lain mukaan saakaan tehdä, jos ei Arvin toiminnastakaan saa tuomiota ja missä Arvi mahtaa majoilla, koska häntä ei ole näkynyt Vaasassa.¹⁷²

Arvilla olisi ainakin teoriassa ollut mahdollisuus irrottautua puolueen toiminnasta tässä vaiheessa. Vaikka kuulustelut ja tuomiot ovatkin olleet eräänlaisia maanalaisen järjestön kunniamerkkejä, olisi kaiketi ollut mahdollista jättäytyä pois toiminnasta. Periaatteessa puolueessa olisi voinut herätä jopa epäily siitä, miten Arvi välttyi melkein varmalta vankilatuomiolta ja Arvi olisi voitu päästää helposti – ja tätä hieman jopa peläten – irti toiminnasta. Arvi kuitenkin jäi Vaasaan ja piiriorganisaation toimintaan aina seuraavan vuoden vangitsemiseensa asti.¹⁷³

Oikeuden ratkaisusta valitettiin ylemmille oikeusasteille ja lopullinen ratkaisu tapaukseen saatiin kun korkein oikeus Helsingissä tuomitsi Arvin vuodeksi vankeuteen. Korkeimman oikeuden tuomion mukaan Arvi oli sormenjälkilöydöksen perusteella ollut vappujulistusta levittämässä ja sitä kautta syyllistynyt valtiopetoksen valmisteluun. Arvi pidätettiin 24.4.1930 ja passitettiin istumaan tuomiotaan. Arvi kertoo olleensa tyytyväinen siitä, että oli koko ajan syytteessä yksin. Tällöin oli vähemmän mahdollisuuksia, että hän puhuisi ohi suunsa ja vaarantaisi toiminnan ja toisaalta myös toisinpäin. Tuomiostaan Arvi nauraa nauhalla sen olleen junan kivittäjän tuomio.¹⁷⁴

---

¹⁷² Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper; 16.7.1929 päivätty puhelinsanoma Vaasasta Helsinkiin & Torkkelin 19.7.1929 päivätty kirje, vastaanottajaa ei mainittu, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.

¹⁷³ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper.

¹⁷⁴ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & Korkeimman oikeuden 15.5.1930 saapuneeksi kirjattu päätös & Puhelinsanoma N:o 199, hmp 1573 Laakso, Arvi Aleksander, EK-Valpo I, KA.

5.5 Kapeneva poliittinen toimintatila

Lapuan liikkeellä ei ollut kirjoitettua ohjelmaa, mutta sen tavoitteet olivat kannattajilleen selkeät. Liike halusi yhdistää kansakunnan ja oli tarvittaessa valmis käyttämään pakkovoimia. Minkäänlaisia ryhmä- tai luokkaetuja ei sen mukaan saanut olla ja hallitusvallan oli oltava luja. Lapuan liikkeen tavoitteena oli edellä mainituin keinoin turvata vapaussodan saavutukset ja palauttaa vuoden 1918 Suomi. Lapuan liikkeen voimistumisen Arvi näki jo siinä, että valkoinen lehdistö leimasi kaiken ammatillisen liikkeen kommunistiseksi ja samaan aikaan ihanoi fasismia. Esinäytöksenä haastejuhlille Arvi mainitsee sattumuksen vuotta aikaisemmin puhujamatkalla Lapuan työväentalolla. Paikalle oli määrä saapua muun muassa pietarsaarelaisen opintoyhdistyksen, mutta suojeluskuntalaiset estivät pietarsaarelaisia astumasta junasta ulos. Kun juna lähti Lapuan asemalta, hyppivät pietarsaarelaiset liikkuvasta junasta ja pääsivät täten paikalle. Työväentalon juhla oli maksullinen, mutta kaikille maksaville avoin ja osa suojeluskuntalaisista osti liput ja tuli kuuntelemaan, samoin paikallinen poliisi. Esiintyjillä oli punaisia paitoja ja poliisi olikin Arvin kertoman mukaan alkanut uhkailla, että sen väriset paidat saatettaisiin repiä päältä. Supliikkimiehenä Arvi oli välittömästi tiedustellut oliko virkavallan edustajien mielestä laitapeliä uhkailla muun muassa naisia paitojen repimisillä. Tämän jälkeen juhla säilyi kuitenkin pääosin rauhallisena. Tilaisuuden päätyttyä Arvin ja muiden puhujien piti mennä matkustajakotiin yöksi, mutta heitä tiedotettiin, että suojeluskuntalaiset odottivat heitä pihalla. Seurue jäi yöksi koululle. Suojeluskuntalaiset saapuivat koulun pihapiiriin kun matkalaisia ei näkynyt ja Arvin mukaan he ampuivat ikkunanpieleen.¹⁷⁵

Ennen Arvin pidätystä Lapuan liikkeen edustajat hajottivat *Työn Äänen* painokoneet maaliskuun 28. Vastaisena yönä. Arvi oli juuri tuolloin matkalla Helsinkiin ja kuuli vasta siellä tapahtuneesta tuhotyöstä. Kun *Työn Äänen* tapauksesta käytiin oikeutta, paikalla olleet lähinnä oikeudenkäyntiä häiritsemään tulleet lapualaiset pahoinpitelivät Arvin työtoveria faktori Eino Niemistä ja kaappasivat taloudenhoitaja Mikko Järvisen sekä *Työn Äänen* asianajajan Asser Salon autoihinsa ja kyyditsivät heidät maaseudulle.¹⁷⁶

---

¹⁷⁵ Hentilä 2009, 159; 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA & Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper.

¹⁷⁶ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; 667A/1 Laakso Arvi A, TMT, TA & Saarela 2008, 768 & 778.

Valkoisen Suomen järjestelmällinen ja julkinen hyökkäys vasemmistoa ja kommunisteja vastaan oli alkanut syksyllä 1929. Viranomaiskoneisto alkoi tuottaa kollektiivista kuvaa yhteiskuntarauhaa, yhtenäisyyttä ja isänmaallisuutta uhkaavasta kommunismista, josta äärimmäinen oikeisto sai pontta omiin vaatimuksiinsa. Talonpoikaismarssi järjestettiin heinäkuussa 1930, johon osallistuttiin kautta maan. Eduskunta hyväksyi muutokset painovapaus- ja rikoslakiin ja lapualaisliike saavutti päämääränsä. Oikeisto ei silti hiljentynyt, vaan pyrki ajamaan vasemmiston yhä vain ahtaammalle. Kesän 1930 kampanja huipentui Pirkanmaalla siihen, kun Tampereen pormestari Väinö Hakkila kyydittiin ja vasemmistolaiset kunnan- ja kaupunginvaltuutetut ajettiin ulos ja pahoinpideltiin. Kesällä muilutuksia tapahtui yhteensä 254. Kyydityksistä kolme päättyi uhrin kuolemaan. Yleensä syyllisiksi ilmoitautui kymmeniä ja joskus satoja lapualaisia, jolloin heidän tuomitsemisensa oli vaikeaa.¹⁷⁷

Syksyllä olivat edessä eduskuntavaalit ja ”oikean” vaalituloksen saamiseksi viranomaiset olivat aloittaneet vaali- ja äänestyslistojen puhdistukset jo hyvissä ajoin ennen vaaleja. Vaalilistoilta poistettiin koko maassa yhteensä noin 20 000 vasemmistolaisen nimet ja joillain vaalipaikoilla heidän pääsynsä äänestyspaikoille estettiin. Vaaleissa porvaripuolueet saivat niukan enemmistön, mutta se riitti sinetöimään vasemmiston kohtalon. Uusi eduskunta hyväksyi marraskuussa 1930 niin sanotut kommunistilait, jotka kielsivät maan- ja valtiopetoksellista toimintaa edistävät yhdistykset. Kommunistien lailliset mahdollisuudet olivat tästä eteenpäin joko toimia SDP:essä tai olla toimimatta kokonaan.¹⁷⁸

Arvi kertoo tavallaan olleensa tyytyväinen, että joutui vankilaan juuri 1930-luvun alussa. Arvin mukaan hän olisi varmasti joutunut muilutettavaksi, mikä varmaankin on totta. Arvi oli saanut poliisien pampusta aiemminkin, mutta lapualaisten toiminta oli vielä paljon räikeämpää. Myös Väinö tuomittiin syksyllä 1930 valtiopetoksen valmistelusta 4 vuoden ja 7 kuukauden rangaistukseen.¹⁷⁹ Ilmeisesti Yrjö jatkoi Tampereella toimintaansa tuttuun tapaan ja hänen luonaan järjestettiin edelleen salaisia tapaamisia. Yrjön osuutta ei tässä vaiheessa kyetty todistamaan eikä häntä saatu kiinni laittomasta toiminnasta.

---

¹⁷⁷ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa; Aatsinki 2007, 228–229 & Hentilä 2009, 154.

¹⁷⁸ Aatsinki 2007, 230–232; Saarela 2008

¹⁷⁹ Tampereen poliittinen perinne, Laakso Arvi A., nauha Y 06193/1972, Kper; Leikekirja, Laakso, Arvi A., Muistelmia matkan varrelta, Hämeen Yhteistyö 8.1.1977, Kauko Laakson hallussa & Väinön kuulustelupöytäkirja, asiakirja numero 81/1930, hmp 1690 Laakso, Kaarle Väinö, EK-Valpo I, KA.

* * *

Tampereella pidettiin 25.3.1931 Osuusliike Voiman talossa nuorkommunistien juhlatilaisuus. Juhlalle ei oltu pyydetty minkäänlaista lupaa, varmaankaan koska epäiltiin, ettei sitä myönnettäisi. Viiden markan hintaisia pääsylippuja myytiin vain luotettaville kommunisteille. Juhlaan oli ilmeisesti toivotettu tervetulleeksi erityisesti valtiollisten vankien omaiset. EK selvitti juhlan järjestäjää yhteistyössä paikallisen poliisin kanssa ja kävi ilmi, että koko tilaisuuden oli ilmeisesti masinoinut eräs Eino Laakso. Juhla tuotti 500 markkaa, jonka Eino sanoi käyttäneensä pääsiäislahjojen ostamiseen poliittisille vangeille. Muuan nuoriherra Leo Laakso oli esittänyt juhlassa humoristisen kertomuksen. Kuukautta myöhemmin Eino tuomittiin Tampereen raastuvanoikeudessa yhteensä 30:een päiväsakkoon leimaveron kavaltamisesta ja luvattomista tavara-arpajaisista.¹⁸⁰

---

¹⁸⁰EK:n Tampereen edustuksen tilannekatsaus N:o 3 ajalta 28.2.-30.3.1931 & Nimeämätön asiakirja, hmp 3127 Laakso, Eino Johannes & Ote kortista, Pöytäkirja N:o 50/Ia, 32/44, hmp 4336 Laakso, Leo Olavi, EK-Valpo I, KA.

6. Kiihtyy yhä taisto vapauden vaisto

Arvi A. Laaksolle itselleen hänen aatteellinen suuntautumisensa näyttäytyy loogisena kehityksenä ja jatkumona, joka alkoi jo syntymisestä työläisperheeseen. Arvin vahva työläisidentiteetti lujittui entisestään omista ja perheen kokemuksista sisällissodassa ja varsinkin sen jälkeen. Järjestötoiminnassa mukana oleminen on ollut Arvin mielestä tavallaan tyypillistä ensinnäkin hänen sosioekonomiselle luokalleen, mutta myös juuri henkilökohtaisesti hänelle, koska hän on osallistunut jo lapsena raittiusliikkeen toimintaan isänsä ohjaamana. Tietynlainen fataalisuus on muistelmille tyypillistä ja tietyt ratkaisut nähdään ainoina mahdollisina, koska niiden seuraukset ovat jo tiedossa.

Muistoihin ja muisteluun liittyy aina tulkintaa ja itsereflektiota, sillä muisteltavat asiat ja tapahtumat projisoidaan sen henkilön kautta, joka muisteluhetkellä ollaan. Paitsi ruohonjuuritason kuvausta menneisyydestä, muistelmat kertovat aina myös siitä, millaisena muistelijä haluaa itsensä nähtävän. Muistot kiteytyvät ja Arvinkin tapauksessa kaikissa muisteluaineistoissa on yhtymäkohtia. Myös muistelun ajankohta vaikuttaa muistelmiin: 1970-luvun Suomi onkin ollut sangen erilainen paikka elää ja muistella kuin 1920-luvun tai tämän päivän Suomi. Arvi korostaakin 1920-luvun laittoman toiminnan jonkinlaista luonnollista laillisuutta johtuen humaaneista päämääristä tuomalla esiin, että kommunistien toiminnan olisi pitänyt olla laillista.

Arvin muistelmista tietty rakenteellisuus ja laskelmoivuus on kadonnut, sillä oma politisoituminen on varmasti helpompaa nähdä oman elämän väijäämättömänä projektina, joka on alkanut jo syntymästä. Ylipäänsä tunnetasolla Arvi on ottanut saanut etäisyytensä asioihin, eikä oikeastaan muistele mitään katkeruudella –paitsi Julinia. Yhteiskunnan eriarvoisuus tuntuu erityisesti Arvin lapsuuden ja nuoruuden muistelmissa kulminoituvan entiseen työnantajaan Isak Juliniin, joka antoi syyttä potkut Kalle-isälle ja täten Kalle hakeutui punakaartiin. Myöhemmin Julin vaati Arvin mukaan Arvin ja tämän veljien vangitsemiseen ja edelleen Väinö-veljen uudelleen vangitsemiseen jo vapautumisen jälkeen. Julin myös hääti Laaksot omistamastaan asunnosta perheen suurimmassa hädässä sisällissodan jälkeen. Tampereella sangen vaikutusvaltainen Julin ei osoittanut ymmärrystä tai sympatiaa perhettä kohtaan. Arvi kutsuu Julinia muistelmissaan ”postikorttikuninkaaksi” eikä ole vielä aikuisiälläkään antanut tälle anteeksi.

Arvin ajatus elämästään loogisena kehityksenä työläislapsesta punaorvoksi ja myöhemmin tätä kautta kommunistiksi on sinällään onnistunut päättelyketju, sillä sisällissota oli hänen avainkokemuksensa. Avainkokemus toimii eräänlaisena kokemusvarastona, josta Arvi myöhemmässä elämässään ammensi. Arvi ei itse ota huomioon elämäntarinassaan muiden samassa tilanteessa olleiden ja yhteiskunnan merkitystä. Arvi kuului Karl Mannheimin sukupolviteoriaa mukailleen punaorposukupolveen, jonka lapsuuden ja nuoruuden keskeytti vuonna 1918 sisällissota. Arvi ja ikätoverit todennäköisimmin tunsivat olevansa sodasta hieman syrjässä, vaikka monella olikin perheen, Arvillä jopa itsensäkin kautta kytkös punakaartiin.

Suuret, koko kansaa koskevat murrokset, kuten juuri sisällissota, tuottavat vahvoja avainkokemuksia. Kuitenkaan avainkokemus ei yksinään politisoi, vaan tarvitaan ryhmä, joka jakaa sekä avainkokemuksen että sosiaalisen taustan. Arville tuo vertaisryhmä löytyi ensin kommunistisesta nuorisotoiminnasta ja sittemmin SKP:esta. Aktualisoituakseen avainkokemuksen tulee reagoida yhteiskunnan poliittishistorialliseen ilmapiiriin jännitteiden kautta. Jotta avainkokemus mobilisoi, se edellyttää, että ympäröivä yhteiskunta tarjoaa jännitteitä, työntöä ja vetoa, joiden kautta avainkokemus aktualisoituu. Oikeistopiirien kommunismin pelko purkautui osin paikallisena mielivaltaana ja myös valtakunnallisesti esimerkiksi vasemmiston järjestöjen rajoittamisena ja sittemmin lakkauttamisena. Arvi oli mukana nuorisotoiminnassa silloin, kun se järjestö järjestöltä lakkautettiin. Nämä toimet on etenkin kommunistisen informaation valossa mahdollista nähdä ikiaikaisena jatkumona, jossa sivistyneistö yrittää kahlita ja hallita rahvasta. Arvin poliittisen mobilisaation taustalla voisi hyvinkin olla paitsi puolueen omistautunut koulutus myös valkoisen ympäristön vastustus, jota kohtaan oli kaikki oikeudet ja edellytykset kapinoida. Arvin tapauksessa koko valkoisen Suomen hegemoniaprojekti toimi jännitteenä, joka käynnisti mobilisaation. Poliittista toimintaa valvoessaan valkoisella Suomella oli apunaan paitsi laaja yhteiskunnan hyväksyntä, myös virkavallan koneisto, joka pyrki ulottamaan valvontansa kaikkialle. Kommunistit pyrkivätkin toiminnallaan paitsi kapinoimaan vallitsevaa järjestelmää vastaan, myös esittämään sille vaihtoehtoja.

Oli kerrassaan ironinen paradoksi, että yrittäessään saada kommunistit lopettamaan toimintansa ja liittymään yhteiseen hegemoniaprojektiin valkoinen Suomi tuli itse asiassa osittain käynnistäneeksi punaorposukupolven mobilisaation ja vahvistamaan heidän aatteellista kiinnostustaan nimenomaan kommunismiin. Arville poliittisuus on varmaankin ollut osa selviytymisstrategiaa. Kommunismilla on ollut tarjottavanaan parempi tulevaisuus niin yhteisölle kuin yksilölle. Kuitenkaan Arvin harjoittama poliittinen toiminta ei voi lähteä vain ajatuksesta omasta kurjuudesta, vaan todellinen aktivoituminen edellyttää isompien rakenteiden näkemistä, toisin sanoen sen ymmärtämistä, että vaikkapa vaaliuudistuksenkin jälkeen yhteiskunta on epäoikeudenmukainen eikä kaikilla suinkaan ole tasavertaisia mahdollisuuksia. Ongelma on nähtävä laajempaan ja muitakin kuin vain itseä koskevana. SKP:een koulutus tähtäsi juuri näiden rakenteiden ymmärtämiseen ja tämän informaation piiriin Arvi kontaktiensa kautta pääsi. Mitä enemmän viranomaiskoneisto pyrki rajoittamaan kommunistien toimintaa, sitä suuremmalla tahdolla kommunistit halusivat kritisoida yhteiskuntaa, jossa kielletty ja sallittu, sopiva ja sopimaton määriteltiin yksipuolisesti ja ylhäältä.

Paitsi toimiva vertaisten verkosto, Arvilla on täytynyt olla oman perheensä tuki, sillä punikin leima oli suoranainen stigma, joka ei valkoisessa Suomessa jäänyt huomaamatta ja jota ei pääsääntöisesti haluttu saada. On esitetty, että avainkokemus voi myös demobilisoida ja olisikin poliittishistoriallisessa kontekstissa ymmärrettävää, jos nimenomaan punaorvot jättäytyisivät politiikasta peläten yhteiskunnan kategorisointia ja leimaamista. Arvin perheessä politiikkaan lähdettiin silti, valtarakenteita uhmaten. Kaikki veljekset tulivat tunnetuiksi vakaina kommunisteina. Laaksojen perheessä yhteiskunnallista keskustelua on todennäköisesti pidetty yllä ja nuorempia sisaruksia on koulutettu aatteeseen jo nuoresta lähtien. Vanhempien veljien esimerkki on toiminut nuoremmille aatteellisena veturina Arvista lähtien.

Silti pelkkä aatteen palo ei selitä Arvin politisoitumista. Totuus on sittenkin tarua tavallisempaa ja yksi totuus on, että Arvi oli hyvää kaikupohjaa kommunismille ja SKP:elle. Puolue nimenomaan pyrki löytämään koulutettavakseen kokemuksiltaan ja taustaltaan Arvin kaltaisia nuorukaisia. Arvin tunnerekisteri ja kokemukset olivat jopa täydellistä materiaalia SKP:elle. Arville sisällissota ja isän kuolema sen jälkiselvittelyissä ovat näyttäneen normaalin perhe-elämän särkijöinä. Vaikka elämä oli kovaa ennen sotaa ja isän ollessa elossa, kaikki muuttui perheessä hyvin radikaalisti sodan myötä. Mikäpä olisi enemmän omiaan herättämään nuorena miehenä SKP:een arvostamaa vallankumouksellisuutta? Arville tilanne ei kuitenkaan näyttänyt niin, että häntä olisi erityisesti

toimintaan värvätty tai maaniteltu. Arvin oma tulkinta on, että hän hakeutui sellaiseen poliittiseen toimintaan, johon veri häntä veti ja jonne hän luokkansa ja ajatustensa puolesta sopi. Armollisesti jää huomaamatta, että kommunistien rekrytointitoiminta on ollut yhtäläillä laskelmoitua kuin vahvasti demonisoitu valkoinen toiminta. Yhteiskunta on näyttäytynyt Arville hyvin eriarvoisena perhetaustan ja sisällissodan kokemusten takia, jonka epäkohdan hän on varmasti kokenut muuttamisen arvoiseksi. SKP on jakanut tämän käsityksen ja puolueitoimijoista on löytynyt niin vertaistukea ja ystäviä kuin samalla tavalla ajattelevia, vaikka se tiukasti organisatorisiin rakenteisiin keskittyvältä tutkimukselta saattaakin unohtua.

Kommunistiseen toimintaan ajautumisesta, joutumisesta tai huijaamisesta ei Arvin kohdalla voida puhua. Järjestötoiminta on varmasti lapsuudesta jäänyt Arvin mieleen luontevana toimintana ja se on myös ollut harrastus, johon köyhemmilläkin on ollut varaa. Kun työväentoimintaa yhteiskunnan taholta rajoitettiin, Arvi lähti aina mukaan uuteen toimintaan ja kun hänellä oli ainakin teoreettinen ja looginen syy jättäytyä pois kommunistisesta toiminnasta, hän kuitenkin jatkoi. Koska kommunismi näyttäytyy Arville luonnollisena valintana ja kehityksenä, hän ei tuo esiin, että olisi missään vaiheessa empinyt laittomaan toimintaan ryhtymistä tai sen jatkamista, vaikka 1920-luvun lopulla Tampereen kommunististen piirien yli pyyhkäissyt EK:n pidätysaalto on eittämättä antanut jokaiselle kommunistille ajattelun aihetta. Arvi itsekin pidätettiin Vaasassa ja useampien oikeudenkäyntien jälkeen hänet passitettiin vankilaan valtiopetoksen valmistelusta. Oikeudenkäyntiprosessi oli pitkä ja eräässä vaiheessa Arvi laskettiin jopa vapaalle jalalle, mistä niin Arvi itse kuin EK yllättyivät. Arvi saattoi jopa joutua selvittelemään puolueen kanssa miten hän saattoi vapautua tuollaisesta syytteestä, sillä oli tiedossa, että EK vapautti henkilöitä, jotka ryhtyivät yhteistyöhön virkavallan kanssa. Arvi ei tätä ole itse muistellut, mutta koska hänen identiteetti-projektiinsa kuuluu vahva aatteellisuus ja varmuus puolueeseen, ovat jo pelkät epäilyt saattaneet loukata häntä, jolloin asiaa ei halua muistella.

Kommunistinen toiminta näyttäytyi Arville oikeana ja jalona toimintana, koska se tähtäsi tasa-arvoiseen yhteiskuntaan. Todennäköisesti Arvi on purkanut myös omia tunteitaan toiminnalla. Arvi ei ole tullut muistelmissaan huomanneeksi, että paitsi hänen omat näkemyksensä, myös puolueen informaatio perustui pitkälle samanlaisiin retorisiin ja yleistyksen keinoihin kuin paljon arvosteltu valkoinenkin informaatio ja hegemoniapyrkimykset. Arvin elämässä henkilökohtaiset kokemukset ja tunteet limittyvät yhdessä yhteiskunnallisten tapahtumien kanssa kiehtovaksi vyyhdiksi, jota olen purkanut vasta yhdestä kohdasta.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Etsivän Keskuspoliisin-Valtiollisen poliisin arkisto

EK-Valpo I Henkilömapit (Hmp)

1573 Laakso, Arvi Aleksander

3127 Laakso, Eino Johannes

3117 Laakso, Judith (Jutta) Irene

1690 Laakso, Kaarle Väinö

4336 Laakso, Leo Olavi

3820 Laakso, Yrjö Anton

952 Lamminen, Arvo

669 Rasi, Jalmari Vihtori

Valtiorikosoikeuden arkisto (VRO)

aktit

18/510 Laakso, Kaarlo Väinö

144/552 Laakso, Yrjö Anton

Kansanperinteen arkisto (Kper), Musiikintutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto

Tampereen poliittinen perinne –kokoelma, nauhat:

Laakso, Arvi A.: Y06191/1972, Y06192/1972, Y06193/1972, Y06194/1972

Laakso, Leo: Y04315/1980.

Tampereen ev.lut. seurakuntien arkisto

Rippikirjat Tuomiokirkon srk 1908-1950.

Tampereen kaupungin arkisto (TKA)

Köyhäinhuoltolautakunnan arkisto

Luettelot

Henkilövihkot Aina Aleksandra Laakso No: 586 No: 5882

Hoidokasluettelo 1918-1922

Esityslistat Lastenkodin lisäosaston päivälmoituksia 15.5.-31.12.1918
Köyhäinhoitohallituksen avustusasiain esityslistat 1918 ja
1919

Työväen Arkisto (TA)

Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat (TMT)

667A/1 Laakso, Arvi A. s. 1903 Tampere

Yksityiskokoelmat

Arvi Laakson arkisto, Kauko Laakson hallussa

Suulliset tiedonannot

Laakso, Kauko, 15.2.2010, tarkennuksia Arvi A. Laakson muistelmiin

Reuna, Risto, 29.3.2012, tietoja Työväen Arkiston Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmien keräämisestä

Sähköpostitiedonannot

Kukkurainen, Eija, ”fwd: Tampereen poliittinen perinne-kokoelmasta”, sähköpostiviesti tekijälle, 14.4.2010, tekijän hallussa

Laakso, Kauko, ”Re: terveisiä gradun parista”, sähköpostiviesti tekijälle, 29.3.2012, tekijän hallussa

Painetut lähteet

Komiteanmietintö 1918:1, Soturien avustamiskomitean mietintö Suomen senaatille soturien tahi heidän perheensä avustamishdotusta laatimaan avustetulta komitealta.

Komiteanmietintö 1919:11, Komitean mietintö Valtioneuvostolle 1918 v. kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitealta kunnioittaen.

Lehdet

Huoltaja, numerot 5 & 6 /1919, 24/1920, 1, 3, 4, 5, 10-11 / 1921

Sosiaalinen Aikakauskirja (SAik), 1918 & 1919

Työläisnainen, Joululehti 1919 & numero 9/1920

Tutkimuskirjallisuus

Abrams, Lynn 2010: *Oral History Theory*, Abingdon, Routledge.

Aatsinki, Ulla & Lampi, Mika & Peltola, Jarmo 2007: *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944*, Tampere university press, Tampere.

Aatsinki, Ulla 2003: ”Suhteilla puolueeseen. Tampereen seudun kommunistien kontaktit vuosina 1918–1944”, teoksessa Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (toim.): *Työväen verkostot*, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Turku, s. 62–95.

Alapuro, Risto 1998: ”Sosiaaliset verkostot ja kollektiivinen toiminta”, Teoksessa Ilmonen, Kaj, Siisiäinen Matti toim. : *Uudet ja vanhat liikkeet*, Vastapaino, Tampere, s. 333–347.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: ”Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä”, Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija toim. : *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, s. 25–48.

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006: ”Muistitieto ja tutkimus”, Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija toim. : *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, s. 7–24.

Elomaa, Hanna 2001: ”Mikrohistoria johtolankojen jäljillä”, Teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit toim. : *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 59–74.

Haapala, Pertti 1986: *Tehtaan valossa: teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*, Vammalan kirjapaino, Vammala.

Hakalehto, Ilkka 1966: *SKP ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–*

1928, WSOY, Porvoo.

Hentilä, Seppo 2009: ”Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917–1944”, Teoksessa Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo, Nevakivi, Jukka toim., *Suomen poliittinen historia 1809–2009*, WSOY, Helsinki, s.101–211.

Hoppu, Tuomas 2008: ”Tampere – Sodan katkerin taistelu”, Teoksessa Hoppu, Tuomas ja julkaisutyöryhmä toim., *Tampere 1918*, Museokeskus Vapriikki, Tampere, s. 96–161.

Hoppu, Tuomas 2008: ”Tampereen vankileiri”, Teoksessa Hoppu, Tuomas ja julkaisutyöryhmä toim., *Tampere 1918*, Museokeskus Vapriikki, Tampere, s.172–177.

Hyvönen, Antti 1959: Suomen vanhan työväenpuolueen historia, Kansankulttuuri, Helsinki.

Ilmonen, Kaj 1998: ”Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet”, Teoksessa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen Matti toim. : *Uudet ja vanhat liikkeet*, Vastapaino, Tampere, s. 15–42.

Jalagin, Seija & Junnila, Marianne, 2006: ”Lukittu näky – sota lapsen kokemuksena”, *HAIK* 2/2006, s.117–131.

Janhunen, Mauno 1985: *Taitureiden taipaleelta : Tampereen faktorikerhon 75-vuotishistoria 1910-1985*, Tampereen faktorikerho, Tampere, s. 72.

Kalela, Jorma 2006: ”Muistitiedon näkökulma historiaan”, Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija toim. : *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, s. 67–92.

Kaarninen, Mervi 2009: ”Kirkko, naiset ja sisällissota”, Teoksessa Huhta, Ilkka toim.: *Sisällissota ja kirkko 1918*, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki, s.81–96.

Kaarninen, Mervi 2003: ”Nuoren tasavallan nuorison ongelmat”, Teoksessa Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.): *Nuoruuden vuosisata : suomalaisen nuorison historia*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 217–237.

Kaarninen, Mervi 1984: *Punaorvon tarina. Tampereella punaisten puolella kansalaissodan seurauksena orvoiksi jääneiden lasten sijoittuminen ja sopeutuminen yhteiskuntaan.*, Suomen historian pro gradu-työ, Tampereen yliopisto, Tampere.

Kaarninen, Mervi 2008: *Punaorvot 1918*, Minerva, Helsinki.

Kauppi, Matti, 1991: *Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvat.*, Suomen historian pro gradu-työ, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Korkiakangas, Pirjo 2006: ”Muistitieto folkloristiikassa”, Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija toim. : *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, s. 120–144.

Krekola, Joni 2003: ”Aina joku pettää. Luottamuksen ongelma Suomen maanalaisessa kommunismissa”, teoksessa Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (toim.): *Työväen verkostot*, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Turku, s. 36–61.

Laakso, Arvi & Ylioja, Kullervo 1984: *Tampereen Raittiusseura ry 1884–1984*, Tampereen raittiusseura, Tampere.

Lackman, Matti & Sirvio, Tuulia 1999: ”Etsivä keskuspoliisi, ”valkoisen Suomen” turvallisuuspoliisi 1919–1937”, Teoksessa Simola, Matti & Sirvio, Tuulia (toim.) *Isänmaan puolesta : Suojelupoliisi 50 vuotta*, Gummerus, Jyväskylä, s. 17–43.

Mannheim, Karl 1952: *The Problems of Generations.*, Teoksessa Mannheim, Karl 1952, *Essays on the sociology of knowledge*, Routledge & Kegan Paul: London, s. 276–322.

Markkola, Pirjo 1994: *Työläiskodin synty : tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*, Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Peltonen, Matti 1996: ”Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus”, esipuhe teoksessa *Johtolankoja : kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*; suomentanut Vuola, Aulikki, Gaudeamus, Helsinki, s.7–34.

Peltonen, Matti 2006: ”Mikrohistorian lajit”, Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija toim. : *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, s. 145–171.

Peltonen, Ulla-Maija 2009: ”Kirkko ja sisällissota työväen muistoissa”, Teoksessa Huhta, Ilkka toim.: *Sisällissota ja kirkko 1918*, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki, s.145–163.

Peltonen, Ulla-Maija 2003: *Muistin paikat : vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Peltonen, Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot : tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Portelli, Alessandro 2006: ”Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?”, Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija toim. : *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, s. 49–64.

Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva 1987: *Suomen lastensuojelun historia*, Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.

Rahikainen, Marjatta 2003: ”Nuorena työhön”, Teoksessa Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.): *Nuoruuden vuosisata : suomalaisen nuorison historia*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 161–185.

Rentola, Kimmo 1992: ”Suomalaisen kommunismin kahdeksan kohorttia”, teoksessa Majander, Mikko (toim.) *Ajankohta : poliittisen historian vuosikirja*, Helsingin yliopisto, Helsinki, s. 74-102.

Roos, J.P. 1994: ”Kuinka hullusti elämä on meitä heitellyt – suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua”, Teoksessa Roos, J.P & Peltonen, Eeva: *Miehen elämää : kirjoituksia miesten omaelämäkertoista*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 12–28.

Salmi-Nikander, Kirsti 2006: ”Tapahtuma, kokemus ja kerronta”, Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija toim. : *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, s. 199–220.

Saarela, Tauno 2008: *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Saarela, Tauno 2005: ”Suomalaisen kommunismin rajat”, teoksessa Hannikainen, Matti (toim.), *Työväestön rajat, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Saarijärvi, s. 103–121.

Saarela, Tauno 1996: *Suomalaisen kommunismin synty 1918–192*, Kansan sivistystyön liitto, Helsinki.

Seppo, Juha 1983: *Uskoviien yhteisö vai valtionkirkko*, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.

Siironen, Miika 2006: ”Kurivallan koneistona – Suojeluskunta osana vuoden 1918 sodan voittajien hegemonista projektia”, Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu toim., *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, s.166–202.

Sulkunen, Irma 1987: ”Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus”, teoksessa Alapuro, Risto et al. toim., *Kansa Liikkeessä*, Kirjayhtymä, Helsinki, s. 157–175.

Sulkunen, Irma & Alapuro, Risto 1987: ”Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen”, teoksessa Alapuro, Risto et al. toim., *Kansa Liikkeessä*, Kirjayhtymä, Helsinki, s. 142–156.

Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo 2007: *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880-1918*, Tampere university press, Tampere.

Soikkanen, Timo & Vares, Vesa 1998: ”Sukupolvi selittäjänä Suomen historiassa”, HAIK 1/1998, s. 37—53.

Tikka, Marko 2009: ”Kirkko ja suojeluskunnat. Järkiavioliitto, pakkoavioliitto vaiko epäpyhä allianssi? Teoksessa Huhta, Ilkka toim.: *Sisällissota ja kirkko 1918*, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki, s.133–144.

Tikka, Marko 2006a: *Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921*, Gummerrus, Helsinki.

Tikka, Marko 2006b: Valkoisen hämärän maa, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Tuominen, Marja 1991. Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia. Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa, Otava, Helsinki.

Urponen, Kyösti 1994: ”Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon”, Teoksessa Jaakkola, Jouko et al. (toim.) 1994: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*, Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, s.163–260.

Virtanen, Matti 2001: Fennomanian perilliset : poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Virtanen, Matti 2003a: ”Nuoren Suomen traditio sukupolvien ketjuna”, teoksessa Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.): *Nuoruuden vuosisata : suomalaisen nuorison historia*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 35–65.

-Virtanen, Matti 2003b: ”Sukupolvet Bourdieun kentillä”, teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.), *Yhteiskunnallinen muutos*, Vastapaino, Tampere, s. 121–137.

Virtanen, Matti 2005: ”Suuret ikäluokat sukupolvena”, teoksessa Karisto, Antti (toim.) *Suuret ikäluokat*, Vastapaino, Tampere, s. 197–221.

Verkkolähteet

Kauko Laakso kertoo isästään Arvi Laaksosta

<http://www.tampere.fi/kulttuurijamuseot/kulttuuripalvelut/kaupunginosa/raitit.html#Kapinaraitti> , [kuunneltu 6.12.2009].

Perälä, Reijo 2008: Maaottelumarssilla nähtiin koko kansa,

http://www.yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/maaottelumarssilla_nahtiin_koko_kansa_758.html#media=783 [luettu 22.4.2012]

Päivä Tampereella 1918 http://www.tampere1918.fi/haavoittunut_enkeli.html#tarkoitus , [luettu 10.5.2010]

Suomen sotasurmat 1914-1922, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>, [luettu 6.12.2009].

Uskonnonvapauslaki 344/1922, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220334> [luettu 14.3.2010].

Valtiollinen poliisi, http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiollinen_poliisi [luettu 1.3.2012]

Liite 1. Laaksojen perhe

Tiedot koottu tutkimuksestani sekä sähköpostista Kauko Laaksolta.

Kaarle Anton Laakso 17.1.1877
aiemmin Liljedahl 27.5.1918
Aina Aleksandra Laakso 27.10.1878
os. Roos 9.11.1954
vihitty 15.10.1899

Kaarle Väinö 17.2.1900
19.8.1953

Yrjö Anton 3.11.1901
8.11.1945

Arvi Aleksander 31.8.1903
26.10.1997

Elli Aleksandra 27.5.1905
25.11.1963

Eino Johannes 30.10.1907
17.6.1981

Toini Maria 17.12.1909
29.3.1979

Aili Amalia 23.3.1912
12.9.1919

Leo Olavi 23.4.1914
3.4.1990

Aino Amanda 22.5.1916
23.12.1916

Anni Katarina 22.5.1916
9.12.1989

Aune Tuulikki 16.12.1917